

Pénzes János
Szeretem e napsütötte földet
Ausztrália rövid története

Dezsery Ethnic Publications
Adelaide
1984

*ÉVÁNAK, és rajta keresztül minden
bevándorló, úttörő asszonynak, akiknek
hűsége és önfeláldozó segítsége nélkül
ma nem lehetnénk választott új hazánk
jövőjének reményekkel teli, boldog örökösei.*

TARTALOM

Előszó

A kontinens a fehér ember megjelenése előtt

Ausztrália felfedezése

James Cook történelmi küldetése

Az első település

A Rum-lázadás

A felszabadult fegyencek és a kolónia arisztokratái

Az önkényuralom alkonya

Nyugtalan évek

Az aranyláz

Az általános jólét kezdete

Az Ausztrál Államszövetség felé

Egy nemzet születése

Gyermekkor

Serdülőkor

Nagykorúság

Utószó a XV. részhez.

Előszó

Kevés könyv lehet büszke arra, hogy megjelenését a közönség követelte az után, hogy annak minden részletét már hallotta. Ez már csak azért is meglepő, mert az emigráns könyvkiadás sok panasza közt az első és legnagyobb az, hogy a megjelent könyveknek nem akad elég vásárlója. Emiatt nagyon sok könyv meg sem születik, ami nagy kár, mert a könyv az a tanú, mely szellemi érdeklődésünkről még sokáig bizonyosságot tehet.

A könyv, melynek címe *Szeretem e napsütötte földet*, bizonyosságot tesz arról, hogy érdeklődéssel fordulunk új hazánk történelme felé, amit végre - Pénzes János jóvoltából - magyarul hallhattunk és olvashattunk. Ő volt az, aki felfedezte a hiányt és az igényt, és felkeltette a figyelmet, hogy Ausztrália történelme is érdekes. Kellett is, hogy felkeltse valaki erre a figyelmet, hiszen mi magyarok, csakúgy, mint a többi bevándorlók, úgy tekintettünk Ausztrália múltjára, hogy az bizony a mi országunk történetének időben csak egy hatoda, és ez alatt a kétszáz év alatt ugyan mi történhetett, még csak háború sem volt.

Pénzes Jánosé az érdem, hogy ráébredtünk tévedésünkre: egy kifejlődő társadalom élete igenis tele lehet érdekes eseményekkel, váratlan fordulatokkal, egyéni és kollektív küzdelmekkel, míg elítéltek és kiváltságos szabadok betyárvilágából, egymásnak feszülő érdekek súrlódásából, az erőszakos hatalom jogából és a jogtalanok erőszakából rendezett társadalom, jogállam, virágzó gazdálkodás született. Pénzes János álmodott egy nagyot, és amikor ezt megvalósította, leomlottak a közönynek, az érdektelenségnek a válaszfalai, mert a kérdéshez saját műfajának törvényei szerint nyúlt, mint színész és előadóművész. Igen, a közönség érdeklődését először az ő hangja, előadásmódja fogta meg, amikor sorozatát megkezdte előbb a melbourne-i, majd a sydneyi magyar rádióadásokon, és ahogy jöttek egymás után az érdekesnél-érdekesebb részletek, úgy vált a *Szeretem e napsütötte földet* sorozat a rádióhallgatók kedvenc műsorává. Tiszta hangjának, kellemes előadásmódjának sokat köszönhet a téma, de mint később kiderült, olvasmányként is megállta a helyét.

A *Magyar Élet* már a közönség kívánságára kérte el Pénzes Jánostól a sorozat közlési jogát és csak ennek során derült ki, hogy még ez sem elégíti ki az igényeket. Egyre-másra kaptunk érdeklődő leveleket, kapható-e, kiadják-e könyv alakban? Az érdeklődők közül sokan haza akarják küldeni vagy vinni Magyarországra, köztük a látogatóban itt tartózkodók, akik egy-egy részletet hallottak belőle a rádióból, vagy elolvastak az újságból.

Végül is felmerült a kérdés: kiadjuk-e? Ennek érdekében kérdést intéztünk a *Magyar Élet* olvasóihoz. A beérkezett válaszok meggyőztek minket arról, hogy a könyvnek közakarattal meg kell születnie.

Ez a rövid története Ausztrália első magyar nyelvű történetének, mely a *Dezséry Ethnic Publications* és a *Magyar Élet* közös gondozásában, az Olvasó kívánságára jelent meg Melbourne-ben, új hazánk iránti érdeklődésünk bizonyosságaként az Úr 1984.-ik évében.

Csapó Endre

A kontinens a fehér ember megjelenése előtt

*Szeretem e napsütötte földet,
A szárazságot és árvizes esőket,
A hegyvonulatok szaggatott erét,
Fennsíkjainak széles látkörét.
Szeretem távoli horizontjait,
Az azúrkék tenger ékszerét.
A kegyetlent és a szépet benne,
E szomjas, barna földet, napsütöttet.*

Amikor hetekkel vagy hónapokkal, sokunk bizony évekkal vagy évtizedekkel ezelőtt a nagy ismeretlen iránti elfogultsággal és tele várakozással szorongtunk a kivándorló hajók fedélzetén vagy a repülőgép-óriások ablakainál jöendő hazánk partjait megpillantva, kevés fogalmunk volt az „Ígéret földjéről”, annak fantasztikus földrajzi adottságairól, egyedülálló növény és állatvilágáról, őslakóiról, jelenlegi népességéről és annak igen rövid történelméről.

Könyvemben rövid ismertetést kapnak a föld legkisebb kontinenséről, egyben legnagyobb szigetéről, választott új hazánkról: Ausztráliáról.

Jogos a megállapítás, hogy a sok más jelző mellett Ausztrália egyben a végletek földje is. Húszezer kilométerrel rendelkező tengerpartja közel 8 millió négyzetkilométer szárazföldet ölel körül, melynek több mint egy harmada a trópusi övezetben fekszik. Ausztrália területe körülbelül másfélszer akkora, mint Nyugat- és Közép-Európa együttvéve és nagyjából megegyezik az Egyesült Államok területével.

Bár a földrész Indiai-óceáni tengerpartja jóval hosszabb, mint a Csendes-óceáni, a köztudatban mégis mint a Csendes-óceán partján elterülő ország ismeretes és valóban, a keleti, Csendes-óceáni partrész a legjelentősebb. Ausztrália a föld leglaposabb kontinense, ahol az átlagos tengerszint feletti magasság alig 300 méter. Ezzel szemben a föld átlagos tengerszint feletti magassága 700 méter.

Az ország legmagasabb csúcsa, a Mount Kosciusko, csupán 2230 méter magas és minden 1500 méteren felüli hegy ugyancsak a keleti partok mellett húzódó hegyvonulatban található. Ezzel ellentétben a kontinens középső részében lévő hatalmas kiterjedésű Lake Eyre (Eyre tó), sárba-fúló sós mocsár, mely több mint 12 méterrel fekszik a tenger szintje alatt. Itt az évi csapadék átlagosan kevesebb, mint 13 centiméter.

Ausztrália nagy része száraz, terméketlen, kegyetlen sivatag, ugyanakkor Queensland északnyugati része a trópusi monszun hazája - itt viszont az év másik felében alig esik az eső. A hóval borított Ausztrál Alpok kiterjedésre nagyobb, mint az Alpések hazája, Svájc.

A kontinens középső részén számos folyó, mely a térképen annak van feltüntetve, csupán nevében az, és csak az időnkénti rendkívüli esőzések után telik meg medrük vízzel és az is csak rövid időre. A legnagyobb vízgyűjtő, a 2588 kilométer hosszú Murray River (Murray folyó) például az 1944-45-ös szárazság idején nem volt képes elérni a tengert, vízhiány miatt.

De talán egyelőre elég is a számokból és a statisztikai adatokból.

Geológiaiilag Ausztrália legkevesebb kétezer millió éves és a költő nem járt messze a valóságtól, amikor azt írta, hogy olyan vén, mint maga az idő. Általános az a vélemény, hogy a földrész pár millió évvel ezelőtt része volt annak a hatalmas területnek, mely északon Ázsiához csatlakozott és Új Zealand, Tonga, Fiji, az Új Hebrides és Új Caledonia vonaláig terjedt. Cook kapitány megfigyelése szerint Ausztrália és Új Caledonia egyes részei meglepően hasonlítanak egymáshoz. Ez a megállapítás ma is találó, még a laikus szemlélőnek is.

Őskori csontváz és megkövesedett állatmaradványok arra utalnak, hogy hatalmas erszényes emlősállatok éltek ezen a földön. Orrszarvú nagyságú wombatokkal és a jelenleginél háromszor nagyobb kengurukkal, emukkal és 6 métert is meghaladó gyíkokkal volt népes földrészünk. A növényvilág lényegében a maihoz hasonló volt. Ugyancsak nyomai vannak egy kisebb nagyságú erszényes oroszlánnak is, mely feltehetően húsevő, ragadozó volt és ez a tulajdonsága egyedülállóná tette ebben a különben növényevő állatokkal népes országban.

Senki sem tudja, mikor jelent meg az első emberi lény földrészünkön, de a tudomány jelenlegi állása szerint 15 ezer évvel ezelőtt, vagy még ennél is korábban. A New South Wales-i Lake Mungo-ban (Mungo tóban) felfedezett maradványok viszont már 30 ezer évvel időszámításunk előtti aborigin kultúráról tanúskodnak. Ugyancsak bizonytalan, hogy földrészünk első lakosai honnan és hogyan kerültek ide. Az első bevándorlók feltehetően a negroid-néger jellegű taszmániai aboriginek, őslakók voltak. Feltevések szerint ezek a csoportok tutajokkal és primitív kenukkal sodródtak ide Új Guineából és más melanéz szigetekről. A másik népszerű elgondolást követve, ezeknek a negroid-néger jellegű csoportoknak a bevándorlása jóval előbb kezdődött, még akkor, amikor Ausztrália és Ázsia között szárazföldi összeköttetés volt. Ezt a taszmániai aborigin-negroid hullámot jóval később egy másik bevándorló csoport követte, valahonnan Dél-Ázsiából. Az újonnan érkezettek részben beolvadtak, vagy megsemmisítették a már itt élő negroid fajtát, és ezek maradványait leszorították az ország délkeleti csücskébe, mely a tenger vízének emelkedésével önálló, elszigetelt szárazföldet képezett, a mai Taszmánia szigetét. Az így ideszorult eredeti őslakók, a taszmániai aboriginek elszigeteltségükben megmenekültek a további támadásoktól és a földrész többi lakóitól teljesen különálló módon fejlődtek tovább. Így amikor nem egészen 400 évvel ezelőtt az első fehér emberek partra tették lábukat, Ausztráliának két különböző fajtájú őslakója volt. Az egyik a szárazföldi aborigin és a másik a Taszmánia szigetén elszigetelten élő és fejlődő negroid őslakosság.

Cook kapitány volt az első, aki mindkét népfajjal találkozott és elsőként ő állapította meg a két faj fizikai különbözőségét. De a fehér emberrel való érintkezés, a fehér betolakodók hatása végzetessé vált az itt élő bennszülöttekre. Nem egészen 100 évvel ezelőtt, csupán 70 évvel a fehér ember úgynevezett civilizációjával való megismerkedése után, kipusztult az utolsó tisztavérű taszmániai aborigin. A szárazföldön élő aboriginek hasonló sorsnak néztek elé mindaddig, míg a huszadik század emberének megkésett lelkiismeret furdalása meg nem állította pusztulásukat és ezáltal némi reményt nyújtott a faj fennmaradására.

Az első európaiak a kőkorszak primitív, durva maradványainak tartották az itt talált bennszülötteket. 1688-ban William Dampier angol tengerész az „Új utazás a világ körül” című könyvében így ír az észak-nyugati part őslakóiról: *„Ennek a földrésznek a lakói a világ legnyomorúságosabb emberei, akik külsejüktől eltekintve alig különböznek az állatoktól.”*

Cook kapitány, aki a keleti parton, egy évszázaddal később ismerkedett meg velük, már sokkal több jóindulattal említette meg őket: *„Ez a nép sokaknak a világ legnyomorúságosabb fajtája benyomását keltheti, de a valóságban sokkal boldogabbak, mint mi, európaiak. Nyugalomban élnek, melyet nem zavar meg az egyenlőtlenség állapota. A föld és a tenger megadja mindazt, amire szükségük van. Nem kívánnak pompás palotákat, és olyan meglehetősen alusznak egy kis kunyhóban, vagy a szabad ég alatt, mint a király pihelypaplanos ágyában.”*

Jóllehet az aboriginek nem ismerték a fémek feldolgozását és kultúrájuk valóban a kőkorszak színvonalán mozgott, de ösztönös értelemmel alkalmazkodtak az általában rendkívül mostoha környezetükhöz oly sikeresen, amelyre a fehér ember képtelen lett volna. Egybe tudtak olvadni a természetadta lehetőségekkel, az állatokkal, amelyekre vadásztak és a cserjés bozóttal, ahol éltek. Talán 300 ezren lehettek szétszóródva a kontinens beláthatatlan végtelenjében, törzsi szervezetben éltek a családi egységre alapozva, az idősebb férfiak irányítása alatt. A törzsi öregekkel szembeni engedelmisség elsőrendű erényük volt. Társadalmi és vallási fogalmaik bonyolultak voltak, pontosan körvonalazva, és az ellene vétőket szigorúan büntették. Feltehetően 500 különböző tájszólást beszéltek, de ezek nagy része nagyjából megegyezett, így az egymással való érintkezés ritkán okozott nehézséget.

A kontinensen nem volt természetes növény, melyet termelésre hasznosíthattak volna, és a kutyán kívül nem volt megszelídíthető háziállat sem, ezért sem növényeket nem termesztettek, sem az állatokat nem hasznosították, hanem szedegető, gyűjtögető, nomád, vándorló életet éltek. A partvidéken, ahol élelmük nagy részét a tenger szolgáltatta, már jóval megállapodottabb körülményeik voltak. A törzseknek meghatározott területük volt, melyen belül szabadon vadászhattak és mozoghattak. A szárazföld belsejében, ahol az élelem jóval szűkösebb volt, az ilyen törzsi terület több ezer négyzetkilométert is kitett, míg a partok közelében jóval kisebb volt. A gyakori rendszeres mozgással és helyzetváltoztatással járó nomád életmód nagyfokú mozgékonytságot követelt, így igen kevés használati tárgyat hordozhattak magukkal. Nem építettek állandó jellegű hajlékot sem, csupán olyan kunyhót, mely megvédte őket a szélről és esőtől, és amelyeket esetenként pár óra alatt elkészíthettek.

Kedvelték az egyszerű díszítményeket, ékszereket, és a férfiak a különböző szertartások és hadakozás alkalmával változatos módon kifestették a testüket. Vándorlás közben, vagy ahogy a mai angol nyelv mondja: „on walk-about”, elől mentek a férfiak a fegyvereikkel, őket követték a csecsemőkkel és kevés háztartási eszközzel megterhelt asszonyok. Akkor és azt ettek, amit éppen találtak. Kengurut, emut, patkányt, possumot, koalát, wombatot, kígyókat, gyíkokat, madarakat, mindenféle madártojást, fehér hangyát, sáskát. Legkedvesebb csemegéjük a vadméz volt. A tengerparton halat, osztrigát, rákot, teknősbékát, annak tojását, fókát, bálnát, és amit csak a vízből kifoghattak.

Míg a férfiak vadásztak, addig az asszonyok és gyerekek növényeket, magokat, gyümölcsöt és gyökereket szedgettek. Telefalták magukat, amikor bőségesen volt élelmük és szükség idején az éhezést nyugodt bölcsességgel túrték.

Fő fegyverük a csonttal vagy hegyes kővel végződő, vagy halászáshoz a több villájú lándzsa volt. Ennek nagyobb távolságra való hajításához az úgynevezett woomerát, lándzsadobót használták. A woomera a vadász karjának mintegy meghosszabbítását szolgáló fadarab volt, melynek bevágott végébe illesztették a lándzsa nyelét. Ennek a woomerának a segítségével egy gyakorlott férfi 50 méterre is célba talált és mozgó célpontra is eredményesen használhatta lándzsáját 15-20 méter távolságból. Ezen kívül ismerték a pajzsot, bunkósbotot és természetesen a bumerángot. A köztudattal ellentétben a vissza nem térő bumeráng volt az egyik legfontosabb és leghatásosabb vadász- és védekező fegyverük. Az ilyen bumeráng mozgásképtelenné tehet, vagy meg is ölhet egy kengurut, vagy a madarat röptében és az ellenfélnek is súlyos sérüléseket okozhat.

Általában az aboriginek békeszerető népek voltak, akiknek nem voltak területszerzési és hódítási ambícióik és nem ismerték a hatalom utáni vágyat sem. Soha nem ölték öncélúan még vadászat közben sem. Nem ölték meg az ellenfél gyermekeit, nem becstelenítették meg azok asszonyait. Ismeretlen volt számukra az emberáldozat, a foglyok rabszolgaként tartása és azok kínzása. Mihelyt a megcsorbítottnak vélt becsületet kielégítették, a barátságos viszony is

nyomban helyreállt az ellenfelek között. A különböző törzsek között rendszeres volt a kereskedelmi és házassági kapcsolat és szertartásaikat is gyakran együtt ünnepelték.

Az aborigin őslakók mélyen vallásosak voltak. Hitregéik, mitológiájuk gazdag fantáziával és költői szépséggel rendelkezett, mely leírta a teremtést, megmagyarázta az általános emberi magatartást és tevékenységet. Ezek a hitregék a közös tánc és ének kifejező formájával nemzedékről-nemzedékre, szájról-szájra szálltak. A táncok, a corroboreek célja és rendeltetése változatos. Felidézték az ősök szellemét, hogy esőt hozzanak, hogy a vadászat sikeres legyen. A fiatal emberek férfivé avatását, az elmúlás feletti siránkozást, vagy a szerelem bátorítását ugyancsak táncos corroboreével ünnepelték.

Művészi kifejezéseik szikla és barlangok falára festett képekben, faragásokban és a fakéreg festésben nyilvánultak meg. A kép, a faragás kivitelezése volt a fontos. Mihelyt az alkotás készen volt, a művész érdeklődése megszűnt és arra volt jó csupán, hogy otthagyja vagy elajándékozza.

Ilyen harmóniában élte ez az egyszerű, békeszerető nép talán több mint 500 nemzedéken át csendes, változatlan életét egy változatlanul csendes, általa ismert és megszokott környezetben. A világ más tájain az emberiség megtanulta a földművelést, a fémek használatát, annak ötvöztetését, a kerék felfedezésével a mozgás és a mozgítás lendületes dinamikáját, megtanulta a betűvetés és az olvasás művészetét, az építés és a pusztító rombolás tudományát. Városok, birodalmak és civilizációk emelkedtek és hulltak vérbe, porba és üszökbe.

Biztonságos elszigeteltségükben az ausztráliai aboriginek minderről nem tudtak, nem is sejtettek semmit és ezért minden bizonnyal boldogabbak is voltak. De ez a látszólagos biztonság csalóka ábránd volt csupán, és mint minden ábránd, ez sem tarthatott örökké.

Ausztrália felfedezése

Az Ókorban és a Középkorban általánosan elterjedt tévhit, hogy a Föld lapos, kerek tányérhoz hasonlít, nem egészen 500 évvel ezelőtt tudományos, csillagászati megfigyelések alapján megdőlt. Miután a Föld gömbölyűségének elmélete valósággá vált, megindult a találgatás a titokzatos, ismeretlen déli földrész létezéséről. Az északi földgömb hatalmas területeinek ellensúlyozására megjelent a korabeli térképeken egy képzelt, bizonytalan körvonalú kontinens, a Terra Australis Incognita, az Ismeretlen Déli Földrész.

A portugál és spanyol felfedezésekkel távoli, addig ismeretlen országok és népek egész sorával került az európai ember közvetlen kapcsolatba. 1567-ben a misztikus Terra Australis Incognita keresésének során a spanyol Alvaro de Mendana felfedezte az Ausztráliától körülbelül 2400 kilométerre, északkeletre fekvő Salamon szigeteket. 1605-ben Mendana kormányosa, Pedro Fernandez de Quiros már jóval közelebb került a valósághoz, amikor az Espiritu Santo szigetéig jutott el, mely körülbelül 1900 kilométerre, keletre fekszik Ausztráliától. Meggyőződése volt, hogy Espiritu Santoval a Terra Australis Incognita partjaihoz ért. Luis Baez de Torres, Quiros beosztottja ezzel ellentétben másként vélekedett. Torres körülhajózta Espiritu Santo szigetét, bebizonyítva ezzel, hogy a sziget csupán és nem a hatalmas, összefüggő, mindeztideig megtalálhatatlan szárazföld. Torres ezután továbbvitorlázott nyugat felé. Addig ismeretlen vizeken, áthaladt azon a tengerszoroson is, mely Ausztráliát Új Guineától elválasztja, és amely még ma is az ő nevét viseli. Feltehető, hogy Torres megpillantotta Észak-Ausztrália partjait, de még így sem ő volt az első európai, akinek ez a dicsőség osztályrésze lehetett.

Amennyire a történelmi kutatás hitelesen megállapította, ezt a babért pár hónappal előbb a holland Willem Jansz aratta le.

Egy 1598-ban Hollandiában kiadott könyvben Cornelius Wytfliet tollából a következő figyelemreméltó bekezdést olvashatjuk: *„Az Australis Terra, a déli földrész, a legdélibb minden szárazföldek között, melyet Új-Guineától egy keskeny tengerszoros választ el. Partjai mindeztideig alig ismertek és az országot, a viharban közelébe sodort tengerészekén kívül, alig látogatják. Az Australis Terra kb. 2 vagy 3 fokkal fekszik az Egyenlítőtől délre. (A valóságban ez a déli szélesség 10. és 11. foka.) Egyesek szerint olyan óriási, melyet, ha alaposan felderítenénk, akkor a világ ötödik részeként ismerhetnénk.”* Eddig Cornelius Wytfliet prófétai meglátása 1598-ból.

Míg a spanyol és portugál kutatók a dél-amerikai Cape Horn (Horn-fok) megkerülésével a Csendes-óceánon keresztül jutottak Ausztrália közelébe, addig a Holland-keletindiai Társaság hajói Afrika déli csücskét, a Jóreménység Fokát megkerülve érkeztek a távolkeleti Fűszer szigetekhez. Itt Jáva szigetén építették ki kereskedelmi és stratégiai központjukat Batávia városában, mely ma Indonézia fővárosa, Dzsakarta. 1605-ben a Holland-keletindiai Társaság további kereskedelmi lehetőségek kiaknázására a Duyfken nevű vitorlás hajó kapitányát, Willem Jansz-t azzal bízta meg, hogy Új-Guinea déli partjait derítse fel. Jansz kapitány utazása során délre fordult és így akarva-nemakarva beleütközött Ausztrália északi partjaiba, melyet körülbelül 400 kilométer hosszúságban követett. A szárazföld, amelyet látott, kopár és barátságtalan volt és miután a jelentésében említett „... vad és kegyetlen, civilizálatlan fekete bennszülöttek” legénységének néhány tagját megölték, további kísérletezés nélkül visszatért Jáva szigetére. Willem Jansz evvel hat hónappal a spanyol Torres előtt fedezte fel a ma Torres Strait néven ismert tengerszorosot és Ausztrália északi partjának, a Cape York félszigetnek egy részét. Jansz kedvezőtlen jelentése az általa felfedezett partokról nem sok lelkesedést váltott ki

a főleg kereskedelmi érdekeket szem előtt tartó Holland-keletindiai Társaság batáviai központjában.

A távolkeletre induló holland hajók megszokott útvonala a Jóreménység fokától a legrövidebb, északkeleti irányt követte Jáva felé, az Indiai-óceánon keresztül. A kiszámíthatatlan időjárás miatt viszont számos hajó sokszor hetekig is mozgásképtelenné vált az itteni vizeken uralkodó gyakori szélső szélcsend következtében. 1611-től kezdve ezt a problémát úgy oldották meg, hogy a Jóreménység Fok megkerülése után közvetlenül kelet felé vitorláztak, elkerülve ezáltal az egyenlítői rekkenő hőséget, hirtelen viharokat és szélső szélcsendes vizeket. Körülbelül 5000 kilométeres keleti irányú vitorlázás után a holland hajók kormányosai derékszögben észak felé fordultak, és ezt az irányt követve rekordidőben, 7 hónap alatt érték Jáva szigetéhez. Ma már jól tudjuk, hogy a dél-afrikai Jóreménység foka és Nyugat-Ausztrália déli partja nagyjából azonos szélességi fokon fekszik, egymástól mintegy 7000 kilométer távolságra. Így csupán idő kérdése volt, hogy valamelyik holland hajó megpillantsa a Terra Australis Incognita nyugati partjait.

1616. október 25-én egy Dirk Hartog nevű holland hajóskapitány valóban partot is ért, nem egészen 800 kilométerrel északra a mai Perth városától. A róla elnevezett Hartog szigeten egy oszlopra szögezett szürke óntányéron öröközte meg teljesítményét. Térképeink ezt a helyet Cape Inscription (Felírás fok) néven tüntetik fel. Ettől kezdve a Holland Keletindiai Társaság hajói Hartog szigetét, mint egy határkövet használták kormányzási segítségül. Az elkövetkező években számos hajójuk látta meg a nyugat-ausztrál partokat a szigettől északra vagy délre és így idővel csaknem megszakítás nélkül fel is térképezték Ausztrália nyugati és északi partjait, melyet a korabeli térképeken Hollandia Nova, (Új Hollandia) néven jelöltek meg. Ezt a partvonalat nem sok reménnyel kecsegtető, száraz földrésznek tartották, így megelégedtek annak térképeiken való rögzítésével, anélkül, hogy holland fennhatóság alá helyezték volna. Az így felfedezett, nem éppen vendégszerető partok különben is veszedelmes szirtekkel és zátonyokkal voltak megtűzdelve, ahol számos hajójuk pusztult el.

A sok közül hadd említsek meg egyet, a Batáviát, mely tragikusan véres és bizarr módon bekerült kontinensünk és új hazánk történelmébe.

1629. június 4-én éjszaka a Jáva felé tartó „Batávia” nevű hajó zátonyra futott a Perthtől körülbelül 350 kilométerre, északra fekvő Geraldton magasságában. A hajó életben maradt legénysége és utasai, gyermekek és asszonyok a közeli két kis szigeten találtak menedéket. Míg Pelsart, a hajó kapitánya nyitott csónakban Batáviába utazott, hogy hajótörött társainak segítséget hozzon, addig a kegyetlen és vérszomjas Jeronimus Cornelisz vezetése alatt a matrózok egy része a saját gyönyörűségükre kiválasztott asszonyokon és lányokon kívül a fennmaradó 125 személyt borzalmas vérengzéssel megölte. A Batáviából visszatérő Pelsart kapitány kiszabadította az életben maradt foglyokat és az emberi mivoltából kivetkőzött Jeronimus Corneliszt és cinkosait felakasztatta.

1627-ben, két évvel a Batávia tragédiáját megelőzően, egy ugyancsak Jávába tartó hajó kapitánya a Perthtől 280 kilométerre, délre fekvő Cape Leeuwin fokot elérve, a fennálló rendelkezésekkel ellentétben nem a megszabott északi irányba, hanem merő kíváncsiságból délre fordult. A kontinens partjait követve mintegy 1600 kilométeres hajózás után egy szigetsoportot értek el, melyet a hajó fedélzetén utazó magas rangú hivatalnokról, nem valószínűtlen hízelgésből, Nyut Földjének kereszteltek. Csupán 320 kilométerre voltak ekkor a mai Spencer öböltől, és azt elérve minden bizonnyal megváltozott volna az eddigi elmarasztaló hivatalos vélemény a terméketlennek talált földrészről.

De a véletlen nem így rendelkezett. A Nuyt szigetcsoporttal szemben lévő magas, kimosott, terméketlenül kopár partok visszafordulásra bírták a „Gulden Zeepard” (Aranyos Tengeri Ló) nevű holland hajót a magas rangú Pieter Nuyt hivatalnokkal a fedélzetén. Ki tudja, ha nem így történik, ma nem egy Amszterdamból kinevezett holland főkörmányzó intézkedne-e Hollandia Nova, Új Hollandia hatalmas területén?

De félre a találgatásokkal és vissza a történelmi tényekhez. Miután a természeti kincsekkel és kereskedelmi előnyökkel nem sok biztatást nyújtó szárazföld északi és nyugati partvidéke után a déli partok egy része is meglehetősen részletességgel térképre került, Holland-Keletindia főkörmányzója 1642-ben Abel Janszoon Tasman két hajóval útnak indította. A bizonytalan, alacsony sorból származó Tasman feladata az volt, hogy a Keletindiai szigetek és Dél-Amerika között alkalmas, hajózható utat találjon a déli szélesség megfelelő fokán. 1642. november 24-én az expedíció szárazföldre bukkant, amelyet a főkörmányzóról Van Diemen Földnek kereszteltek. Tasman megkerülte a róla elnevezett Tasmania sziget déli részét és a keleti parton egészen a Storm Bay-ig (Vihar-öböl) jutott. Ha Tasman tovább folytatta volna a sziget keleti oldalának felderítését, akkor talán a Bass Straiton (Bass tengersizor) keresztül végül is megtalálta volna Új Hollandia keleti partjait. De a sors ebben az esetben is másképpen döntött. Ahelyett, hogy északi irányba fordult volna, az expedíció keletre tért. Ezzel voltaképpen szó szerint is engedelmessé vált a Batáviában székelő, Van Diemen főkörmányzó utasításának, a Dél-Amerikába vezető közvetlen út felfedezésére. Kilenc nappal Tasmania szigetének elhagyása után ismét szárazföldre bukkantak, ezúttal az eddig ugyancsak ismeretlen New Zealand déli szigetére, melynek holland neve Nieuw Zeelandt (a Tenger Új Földje). A maori őslakosság ellenséges és harcias fogadtatása után Tasman további keresés nélkül a Csendes-óceáni Barátságos Szigetek, mai nevén Tonga érintésével körülbelül 10 hónapos utazás után visszatért Batáviába.

26 évvel ezután, 1688-ban a hollandok által már jól ismert nyugati parton feltűnt az első angol hajó, a Cygnet (Hattyúfióka) nevű vitorlás. Míg a legénység a partra futtatott hajó javításán dolgozott, William Dampier megfigyeléseket tett és vázlatokat készített a szárazföldön. *„A föld száraz és poros, nélkülözi a vizet és az élelmet.”* Abban nem volt biztos, hogy szigetre vagy kontinensre került-e, de meggyőződése szerint sem Ázsiával, sem Amerikával nem volt összeköttetésben. Az általa megismert bennszülöttekről alkotott lesújtó véleményét korábban már ismerttettem. Dampier ausztráliai látogatásának történelmi jelentősége csupán az, hogy ő volt az első angol ember, aki itt partra szállt.

70 hosszú év múlt el ezután anélkül, hogy komolyabb erőfeszítés történt volna földrészünk további megismerése érdekében. A barátságtalan, terméketlen és száraz, ivóvizet nélkülöző partok senkit sem érdekeltek. Ez alatt a hét évtized alatt csupán egy ember került Új Hollandia eddig ismeretlen keleti felének a közelébe.

1769-ben a francia Louis Antoine de Bougainville gyarmatosító megbízatással a Csendes-óceán vizein hajózott. Tahiti szigetét elérve csalódottan vehette tudomásul, hogy az angolok pár hónappal megelőzték. Bougainville ekkor nyugatnak vitorlázva akarta elérni Új Hollandiát. Útiránya Észak-Queenslandhez vezetett volna, de ekkor bekerült a Great Barrier Reef korallzátonyokkal és szirtekkel teleszórt útvesztőjébe. Nem volt képes ezen a hajózásiág életveszélyes labirintuson átjártot találni és így nem egészen 160 kilométeres távolságból Új Hollandia keleti partjaitól dolgovégezetlen visszafordult.

Ha megtalálta volna az átjárót, úgy a kontinens keleti részét kétségen kívül bekebelezte volna Franciaország nevében. Ebben az esetben most minden valószínűség szerint a Francia Köztársaság egyik gyarmatának lennének francia nyelvet beszélő állampolgárai. De a francia Louis Antoine de Bougainville nem találta meg az utat az általunk is Lucky Country-nak megismert Új Hollandia keleti partjához.

Ezáltal a körülmények, a történelem gyakran kiszámíthatatlan, néha hajszálon múló fordósága folytán ennek a nagy jelentőségű, történelmi felfedezésnek a dicsősége egy szerény, földműves sorból származó, skót nemzetiségű apának az angliai Yorkshire Marton nevű falujában született fiára várt. Arra a fiúra, aki saját erejéből, briliáns képességei és akaratereje révén a történelem egyik legnagyobb felfedezője lett, aki többet tett földrajzi ismereteink kibővítéséért, mint bárki más előtte vagy utána.

Ez az ember James Cook volt.

James Cook történelmi küldetése

Az 1760-as évek végén egy rendkívüli természeti tűnemény lehetősége tartotta lázban a tudományos világot. A csillagászok 1769-re jósták a Venus áthaladását a Nap korongja előtt. Ennek a százévenként, ha egyszer megismétlődő természeti tűneménynek különböző pontokon, egymástól meglehetősen távolságra lévő megfigyeléseiből a csillagászok azt remélték, hogy ezáltal pontosan megállapíthatják a Nap és a Föld közötti távolságot.

Az Angol Királyi Társaság egy neves hírű és ismert földrajz tudóst, Alexander Dalrymple javasolta a Tahiti szigetére kiküldendő expedíció vezetőjeként. A Tengerészetügyi Minisztérium választása ezzel ellentétben egy szerény, földműves sorból származó fiúból, önénekből tengerésztiszt rangot kiérdemelt, 39 éves férfire, James Cookra esett. Az Admirális titkos utasítása szerint a csillagászati megfigyelések után a mindezideig felfedezetlen, ismeretlen déli kontinens megtalálását is az expedíció feladatául tűzte ki, továbbá az Abel Tasman által érintett Új Zealand pontos megvizsgálását és feltérképezését.

Ki volt az a 39 éves, a tengerészeti körökön kívül szinte teljesen ismeretlen James Cook, akire ilyen kitüntetően bizalmas, nem beszélve arról hogy veszélyesen felelősségteljes vállalkozást bízott a közismerten konzervatív angol Tengerészetügyi Minisztérium?

1728. október 27-én született Martonban, egy Yorkshire-i faluban. Apja szegény, Skóciából bevándorolt földműves volt. Az ifjú, tehetséges James szép reményekkel indult iskolai pályafutása korán befejeződött. Előbb, mint földműves fiú, majd, mint kereskedő inas kellett hogy dolgozzon. Nem egészen 19 éves korában tanoncként a partmenti szénszállító bárkákon találjuk, ahol kilenc évig dolgozott. A komoly, szénportól piszkos tanonc fiú szabadidejében matematikát és a hajózással kapcsolatos geometriát és csillagászatot tanulva, elsajátítja a tengeren való kormányzás és tájékozódás alapvető elemeit olyannyira, hogy munkaadója az egyik szén szállító vitorlás bárka kapitányi állását ajánlja fel az ekkor már 27 éves, nyúlánk, csendes és szerény fiatalembernek.

Cook visszautasítja a nyugodt és kényelmes megélhetést biztosító ajánlatot és az ekkor kitört francia háborúban önkéntesként az Angol Királyi Haditengerészetbe jelentkezik, ahol mint közönséges matrózt veszik át. Nem egészen egy hónap elmúltával tiszt rangot kap és az elkövetkezendő években a kanadai francia háborúban szolgál különböző hadihajókon. 12 év alatt Új-Foundland és Labrador partjainak és a St. Lawrence folyó zátonyos medrének részletes és alapos térképfelvételével a Királyi Haditengerészet legjobb hírnevű térképésze és navigátoraként alapítja meg hírnevét.

Ezek után nem véletlen, hogy az 1768-ban kettős feladattal Tahitibe indított expedíció parancsnokaként a nyugodt magabiztossággal, alapos tudományos és gyakorlati felkészültséggel rendelkező James Cook mellett döntött a Tengerészetügyi Minisztérium. Az sem véletlen, hogy az ismeretlen tengerek és partok felé hajózó kapitány javaslatára a széles, lapos fenekű, de erős és rendkívül könnyen kormányozható volt szénszállító bárkát, az Endeavour-t (Igyekvő, Törekvő) bocsátották az expedíció rendelkezésére. A mindössze 32 méter hosszú, 300 tonnás, háromárbcos lassú vitorlás bárka bizony nem volt a korabeli angol haditengerészet első osztályú sorhajója. Cook kapitány viszont tisztában volt azzal, hogy a lapos fenekű, zömök hajóval könnyen és biztonságosabban vitorlázhat majd a feltérképezetlen szirtek és zátonyok között. A hajó legénységén kívül az expedícióhoz tartozott még a jómódú, fiatal Lincolnshire-i földbirtokos, a 25 éves Joseph Banks, aki fiatal kora ellenére már ekkor a Királyi Társaság tagja volt. A tudományos megfigyelők csoportját még a két svéd természettudós, Dr.

Daniel Solander és Herman Spöring egészítette ki, ezen kívül Sydney Parkinson és Alexander Buchan rajzoló- és festőművészek, akik az esetleges felfedezések képekben és rajzokban való megörökítésére voltak szerződötve.

1768. augusztus 26-án az Endeavour minden nagyobb feltűnés nélkül elhagyta Plymouth kikötőjét és a dél-amerikai Rio de Janeiro érintése után a Cape Horn-t megkerülve 1769. április 13-án, nem egészen nyolc hónapi utazás után horgonyt vetett Tahiti szigetén a Matavai öbölben. A hosszú tengeri út alatt a hajósok rettegett betegsége, a friss gyümölcs és zöldségek hiánya, a C-vitamin hiánya okozta skorbut volt. Cook volt az első hajóskapitány, aki bebizonyította, hogy a tisztaság és a kiegyensúlyozott étel a legbiztosabb ellenszere ennek a betegségnek. A hosszú tengeri út alatt rendszeresen savanyú káposztát etetett a legénységgel. Jogos büszkeséggel állapíthatta meg, hogy a reá bízott emberek ugyanolyan egészségesben és jó erőnlétben voltak a Tahitire való megérkezésük után, mint az utazás kezdetén.

Június 3-án a Venus a feltevéseknek megfelelően áthaladt a Nap korongja előtt, melyet az expedíció tagjai az előírások szerint megfigyeltek és bár az időjárási viszonyok ideálisak voltak, az eredmény tudományos szempontból mégsem volt kielégítő. Ezután Cook kapitány megkezdhette második, de történelmi küldetése szempontjából legfontosabb feladatának végrehajtását.

Amikor az Endeavour elhagyta a rendkívül barátságos és földi paradicsomra emlékeztető Tahiti szigetét, a fedélzeten ott találunk egy Tupia nevű Tahiti-i papot és annak fiatal szolgáját. Cook az ő segítségükkel remélte, hogy további utazása alatt a bennszülöttekkel barátságos viszonyt tud majd kialakítani. A közeli Társaság-szigetek felderítése után a kapott titkos utasításnak megfelelően délre kormányozta hajóját. A hideg és viharos tengereken hetekig tartó hiábavaló és eredménytelen kutatás után megállapította, hogy az elképzelt hatalmas, mindeztideig ismeretlen Déli Földrész légből kapott ábránd csupán. Az Admiraltástól kapott feladatot továbbfolytatva, ekkor nyugatnak fordult, Új Zealand irányába.

1769. október 7-én megpillantotta a sziget partjait és három nappal később egy védett öbölben horgonyt vetettek. Tupia segítségével sikerült is a maori őslakossággal felvenni az összeköttetést, de ezek mindvégig harciasak és meglehetősen barátságtalanok maradtak. Cook Szegénység-öbölnek keresztelte a helyet, mivel szavait idézve. *„Semmit sem nyújtott nekünk, amire szükségünk lett volna.”* A helyet térképeink ma is Poverty Bay (Szegénység-öböl) néven említik. Öt hónap telt el ezután, mialatt teljesen körülhajózták Új Zealandot, bebizonyítva ezzel, hogy nem a hatalmas összefüggő földrész, hanem két különálló sziget, melyet egy keskeny, mai nevén Cook-tengerszoros választ el egymástól. A Cook által készített térkép a szigetek körvonaláról még ma, 215 évvel később is figyelemreméltóan pontos és helytálló. Munkáját befejezve, keleti irányba vitorlázva ismét a dél-amerikai Horn-fok megkerülésével akart hazatérni, a Csendes-óceán déli szélességén, továbbra is keresve a képzeletbeli Terra Australis Incognita-t. Az erősen közelgő téli időszak ezt lehetetlenné tette. Rövid tanácskozás után úgy döntöttek, hogy a Holland-keletindiai szigetek és az afrikai Jóreménység-fok érintésével térnek haza. A Déli Sark felől fúvó viharok északra sodorták a parányi hajót, az eddig felfedezetlen és titokzatos Új Hollandia keleti partjaihoz.

Az 1770. április 19-re virradó hajnalon „Szárzaföld! Szárzaföld!” kiáltásra ébredhetett az Endeavour vitorlásbárka legénysége. Ha hihetünk benne, akkor Zachary Hicks, a hajó első hadnagya volt, aki a keleti partot elsőként megpillantotta. Cook kapitány mindenesetre róla nevezte el Hicks csúcsnak. Térképeink ma ezt a történelmi helyet Everard-foknak és a 365 méter magas csúcsot Everard-csúcsnak ismerik, Victoria állam délkeleti partján 48 kilométerrel Mallacoota-tól, a népszerű üdülőhelytől.

Bizonyára sokan fognak majd eljutni a fővárosunkban, Canberrában lévő Nemzeti Könyvtárba. Ha tehetik, ne mulasszák el megnézni a földszinten kiállított üvegszekrényben az Endeavour 1770. április 19-re felnyitott hajónaplóját.

„Hajnali 6 órakor szárazföldet pillantottunk meg, mely észak-keletről nyugatra húzódott 5 vagy 6 league távolságban. Vízmélység 80 fathom, finom, homokos tengerfenék.”

(5 vagy 6 league: kb. 30 kilométer. 80 fathom: 146 méter.)

Az egyszerű, tömör szavak meghatódott áhítatot keltenek a történelmi okmány késői szemlélőjében, és joggal hozzátehetem, hálás utódok szemében, hiszen a modern Ausztrália és ezzel közvetve saját életünk történetének jelentős fejezete is ezen az emlékezetes április 19-én kezdődött.

Még aznap számos tábornok füstjét figyelték meg a termékeny, erdővel borított partokon, amiből arra következtettek, hogy a környéken nagyobb számban élnek bennszülöttek. Egyre növekvő izgalommal figyelte az expedíció minden egyes tagja a hajó mellett elhaladó partokat, amely minden tekintetben sokkal biztatóbbnak ígérkezett, mint amit az elmúlt évtizedben a hollandok megismertek és elhanyagoltak. Cook azonnal és szívesen partra is szállt volna, de nem talált alkalmas kikötőre. A Bateman öböl túl nyitottnak vélte és a Jarvis öbölben való megállást, ami sokkal biztatóbbnak mutatkozott, heves ellenszél gátolta meg. Végül április 28-án a kora reggeli órákban terjedelmes öböl bejáratához érkeztek, mely kellőképpen védett is volt. Még aznap délután horgonyt vetettek az öböl déli földnyúlványán belül, ahol ma az erre emlékeztető obeliszk áll. A közelben halászó bennszülöttek eleinte nem sok ügyet vetettek az újonnan érkezetteknek, de amikor Cook néhány emberével partraszállt, ellenségesen fogadták. A tolmácsként magukkal hozott Tupia semmit sem értett a beszédükből és a megbékítésükre szolgáló további igyekezet is csődöt mondott. Az ezutáni nyolc nap alatt mindent elkövettek, hogy a bennszülöttek barátságát elnyerjék, de azok félénkek és gyanakodók maradtak. Joseph Banks véleménye szerint távolról sem polinéz vagy néger eredetűek voltak és rá sovány és fürge, mozgékonyfajta benyomását tették. Miután a hajósoknak nem sok veszélyt jelentettek, Cook és társai meglehetősen részletességgel felderítették az öböl környékét is, és arról részletes térképet is készítettek. Jelentésében a területet erdővel, füvel, mocsárral megosztottnak jellemezte és ugyancsak itt, valószínűleg a mai Sans Sauc területén gazdag, fekete földet talált, építésre alkalmas szálfákkal és jó legelővel. Az öböl vize tele volt halakkal és a környező szárazföld eddig ismeretlen növények tömegével. Ezért az öblöt végül is Botany Bay-nek (Botanikus-öböl) nevezték el.

Május 6-án ismét felvonták a vitorlákat, és nem sokkal ezután meglátták a körülbelül 14 kilométerrel északra fekvő öböl bejáratát, melyet Port Jackson-nak (Jackson kikötő) neveztek. Cook nem töltött időt az öböl felfedezésével, így elmulasztotta a világ egyik legszebb kikötőjét és tengeröblét, melynek festői partjain a mai Sydney világvárosa terül el. Ezekben a napokban Cook leginkább a hajó orrából tanulmányozta a partokat, amelyet „dombokkal, völgyekkel és nagy kiterjedésű területekkel megosztottnak” talált. Banks rendkívül termékenynek jellemezte a tájat, amiben teljes mértékben igaza is volt, hiszen ezen a részen virágzanak ma Ausztrália egyik leggazdagabb tehenészei és tejgazdaságai. Elhaladtak a jelenlegi Newcastle, majd Brisbane partjai előtt, amikor váratlanul jóval csendesebb vizekre értek. Ma már természetesen tudjuk, hogy ekkor értek a Great Barrier Reef által védett Észak-Queensland magasságába, nem is sejtve az elkövetkező veszélyeket, melyek még csak ezután vártak magukra. Június 4-én, pünkösdvasárnap, Cook megállapítása szerint egy folyamatos, biztonságos kikötő tárult fel előttük, a mai Whitsunday Passage (Pünkösd vasárnap átjáró). Egymásután kerültek a további partok, hegycsúcsok a térképre, míg a mai Cairns magasságában a Megpróbáltatások hegyfokkal megkezdődött az igazi megpróbáltatások sorozata.

Jóllehet már eddig is, csaknem ezer kilométeren át, tapogatózva keresték a biztonságos, hajózható utat emellett a kockázatos, ismeretlen part mellett.

Június 11-én, naplementekor kerültek igazán a korallzátonyok labirintusába. A Csendes-óceán hullámai dübörögve törtek meg az apályban szemmel is látható szirteken. Ez alkalommal még sikerült a szürkületben a hajót biztonságos távolságba kormányozni, de nem sokkal ezután az éj sötétjében megtörtént az elkerülhetetlen szerencsétlenség. Az Endeavour határozottan és végérvényesen zátonyra futott. Cook kapitány pillanatok alatt a fedélzeten termett, és bár a víz ellenállhatatlanul ömlött a hajóúrra, senki sem vesztette el a fejét. Megragadták a pumpákat és rövid időn belül az ágyúkat, hajóballsztot és egyéb súlyos tárgyakat a tengerbe dobták, hogy ezzel is könnyítsenek a léket kapott hajón.

A canberrai Nemzeti Könyvtárban az érdeklődő turista-zarándok közről is megtekintheti ezeket a nem is olyan régen megtalált, tengerfenékről előkerült ágyúkat, egy fiatal, fejlődő nemzet ereikéit. Ha ezek a hallgatag, hullámsírból előkerült, hideg ágyúcsövek beszélni tudnának!

Ha beszélni tudnának, bizonyára elmondanák azt a kétségbeesett, de fegyelmezett erőfeszítést, mellyel a hajó legénysége hidegvérű és félelem nélküli, higgadt bátorságú kapitánya irányításával ezúttal is úrrá lett az elemeken. Egy nap és egy éjszakán át, a korabeli hajósmesterség minden fogását megpróbálva, az emelkedő esti dagállyal végül is sikerült kiszabadítaniuk hajójukat a korallzátony halálos állkapcsából. Több mint 30 kilométerre voltak ekkor a parttól és a léket kapott hajót háromnapos óvatos vitorlázás után a mai Cooktown-nál, egy kis folyó partján, homokra vontatták. A folyócskát Cook Endeavour folyónak nevezte el. Jó pár heti munkával a hajóácsok rendbe hozták a megsérült hajófenéket és augusztus 6-án a szilárd, zömök alkotmány ismét nekifeszíthette vitorláit a felerősödő szélnek. Még további 16 nap idegörlő és briliáns navigálás és manőverezés következett, amíg végre augusztus 22-én a szárazföld, a York-félsziget annyira elkeskenyedett, hogy annak túlsó oldalán is feltűnt a szabad tenger. Micsoda megkönnyebbülés lehetett mindannyiuknak, jól tudva, hogy ezzel szabaddá vált az út Batávia felé. Röviddel ezután egy kis szigeten partraszálltak, ahol a szokásos katonai szertartások mellett, muskétalövések dörgése közben az újonnan felfedezett keleti partok egész hosszát III. György király nevében az Angol Birodalomhoz csatolták. A parányi szigetet ma is Possession (Birtokbavétel) szigetének hívják. Cook kapitány az újonnan felfedezett és bekebelezett földet New South Wales-nek (Új Dél Wales) nevezte. Nemsokára Batáviába érkeztek, mely ekkor a világ legegészségtelegebb kikötője volt. Az itt uralkodó malária és vérhas járváynak az expedíció számos tagja áldozatul esett. Megfogyatkozott létszámmal innen indult hazavezető útjára a sok vihart és megpróbáltatást látott Endeavour vitorlás bárka, a viharokat és megpróbáltatásokat bátran kiállt legénységével és legendás hírű kapitányával, James Cook-kal.

1771. július 12-én kötöttek ki a hazai partokon 2 évi és 10 és fél hónapi távollét után. Az Admirálisnak küldött jelentésében James Cook ezeket a szerény szavakat veti papírra:

„Reménykedem abban, hogy a felfedezések, melyeket végrehajtottunk - jóllehet nem valami nagy értékűek -, mentségül szolgálnak majd a hosszúra nyúlt utazásért.”

És nekünk, kedves Olvasók, Ausztrália és New Zealand állampolgárainak, Cook kapitány késői örököseinek, ezek a beképzeltségtől mentes, egyszerű szavak valóban minden idők legszerényebb megállapítását tükrözik.

Az első település

Tizenhárom év telt el azóta, hogy Cook kapitány 1770. április 19-én megpillantotta Ausztrália keleti partjait, és azt hivatalosan is az Angol Birodalomhoz csatolta. Az általa felfedezett, távoli földrészt talán feledésbe is merült volna, ha nem jön közbe az Észak-amerikai Függetlenségi Háború. 1776-tól kezdődően ugyanis nem lehetett további fegyenceket deportálni az észak-amerikai gyarmatokra. A jelentősen megnövekedett elítélt bűnözők száma kezdett komoly problémát okozni az anyaországban, ahol az eddig szabadon lévő közterületek bekerítésével és az ipari forradalom hatására ezrével tódultak a vidéki nincstelenek a városokba. A nyomor és a nélkülözés napirenden volt. A korabeli törvények könyörtelen szigorral sújtottak le a mai számmal csekélységnek számító vétségeket elkövető férfiakra, nőkre és gyakran kiskorú gyermekekre is.

1779 óta ismételten szóba került a nemrég felfedezett New South Wales (Új Dél Wales), mint fegyenckolónia alapítására alkalmas terület. Évekig húzódó halogatás után 1787-ben a 48 éves Arthur Phillip tengerész kapitány, kinevezett kormányzó parancsnoksága alatt egy 11 hajóból álló flotta indult útnak a távoli, alig ismert angol koronabirtok felé, hogy ott büntető települést alapítson. Így, mi tagadás, Ausztrália a világ egyetlen országa, amelynek alapköveit elítélt bűnözők rakták le.

Érdeemes közelebbről is megvizsgálni az úgynevezett First Reet, az első flotta emberanyagát. 772 férfi és női fegyenc, köztük 13 kiskorú gyermek szorongott a kényelmesnek éppen nem mondható szállítóhajók fenekén. Már akkor megkezdődött a férfiak és a nők aránytalan összetétele. 568 férfi és 191 nő. Ezenkívül 206 tengerész és tengerészgyalogos, 27 feleség, 19 gyermek és 20 hivatalnok-tisztviselő osztozott a nyolc hónapig tartó, több mint 24 ezer kilométeres vitorlás bizonytalan jövőt ígérő fáradaiban. Az Első Flotta eredményes vezetésére jellemző, hogy mindössze 23 fegyenc halt meg az utazás alatt és a Botanikus-öbölbe érkezettek nagy része egészségesebb volt az utazás végén, mint amikor az angliai börtönökből hajóra szálltak.

Megérkezése után Phillip kormányzó azonnal megállapította, hogy a Botanikus-öböl nem alkalmas végleges településre, és ezért a közeli Jackson kikötő felderítésére indult. A kormányzó szavait idézve: *„1788 január 21-én a délutáni órákban a világ legszebb kikötőjét találtam, ahol akár ezer vitorlás sorhajó is tökéletes kényelemben horgonyozhat.”* A kikötő bejáratától körülbelül 6 kilométerre, a mai büszke ívű híd és a világhírű Operaház árnyékában lévő, erdővel körülvett öblöcskénél horgonyt vetettek. Mivel édesvizű patak is volt a közelben, Phillip kormányzó elhatározta, hogy a hely településre alkalmas, melyet Sydney-Cove-nak (Sydney-öböl) nevezett el.

Pár nappal később az egész flotta befutott a gyönyörű kikötőbe és 1788. január 26-án ünnepélyesen felhúzták az angol lobogót. Ezt az emlékezetes napot mi minden évben Ausztrália születésnapjaként ünnepeljük. Mindannyiunk emlékezetében él saját megérkezésünk és partraszállásunk reményekkel és aggodalommal telt pillanata. Most próbáljuk beleélni magunkat új hazánk első telepesei és fegyencei helyébe, akiket 200 évvel ezelőtt az evezős csónokok partra tettek. Minimális étellel és ellátással a hirtelen felvert sátrak alá terelve, vagy a szabad ég alatt, szorongó szívvel, és az ismeretlen föld, az ismeretlen növények és állatok iránti vegyes félelemmel izzadhattak rongyaikban. Ne felejtjük el, hogy a nyár derekán vagyunk, január 26-án, ami ugyebár Sydney városában meleg, páras, sokszor nyomasztó hőséget jelent.

De a tétlen semmittevésre most nincs idő. Balták suhogása, fűrészek ritmikus *zenéje* töri meg a csendet, amelybe belehasít az ijesztő hangú kookabuíra, a nevető madár nyugtalanító vijjogása. Rendre dőlnek a kellemes, olajos illatot árasztó szálfák, melyek zuhanó recsegése közben február 5-én egy hatalmas eukaliptusz fa árnyékában megtartják az első istentiszteletet és Richard Johnson tiszteletes öt fegyencpárt esket meg, többek között egy bizonyos William Bryant nevű. Jól jegyezzük meg ezt a nevet. Még találkozni fogunk vele három évvel később, egy szinte példátlanul hősies szökési kísérlettel kapcsolatban.

Az elinduláskor kapott felsőbb utasítást követve Phillip kormányzó a körülbelül 1400 kilométerre, északkeletre fekvő Norfolk szigeten egy másodlagos, kisegítő fegyenctelepet alapít meg. Közben Sydney-öbölben az első hetek zűrzavara után némi fejlődés tapasztalható, de ugyanakkor meggyűlnek a bajok is. Az elengedhetetlen és válogatás nélküli barátkozás a tengerészgyalogosok, matrózok és a fegyencek között részegeskedő erkölcstelenséggé fajult. A fegyencek egy része nem akart, más része - fizikailag legyengülve - képtelen volt dolgozni. Az amúgy is szűkös élelmiszerkészlet és főleg az alkohol lopása napirenden volt, amelyet a kiszabott súlyos korbácsolások sem tudtak megakadályozni.

Nem egészen két hónappal a kolónia megalapítása után, 1788. március 6-án feljegyzik az első kivégzést. Watkin Tench tengerészgyalogos kapitány szerint „James Barrett reménytelen, elszánt bűnöző volt”, akit fiatal, 17 éve ellenére, elrettentő példaként felakasztottak. De a fegyencek őrzésére rendelt tengerészgyalogság soraiban sem volt minden a rendjén, sőt maga a parancsnok is, Robert Ross őrnagy, gyakran vitába szállt a kormányzóval és a fegyenc munkáskülönítmények felügyeletét is megtagadta. A bennszülött aboriginek nem sok hajlandóságot mutattak a barátkozásra, és számos eltévedt fegyencet megsebesítettek vagy megöltek. A meglévő szűkös élelmiszerkészlet és állatállomány egyre pusztult. A földre vetett magot a hangyák és az egerek azon nyomban megették. A kis öböl melletti település közvetlen környéke terméketlennek bizonyult. Végül is körülbelül 22 kilométerre, nyugatra, az öböl végénél sikerült megművelhető földet találni. Az itteni települést előbb Rose Hill-nek (Rózsa domb) nevezték. Később ezt a bennszülöttek által használt Parramatta névre változtatták, mely ma Sydney világvárosának jól ismert kerülete, a Great Western Highway és az 55. számú körút találkozásánál.

Az elkövetkező hónapokban az élelmezés problémája egyre súlyosbodott olyannyira, hogy 1789 októberében az amúgy is szűkös élelmiszeradagokat ismét leszállították. A fiatal kolóniát éhínség fenyegette. Phillip kormányzó együtt szűkölködött alattvalóival és a házához meghívott vendégeknek még a kenyéradagjukat is magukkal kellett hozniuk a kormányzói vacsorára.

A helyzet a következő évben, a Második Flotta megérkezésével, válságosra fordult. A flotta élelmet szállító hajója Fokvárostól délre jéghegynek ütközött és elsüllyedt, így az újonnan érkezett 1000 fegyenc és az Új Dél Wales-i katonai különítmény emberei még csak növelték az amúgy is kritikus ellátási problémákat. Ez a szállítmány különösen sokat szenvedett már a tengeri út alatt is, amire mi sem jellemzőbb, minthogy több mint 240 ember pusztult el a hajókon uralkodó kegyetlen bánásmód és szándékos éheztetés következtében.

Ilyen állapotok között 1791 márciusában, az előbb már említett William Bryant fegyenc, végső kétségbeesésében, megkísérelte a lehetetlent. Feleségével Maryvel, két kiskorú gyermekükkel, hét másik fegyenc társaságában, nyitott csónakban több mint 5000 kilométeres út és három hónapi kétségbeesett erőfeszítés után elérték Timor szigetét. A helybeli holland hatóságok az első adandó alkalommal Angliába deportálták a szökött fegyenceket. Bryant és a két kis gyermek belehalt a hazavezető út további megpróbáltatásaiban. Az özvegy Mary Bryant hősies magatartása végül is kegyelmet érdemelt számára és szabadon élhette további napjait szülőföldjén, Cornwallban.

1791-ben a Harmadik Flottával 2000 újabb fegyenc érkezett, tovább növelve a bennszülöttek lándzsájától nemrégiben megsebesített Phillip kormányzó amúgy is nyomasztó gondjait. Csaknem öt esztendő fizikai nélkülözései és idegőrlő megpróbáltatásai után az ekkor már 53 éves kormányzó testileg és lelkileg kifáradva visszahajózott Angliába. Arthur Phillip kormányzó maradandó érdeme, hogy kormányzóságának súlyos és nehéz időszakában is mindvégig erős szívvel, töretlenül bízott az új kolónia jövőjében. Látnoki módon vallotta, hogy igazi feladata nem az angol börtönök kiürítése, hanem egy új birodalom alapjainak lerakása volt. Távozása után a végrehajtói hatalmat az Új Dél Wales-i különítmény parancsnoka gyakorolta. Grose őrnagy két esztendeig tartó ideiglenes közigazgatása sok változást, de kevés jót hozott a súlyos problémákkal küzdő kolóniának. A tisztikar és a hivatalnoki kar tagjait bőkezű földbirtok adományokkal halmozta el és ráadásul a kormány pénzén fenntartott rabokat bocsátott cimborái rendelkezésére, ingyenes munkaerőként. A fennálló rendelkezéseket semmibevéve hozzájárult, hogy tisztjei és hivatalnokai úgyszólván monopolizálják a kereskedelmet. Megvesztegethető erkölcstelenség uralkodott mindenfelé és hamarosan a rum, az alkohol lett a kolónia legbiztosabb valutája, melyet gyakran 800 százalékos haszonnal forgattak meg az áruk, az állatállomány, a termékek és a birtokok adás-vételénél, a bérek fizetésénél. A büntetésüket kitöltött, felszabadult fegyencek, az időközben érkezett szabad telepesek gyakran egész heti keresetüket egy ültő helyükben elitták. A mindenható rumért a gazdák eladták termésüket, elzálogosították földjüket. Az Első Flottával érkezett, jobb sorsra érdemes Richard Johnson tiszteletes szerint: „nagy részük inkább a kocsmát, a színházat vagy a bordélyházat látogatja, mintsem a templomot.” 1793-ban azután maga tákolja össze nyersfából és vakolatból épült templomát a mai Hunter és Castleraign Street sarkán. A kis teret ma Johnson tiszteletes terének ismerjük. Az egy évvel később érkezett Samuel Marsden tiszteletes a jámbor Johnsonnak merő ellentéte volt. A szószékről a pokol tüzét szórta zabolátlan életű híveinek fejére, de mint rendőrbíró, az ugyancsak valóságos korbácsütések véres, tüzes csikjaival írta ki nevét, a kihágást elkövetett szerencsétlen fegyencek hátára.

1794-ben a most már rendszeres fegyencszállítmányok között öt rendkívül érdekes politikai száműzöttet is találunk, az úgynevezett „Skót mártírok”-at. Ezek egyetlen bűne az volt, hogy olyan demokratikus reformokat javasoltak, amelyeket ma valamennyien magától értetődő, születési előjogként veszünk tudomásul.

Miután a gyarmat második kormányzója, a melegszívű, becsületes és lelkiismeretes John Hunter végre megérkezett, a hírhedt katonai klikk uralmát ő sem tudta megtörni. De mindezek ellenére a település egyre fejlődött és nagyobbodott. A megművelt területek, az állatállomány rohamosan növekedett és fokozatosan megszűnt az éhínség fenyegető veszedelme is. Az első merinó birkák behozatalával megvetették a világhírű ausztrál gyapjúipar alapjait is. A Newcastle és Port Kembla környékén felfedezett szénlelőhelyek feltárása is megindult, és nem sokkal később már Indiába is szállították a jó minőségű nyersanyagot. Ekkor épült az első szélmalom, és hogy a kultúráról se felejtkezzünk meg, az első színház, amely Edward Young A bosszú című darabjával nyitotta meg kapuit. A lelkes közönség nagy része készpénz híján liszttel, kenguru-hússal vagy rummal válthatta meg belépőjegyét.

A keleti partok további felfedezése ebben az időben George Bass és Mathew Flinders nevéhez fűződik. Körülhajózták Van Diemen földjét, Tasmaniát, bebizonyítva, hogy nem összefüggő része a kontinensnek. Az általuk felfedezett tengerszoros Bass Strait néven őrzi ennek az emlékét.

Az alig több, mint 10 éves fegyenctelep a kezdeti nehézségek után erőteljes lendülettel, megállíthatatlanul haladt a fejlődés útján az új évszázad, a 19. század előestéjén.

A Rum-lázadás

1790 szeptemberében Új Dél Wales második kormányzóját, John Huntert, miután sikertelenül próbálta megtömi a katonai klikk bűnös és korrupt hatalmát, visszarendelték Angliába. Az új kormányzó, Philip Gidley King keserű, de találó megállapítása szerint a gyarmaton ekkor két társadalmi réteg létezett: az egyik, amelyik eladta a rumot és a másik, amelyik megitta. Amikor King kormányzó erős kézzel próbált rendet teremteni az alkohollal üzérkedő katonák és tisztviselők között, ezek az eddig általuk vezetett kocsákat fegyenc szeretőik nevére játszották át. Nemsokára nyíltan is fittyet hánytak a kormányzó rendelkezéseinek, sőt számosan még a hivatalos alkalmakkor is bojkottálták.

Érdekes részletesen megvizsgálunk ennek a kornak egyik jellegzetes alakját, akinek kissé idealizált képmását kétdolláros zöld bankjegyünk első oldalán is megtalálhatjuk. John Macarthur, az Új Dél Wales-i különítmény tisztje ezekben a zavaros időkben hamarosan tekintélyes vagyona és földbirtokra tett szert. A fiatal skót nehéz természetű, gőgös és összeférhetetlen ember volt, aki minden alkalmat megragadott, hogy feletteseibe belekössön, sőt közülük nem eggyel párbajt is vívott. Amikor aztán közvetlen parancsnokát, Paterson ezredest is súlyosan megsebesítette, King kormányzó letartóztatásban visszaküldte Angliába, haditörvényszéki tárgyalásra. Míg a „Botanikus öböl kötekedő békebontója” ügyét az anyaországban kivizsgálták, addig a mindenki által tétovázónak és szégyenlősnek ismert ifjú feleség, Elizabeth vette át az akkor már szétágazó birtok és kereskedelmi tevékenység irányítását. Én itt tulajdonképpen nem is az egyébként eredményes és sikeres John Macarthurnak, hanem ennek a nagyszerű asszonynak akarok emléket állítani. Amikor ezt teszem, hódolatteljes elismeréssel és mélységes tisztelettel bókolok minden bevándorló asszony előtt, akik új hazánk alapításának nehéz napjai óta olyan bámulatraméltó hősiességgel állták meg helyüket a valamennyiünk számára merőben idegen, nem egyszer ellenséges környezetben. Az illetékes szervek helyesebben tették volna, ha a zöldszínű kétdolláros bankó első oldalára ennek a bámulatraméltó asszonynak, Elizabeth Macarthurnak a képét nyomtatták volna.

Egyik életrajzírója így jellemzi: „*Ha a sokat szenvedett és megbocsátó asszonyoknak égi jutalmat adományoznának, úgy Elizabeth Macarthur, az ausztrál gyapjúipar egyik megalapítója, minden bizonnyal méltó osztályrészre tarthatna számot.*” Az ekkor már több gyermekes családanya, férje kényszerű távollétében olyan eredményesen gazdálkodott és javította a gyapjú és az állattállomány minőségét, hogy a kormányzó elismerésképpen további 243 acre-t, körülbelül 170 katasztrális holdat juttatott neki. Fegyenc munkásai bámulatraméltó szeretettel ragaszkodtak hozzá és kortársai Ausztrália első és legnagyobb asszonyaként emlegették. Négyévi távollét után a kötekedő férj visszatért Ausztráliába, de csupán azért, hogy rövidesen ismét száműzzék, mely ebben a második esetben 1809-1817-ig tartott. Ekkor írta feleségéhez a következő sorokat: „Egyetlen célom, hogy viszonzalak mindazért, amit az életben miattam szenvedtél. Ez a nemes gondolat azonban szándék maradt csupán, hiszen végleges visszatérése után is a régi, összeférhetetlen ember maradt, egészen haláláig, gyűlölve sokakat, de szeretve keveseket által. Felesége 16 évvel élte túl és 81 éves korában halt meg, mint köztisztviselő álló matróna. A Macarthur család Parramattában még ma is fennálló házáat, Elizabeth farmot, Ausztrália legrégebb épületeként tartjuk számon.

De talán nagyon is elkalandoztunk King kormányzótól és közvetlen korától, akinek a rumot árusító tisztjein kívül egyéb gondjai is voltak. Ne felejtjük el, hogy a 19. század elején vagyunk, Napóleon első konzulsága és császársága idején. Bonaparte gyarmatosító ambíciói nagyon is jól ismertek voltak az angol kormány előtt, és amikor két francia hajó is elindult a

távoli Ausztrália felé, az Admirális sürgősen útnak indítja az ekkor már jó hírnévnek örvendő Matthew Flinderst, hogy a kontinens déli partjait térképezze és az Angol Birodalom nevében birtokba vegye. Flinders az Investigator (Kutató) nevű hajóval 1801 végén meg is kezdi az eddig csaknem ismeretlen déli partok fāradhatatlan és alapos térképezését. Akārcsak 200 évvel elōtte a hollandok, Flinders is fēlelmetesen kopār, barātsāgtalan földet ismert meg, de tovābbhajōzva nyugat felē, ez a kēp gyōkeresen megvāltozott. 1802 februārjāban a Spencer-ōbōl mellett hajōzva térképre került a Kenguru sziget és a māsik hatalmas ōbōl, a St. Vincent-ōbōl, melynek partjān a mai Adelaide vārosa terūl el. Nem sokkal ezutān ismēt kiterjedt ōbōl bejāratāra talāltak, és ezt az elō kormānyzō irānti tiszteletbōl Port Phillip ōbōlnak keresztelték. Ennek északi rēszén fekszik Ausztrālia māsodik metropolisa, Melbourne és ettōl nyugatra a fejlōdō Geelong vārosa. Flinders ekkor mēg nem tudta, hogy tīz hēttel korābban John Murray tengerész hadnagy egy kis kētārbocos vitorlāssal ebben a felfedezēsben megelōzte.

A francia hajōk folytatōlagos próbālkozāsainak megakadālyozāsāra a londoni kormāny hihetetlen gyorsasāggal cselekedett. Pār hōnapon belūl David Collins alezredes parancsnoksāga alatt ūtnak indult egy expedīciō, hogy a Port Phillip ōbōl kōrnnyekēn telepūlēt alapītsōn. 300 fērfi fegyenc, 50 tengerészgyalogos, tisztviselők és szabad telepesek csalādjukkal, összesen mintegy 470 szemēly, 1803 oktōberēben a Mornington fēlszigeten, a mai Sorrento terūletēn partraszālltak. Amikor legkōzelebb a fēlszigeten autōznak, álljanak meg nēhány percre Sorrento elōtt a Nepean Highway kōzvetlen kōzelēben a vilāgosan megjelōlt elō telepesek sīrjānāl, és szenteljenek nēhány percet az ott eltemetett ūttōrō elōdők emlēkēnek.

Collins alezredes, az expedīciō parancsnoka nem talālta a helyet megfelelōnek és King kormānyzō hozzājārulāsāval 1804 elejēn a kis csoport āttelepūlt Van Diemen Fōldre, Tasmānia szigetēre, ahol a Derwent folyō partjān vetették meg Hobart vārosānak alapjait. Ekōzben Matthew Flinders tovābb folytatta az ausztrāl partok felmērēsēt, amelyet 18 hōnapī kitartō munka utān 1803-ban sikeresen be is fejezett. Flinders volt az elō, aki az Utazās az Ausztrāl Fōldre című nagyszabāsú munkājāban az eddig hasznālt Ūj Hollandia helyett az Ausztrālia elnevezēsēt nēpszerűsītette.

1798-ban a vērbefojtott īrorszāgi felkelēsēt kōvetōen egyre nōvekedett az īr fegyencok és politikai szāmūzōttok szāma az Ūj Dēl Wales-i kolōniāban. Szāmosan kōzūlūk fegyveresen is rēsztvettek a felkelēsekben, de amikor az egyik szālītmannyal egy csoport mindenre elszānt īr fegyenc ērkezett, a hatōsāgoknak komoly problēmāval kellett megkōzdeniūk. A rōvid ideig tartō, vihar elōtti csendet vēres kimenetelű lāzadās vāltotta fel. Philip Cunningham volt katona vezetēse alatt a fegyencok kitōrtek barakkjaikbōl, felfegyverezték magukat, gyūjtogattak és fosztogattak. A hirtelenjēben osszeszedett 56 katona és a hozzājuk csatlakozō fegyveres telepesek George Johnston ōrnagy vezetēse alatt a Parramattātōl pār kilomēterre fekvō Toongabbie telepūlēsnel ūtkōztek meg az ekkor mār kōrūlbelūl 400 fōre nōvekedett lāzadōkkal. Az igazsāghoz hozzātartozik, hogy a katonasāg csak akkor nyitott tūzet, miutān James Dixon īr katolikus atya és maga Johnston ōrnagy is eredmēnytelenūl próbālta fegyverletētelre bírni ōket. A muskētāk sortūze eldōrdūlt és a lāzadō fegyencok 15 halott és szāmos sebesūlt hātrahagyāsāval hanyatt-homlok futāsnak eredtek. Az ezt kōvetō ūldōzēs tovābbi 200 foglyot eredmēnyezett, kōztūk a lāzadōk vezērēt, akit azon nyomban minden tárgyalās nēkül felakasztottak. A Haditōrvēnyszék mēg nyolc māsik lāzadōt kōtēl āltali halālra ítēlt, tovābbi kilencet pedig 500 korbācsūtēsssel sūjtott.

De a szāmūzōtt fegyencok kōzūl nem egy alapītotta meg hīrnevēt és anyagi jōlētēt is az ūj orszāgban, hogy a sokak kōzūl csak nēhányat emlītsek: William Redfern, Sydney legnēpszerűbb orvosa, a kormānyzō hāzāban is szīvesen lātott vendēg. Redfern haditengerészeti

hajóorvos volt, akit egy tengerész lázadásban való részvétel miatt ítélték el. Röviddel kiérkezése után kegyelmet kapott és idővel Sydney első bankjának igazgatója is lett. Nevét Sydney egyik belső kerülete viseli. Samuel Terry, akit 400 pár harisnya ellopásáért ítélték el, egy sydneyi gazdag özvegyasszonnyal kötött házassága után a kolónia leggazdagabb embereként halt meg, mint a „Botanikus Öböl Rotschildja”. Továbbá az 1801-ben deportált Margaret Catchpole, a bátor szívű ipswichi lány, aki lovat lopott és azon nyargalt szerelmese megsegítésére. A melegszívű, intelligens és becsületességéről híres nő a gyarmat legjobban ismert és szeretett bábaasszonya lett. Kevésbé érdemes, de annál színesebb egyéniség volt Sir Henry Brown Hayes, a forróvérű ír szabadkőműves, aki egy gazdag örökösnyt elcsábított és vele hamis házasságot kötött. 10 évi száműzetése alatt állandóan bajban volt a hatóságokkal, megjárta Norfolk büntetősziget börtönét és a Newcastle-i szénbányát is. Közben felépítette a ma is látható Vacluse házat, az öböl déli bejáratánál lévő hegyfokon. A híres házat körülvevő árkot Írországból hozatott pázsittal borította be, mondván, hogy ez megvédi a kígyóktól. Ha igaz, ha nem, a kígyók azóta is láthatóan elkerülik a Vacluse házat.

1806. augusztusában William Bligh tengerészkapitány, a kolónia negyedik kormányzója átvette könnyűnek éppen nem nevezhető hivatalát. Bligh kapitány a 17 évvel ezelőtt hírhedtté vált „Lázadás a Bounty-n” egyesek szerint hőiesen viselkedő, mások szerint kegyetlenül gazember főszereplője volt. Rá várt a feladat, hogy a lázongó, teljes felfordulás szélén álló gyarmaton rendet teremtsen és a katonai klikk szinte korlátlan uralmát megdöntse. Bligh, a tőle megszokott eréllyel és buzgósággal, de a tapintat teljes hiányával, faltörő kosként látott munkához. Szigorú büntetés terhe mellett megtiltotta a rumnak, mint fizetési eszköznek a használatát. Új kikötő szabályokat léptetett érvénybe, miszerint a kihajózott árukat nem csak a tiszteknek és azok cinkosainak volt joguk megvásárolni, hanem bárkinek, akinek pénze volt hozzá. Ugyanakkor a kormány készleteiből méltányosan segített az árvízzel sújtott telepeseken, élelmet, ruházatot és mezőgazdasági felszerelést juttatva nekik. Ezen felül készpénz előleget is bocsátott rendelkezésükre a következő termés betakarításáig. Ezen cselekedeteivel kiérdemelte egyfelől a kisbirtokos telepések háláját, másrészt a katonai klikk és a nagybirtokosok gyűlöletig menő ellenszenvét.

A felgyülemlett valódi és vélt sérelmek, az áthidalhatatlan személyi és hivatali ellentétek a pattanásig feszült légkörben forrpontot értek el. Az általunk már jól ismert notórius Macarthur ingerlően kihívó viselkedése szabályos lázadást, az úgynevezett „Rum-lázadást” robbantotta ki Sydney városában. Bligh kormányzó letartóztatási parancsának fittyet hányva az Új Dél Wales-i különítmény rangidős tisztje, a négy évvel azelőtti fegyenc-lázadást leverő Johnston őrnagy magát a kormányzót tartóztatta le saját házában.

A dátum - a véletlen gúnyos játékaként - 1808. január 26-a, a kolónia megalapításának 20. évfordulója.

A felszabadult fegyencek és a kolónia arisztokratái

Az 1808. január 26-át, William Bligh kormányzó letartóztatását követő csaknem két éven át a teljes felfordulás uralkodott a kolóniában, mely idő alatt az Új Dél Wales-i különítmény tisztjeinek kikkje, „Őfelsége lázadó alattvalói” a londoni kormány által hivatalosan kinevezett kormányzót szabályos fogságban tartották.

1810 elején Lachlan Macquarie ezredes saját ezredére, az időközben megérkezett 73-asokra támaszkodva, mint a jobb sorsra érdemes kolónia ötödik kormányzója, haladéktalanul és határozottan munkához látott, hogy a Bligh letartóztatása által okozott felfordulást helyrehozza. A lázadó kormány minden intézkedését azonnali hatállyal visszavonta. Az általuk jóváhagyott tisztviselők kinevezését és birtokadományozását jogtalanította. Paterson őrnagyot, elődje letartóztatóját és annak támogatóit őrizet alatt Angliába indította, hadbíróági tárgyalásra. Az általunk már jól ismert John Macarthur és néhány cimborája ugyancsak Londonba igyekeztek, Paterson őrnagy tanújaként. Macarthur ekkor még nem tudta, hogy jelenlegi, immár második távolléte, a lázadásban való részvétele miatt 7 hosszú évre nyúlik. Felesége, Elizabeth bámulatraméltó helytállásáról a korábbiakban már megemlékeztem.

Macquarie, az új kormányzó meg szemlélte a Sydney környékén lévő településeket, majd áthajózott Van Diemen földre, Taszániába is. Mindkét helyen nagyszabású építési és útépitési munkákat kezdeményezett. Hobart város alapvető terve ugyancsak az ő munkája, mely azóta is szinte változatlanul őrzi az emlékét. Az Új Dél Wales-i rendőrséget átszervezte, iskolákat alapított, kórházat, postahivatalt és vásárteret épített. A kolóniába érkező további fegyenceket az általa kezdeményezett közmunkákra rendelte. Ezen intézkedésével is magára haragította a módos nagybirtokosokat, lecsökkentve a rendelkezésükre álló ingyenes fegyenc munkaerőt.

A laza erkölcsöket kordában tartandó, elítélte a vadházasságot, elősegítette és bátorította a házasulandókat, csökkentette a nyilvános házak számát. A kor erkölcsére jellemző, hogy egy szabad telepest megkorbácsoltak és vasraverten büntető munkára ítélték. A szokatlanul kemény büntetés oka: a telepes nyilvános árverésen eladta a feleségét. Nemcsak a gyalázatos férj, de a boldogtalan vásárló is megbűnhődött: elvesztette pénzét és vele együtt az asszonyt is.

1810 áprilisában jegyezték fel az első lóversenyt, melyet, mint tudjuk azóta megszámlálhatatlanul sok további lóverseny követett. Ausztrália Victoria állama talán a világon egyedüli, ahol minden év november havának első keddi napja, a „Melbourne Cup” futtatása hivatalos, állami szünnap a metropolis területén. A „dolgozzunk kevesebbet, pihenjünk többet magasabb fizetésért” jegyében érdekes lenne, ha ezt a szokást valamennyi vidéki város és falu is bevezetné a helyi lóversenyek napján.

Persze azért nemcsak a lóversenyek meghonosítását szorgalmazta Macquarie kormányzó, hanem a kolónia terjeszkedését is nagyban előmozdította. Az eddig áthatolhatatlannak vélt Kék Hegyeken 1813, májusában sikerült végre átjárót találni. Ezen az úton haladva George William Evans állami földmérő további 160 kilométert nyomult előre, ahol nagykiterjedésű, termékeny, folyóval öntözött területet talált. A folyót hízeltapintattal Macquarie folyónak keresztelte. Rövid időn belül egy 30 fegyencből álló munkáskülönítmény járható utat vágott a hegyekbe és nem egészen két évvel az első próbálkozást követően Macquarie kormányzó diadalmasan bevonult és megalapította a virágzó Bathurst városát. Ezen felbuzdulva megindultak a telepések szekérkaravánjai, nyájaikkal és csordaikkal. Kezdetét vette a nagy népvándorlás, az államilag engedélyezett, nagykiterjedésű birtokszerzés.

Magában Sydney városában is további nagyobb építkezések indultak. A kormányzónak nagy segítségére volt ebben az 1814-ben hamisításért 14 évi száműzésre ítélt Francis Greenway szakképzett építész. Két éven belül, mint a gyarmat hivatalos építésze, felépítette az öböl déli bejáratát őrző, mai nevén is Macquarie-nek ismert világítótornyot. Greenwayt ezért a munkájáért a kormányzó feltételes kegyelemben részesítette. Ugyancsak ezekből az évekből származik a Hyde Park északi bejáratánál álló nemes egyszerűségű St. James templom, a windsori St. Matthew templom és a közelében lévő törvényszék épülete, valamint a Liverpoolban lévő St. Luke temploma. Ezek az épületek a gyarmat korai építészeti stílusának ma is fennálló, féltve őrzött gyöngyszemei.

Az utak és az összeköttetés ugyancsak nagy lendülettel haladt előre. Megérkezett és üzembe állították az első gőzmozdonyt. Az öbölre néző festői területen kijelölték a botanikus kert és a kormányzósági birtok helyét. A kormányzó felesége, Mrs. Macquarie sziklába vágott kedvenc pihenő- és kilátóhelyén az elgondolkodó és látványos körképben gyönyörködő sétáló ámulva szívhatja magába a nem egészen 170 év alatti fejlődés szinte naponta változó városképét. De az előttünk fekvő parányi sziklasziget, a hatalmas kikötő, a parányi öblöcskék és az északi part sziklás, erdős körvonalai ma is ugyanazok, amit az egyre nagyobb számban érkező deportált fegyencek a szállítóhajókról megpillanthattak: mert az anyaország börtönei egyre ontották az emberi nyomorúág és a könyörtelen vagy közömbös bíróságok által elítélt százalomra méltó áldozatokat. A szabad telepeseken kívül évente csaknem 2000 fegyenc érkezett. A lassan feleslegessé váló rabok egy részét hajórakományszámra irányították a Sydneytől távoli Van Diemen földre, Tasmánia szigetére. A szigeten ekkor áldatlan állapotok uralkodtak. Szökött fegyencekből összeverődött rablóbandák szinte korlátlanul garázdálkodtak a vidéken, rabolva, fosztogatva és gyilkolva a védtelen, békés lakosságot. 1817-ben végül sikerült a különböző bandákat - amelyek között félreértések elkerülése végett, közönséges gyilkosok is voltak - felszámolni s hosszas hajtóvadászat után maga a vezérük, Michael Howe is csapdába esett. Az elkecsereedett lakosság ott helyben agyonverte és levágott fejével diadalmasan vonult be Hobart városába. A véres megtorlás után erőteljes lendülettel indult meg a fejlődés Tasmánia szigetén. Az egyre nagyobb számban érkező, közmunkákra fogott fegyencek és a törvényes rend és közbiztonság helyreállításával felbátorított szabad telepesek áradata eddig nem tapasztalt jólétet és boldogulási lehetőségeket hozott magával Tasmánia szigetén.

1817-ben az immár 7 éve száműzött notóriusan kötekedő természetű John Macarthur visszatérhetett Sydney városába azzal a feltétellel, hogy a kolónia közügyeiben nem vehet részt. Múltbéli hírnevéhez méltóan, mi sem természetesebb, mint hogy hazaérkezése után azonnal a Macquarie kormányzót támadó Exclusives - a kolónia arisztokratái - mellé állt, szemben az Emancipists - a büntetésüket letöltött, illetve kormányzói kegyelemmel felszabadított volt fegyencekkel.

Érdemes közelebbről is megvizsgálnunk, kik is voltak ezek az Exclusives és Emancipists? Mint a viharos múltú fegyenckolónia eddigi történetéből megismertük, a gyakran fejjetlen, aki kapja marja közigazgatások alatt a szemfülesek, a kellő összeköttetésekkel rendelkező cimboráik révén tetemes földbirtokra és kiváltságos kereskedelmi jogokra tehettek szert. Ez az egyre gazdagodó, egyre növekvő és egyre arcátlanabb igényeket támasztó csoport, melynek gyökerei az Első Flottával csaknem 30 évvel ezelőtt érkezett Új Dél Wales-i katonai különítmény tisztikarához és tisztviselőihez nyúlnak vissza, minden vonatkozásban magához ragadta a hatalmat és a kezdeményezést. Ausztrália még ma, a XX. század végén, a közlekedési technika mesébe illő fejlődésének ellenére is elképesztő távolságra fekszik Európától. Próbáljuk most elképzelni ezt a tér és időbeli távolságot 200 évvel ezelőtt, a lassújáratú vitorlás hajók korában. Így mindjárt érthetőbbé válik, hogyan tudott egy maroknyi, de közös érdekeik révén szinte korlátlan befolyással rendelkező csoport ekkora hatalmat gyakorolni a távoli kolóniában. Az

anyaországban kinevezett kormányzót lázadó alattvalói letartóztatják, és szabályos fogságban tartják. Míg ennek híre Londonba érkezik, hét hosszú hónap telik el. Még ha azonnal és határozottan intézkedett volna a gyarmatügyi miniszter, még akkor is további hét hónap telt el, amíg erről Sydney városában tudomást szereznek, ha akarnak. De ugyebár itt nem akartak, és aki a tűzhöz közel van, az melegszik, annak van helyzeti előnye. Így alakult ki csaknem három évtized alatt a kolónia arisztokrata rétege, az Exclusive-ok. Az arisztokrata meghatározást itt átvitt értelemben használok, ellentétben az európai, született arisztokrata fogalmával.

Ezzel a réteggel párhuzamosan fejlődött a másik jelentős csoport, az Emancipist, a büntetésüket letöltött, vagy hasznos és eredményes szolgálataikért kormányzói kegyelemben részesült deportáltak nagy csoportja.

Lachlan Macquarie kormányzóságának első percétől arra törekedett, hogy ezek az emberek minden további megkülönböztetés nélkül foglalják el helyüket a kolónia szabad társadalmában. Maga járt elől jó példával, amikor az általunk már ismert William Redfern-t és másokat is szívesen látott vendégként üdvözölt a kormányzói rezidencián. Redfern, a deportálásra ítélt volt haditengerészeti hajóorvos amellet, hogy Sydney első bankjának egyik igazgatója is lett, mint a város legnépszerűbb orvosa és a kormányzói család háziorvosa írta be nevét új hazánk történetébe. Ezek közé a volt deportáltak közé tartozik még Massey Robinson is, aki a meglehetősen hiú és sokak által dagályos és humorérzék nélküli kormányzó udvari poétájaként - a korabeli állapotokra jellemzően - évi két tehenet kapott fizetésül irodalmi szolgálataiért. A gyarmat legfelső törvényszéke felállításakor ugyancsak ezt a megértő politikát követte, amikor ragaszkodott ahhoz, hogy az emancipált jogászok ugyanolyan eséllyel gyakorolhassák hivatásukat, mint büntetlen előéletű, szabad emberként érkezett kollégáik. Edward Eagen, egy büntetését ugyancsak letöltött ügyvéd, Londonban is eredményesen korteskedett ennek érdekében. Egy másik volt fegyenc, Richard Read festőművész, nevét a kormányzó és felesége arcképének megfestésével tette emlékezetessé. Valahogy más fából faragták az áhítatos John Tawell-t, akit hamisításért deportáltak Sydney városába. Pár évvel később már jómódú patikus és kereskedő. Saját költségén felépíttette az első quaker kápolnát. Hamis álszentséggel, nyilvános felhajtással 600 gallon, azaz 2725 liter rumot öntött a kikötő vizébe állhatatos lelki beállítottságát bizonyítandó. Angliába való hazatérése után az akkor tisztas agnak számító 61 éves vén kujon jó hasznát vette patikusi szaktudásának. Szeretőjét ciánkálival megmérgezte, amiért aztán az akasztófán fejezte be életét.

12 évi kormányzósága után Lachlan Macquarie nem egészen jogtalan önelégültséggel tehetett jelentést elért eredményeiről: „Megérkezésemkor a gyarmatot pártokra szaggatva, a lakosság jó részét nyomorúságban, éhezve találtam. Távozásomkor irigylésre méltó az egyén kényelme, a köz jóléte. A kolónia területét nagymértékben kibővítettem. A lakosság 38 ezer lelket számolva, megháromszorozódott. A megművelt terület négyszeresére, az állatállomány tízszeresére nőtt. A bevételek szárnyaló módon emelkednek, a kereskedelem virágzik. A lakosság jobb körülmények között van fedél alatt, erkölcsiben megjavult és kevésbé adja magát az ivás és a bűnözés szenvedélyének.”

Ezeket az alapjaiban való, de mégis olyan fellengős kijelentéseket olvasva könnyebben megérthetjük napjaink egyes politikusainak hasonló tartalmú és stílusú önelégült nyilatkozatait, hiszen ugyebár volt kitől tanulniuk.

Ennek ellenére a kolónia, melyet Macquarie utódjára hagyott, alapjában véve még mindig a szerény, távoli büntetőtelep volt, de 12 éves kormányzását egy életbevágóan fontos változás jellemezte. Azok az elítélt, deportált fegyencek, akikben megvolt a vágy, az akarat, hogy megjavuljanak, hogy sorsukat szabaddá és emberibbé tegyék, azok erre hivatalosan is bátorítást kaptak és a lehetőség előttük állt.

Az Új Dél Wales-i kolónia szám szerint is kimutatható gyarapodásán túlmenően ez Lachlan Macquarie soha el nem múló, kimagasló érdeme.

Az önkényuralom alkonya

Több mint 30 év telt el azóta, hogy az Első Flotta megérkezésével az Új Dél Wales-i fegyenctelep megalakult. Ennek az első szállítmánynak még életben lévő tagjai bizony sok és alapvető változásnak, fejlődésnek lehettek a szemtanúi. Ha elgondoljuk, hogy olvasóink jó része is immár több mint három évtizede érkezett új hazánkba, akkor némi fogalmunk lehet arról az érzésről, amellyel ezek az első telepeselek figyelték és tapasztalhatták a körülöttük megváltozott életkörülményeket.

Próbáljunk most egy röpke pillanatra visszaemlékezni a 20-25 vagy 30 évvel ezelőtti Ausztráliára, ahová hányatott életünk során megérkeztünk. Eltekintve a közben felnőtt gyermekeinktől, egyre szaporodó unokáinktól és sokunknak egyre szaporodó, kihulló vagy őszbecsavarodott hajszálaitól, ugyebár jómagunk is valamennyien alapvető változásoknak, fejlődésnek lehettünk nem csupán szemtanúi, hanem élő, alkotó osztályrészesei is. Hiszen magán a telken, amelyen jelenleg sokunk háza büszkélkedik, akkor még tehenek vagy birkák legelésztek. Emlékezzünk csak a poros földútra, melyen frissen vásárolt - részletre vásárolt - földcskénkhez, eljutottunk a már autóval rendelkező - részletre vett autóval rendelkező barátaink segítségével, akik ugyebár nekünk akkor már befutott embereknek számítottak. És ha ma, 20-25 vagy 30 év távlatából körülnézünk ugyanazon a tájon, akkor láthatjuk, hogy a birkák, tehenek kijebb szorultak valahová oda, ahol a frissen, vagy még meg sem érkezettek jövőbeli, felparcellázatlan házhelyei állnak, az utca is már régen bitumennel van burkolva, és ha így haladunk, akkor rövidesen letörlesztjük nemcsak a telket, de az összkomfortos ház utolsó részleteit is. Ugye sokan talán már rá sem ismernénk arra a városra, amelyet először megpillantottunk.

Valahogy így lehettek az Első Flottával érkezettek is, amikor 1822-ben Sir Thomas Brisbane tábornok, a gyarmat 6. kormányzója átvette hivatalát. Elődjével ellentétben Brisbane nem a részletek embere volt. Megelégedett az általános irányítással és a kormányzás aprólékos, mindennapi problémáit beosztottjaira, sokszor tehetetlen, hozzá nem értő beosztottjaira bízta. Ezek a tisztviselők nem egy esetben a kolónia általunk már ismert úgynevezett arisztokrataival, az exclusive-okkal összejátszva szántszándékkal hiúsították meg a kormányzó elgondolásait. Kritikusainak azonban, akik lustasággal és a közügyek iránti érdektelenséggel vádolták, nem volt igazuk. Brisbane 4 évi hivatala alatt olyan mélyreható változások történtek, miszerint - saját szavait idézve - „ha elődje, Macquarie visszatért volna, a kolóniára nem ismert volna rá.”

Az új kormányzó a földbirtok adományozásokat felülvizsgálva csak olyanoknak kedvezett, akiknek a megfelelő akaraterő mellett megvolt a szükséges tőkéjük is az adományozott birtokok fejlesztésére és azok gazdaságos vezetésére. Kötelezte az új gazdákat, hogy minden 100 acre, azaz kb. 70 katasztrális hold után egy fegyenc munkást alkalmazzanak és eltartsanak. Ő volt az első, aki elérte, hogy a kormány által vezetett és irányított állami birtokok önellátóak legyenek. Vallási és véleménynyilvánítási ügyekben ugyancsak megértően szabadelvű volt. Az 1824-ben alapított helyi újság, az Australian személyét és politikáját bíráló cikkeit hideg nyugalommal vette tudomásul, sőt a kolónia hivatalos, kormány által fenntartott lapját is függetlenítette.

Brisbane tábornok kormányzói ténykedésének legfontosabb eredménye az 1823-ban Angliában megszavazott „Új Dél Wales-i Igazságszolgáltatási Törvény” végrehajtása volt, mely az eddigi kormányzói hatalommal szemben nagyban kiterjesztette a helyi Legfelsőbb Bíróság független hatáskörét. Ezzel egyidőben egy 5 vagy 7 főből álló Törvényhozó Testület megalakítását is elrendelte. Ez a testület felhatalmazást kapott, hogy a kolónia javára és békéjére és annak

helyes kormányzására törvényeket hozzon. Persze túlzás lenne azt gondolnunk, hogy Ausztrália ezen első törvényhozóinak tevékenysége és hatásköre túlterjedt volna a tanácsadás szerepén, de eredményes biztosítékot jelentett az indokolatlan önkényuralom megfékezésére és kétségtelenül az első lépés volt új hazánk önkormányzata felé.

Sir Thomas Brisbane folytatta elődje Macquarie megértő politikáját az elítélt deportáltakkal szemben is. Ellene volt a szertelenül túlzott testi fenyítésnek és számos halálra ítéltnek is megkegyelmezett. Bátorította a rendesen viselkedő, tanult foglyok beilleszkedését a szabad társadalomba. Az ő kormányzósága alatt 1824. december 2-án a mai Brisbane helyén újabb település létesült. Az észak-ausztrál partok biztosítására és a kelet-indiai fűszerszigetekkel való kereskedelem előmozdítására a mai Darwin várostól északra fekvő Melville szigeten kereskedelmi állomást építtetett Dundas erőd néven. 36 évvel az első telepesek megérkezése után, amint látjuk, Ausztrália jelenlegi három államának fővárosa már elindult a fejlődés útján. Maga Sydney, ezt követően Hobart és legújabbán Brisbane városa is.

1825 végén Brisbane kormányzót leváltották és utódja Ralph Darling altábornagy, a kolónia hetedik kormányzója, Hobart érintésével érkezett meg Sydneybe. Hobartban ő tette nyilvánossá az angol kormány rendeletét, miszerint Van Diemen földje önálló kolóniává lépett elő. Az új kormányzó rendkívül családszerető ember lehetett, amely nemes tulajdonságért ugyebár még nagyfokú rosszindulattal sem lehet senkit elmarasztalni. A bökkenő Darling kormányzó esetében csupán az volt, hogy ő a családszeretetnek azt a válfaját gyakorolta, melyet jobb magyar szó híján nepotizmusnak nevezünk. Az angol értelmező szótár ezt a kifejezést így magyarázza: „Rokonok előnyben részesítése hivatali kinevezéseknél.” Még csak az első sógor földmérnöki kinevezésén elsiklott volna a notóriusan zabolátlan és fegyelmezetlen, tekintélyt nem ismerő kolónia kritikus polgársága, de amikor már a második, majd ezt követően a harmadik sógort is zsíros állami álláshoz juttatta, az még Sydney városában is szemérmertlenségnek számított. Elődje, Brisbane elősegítette a bíráló hangú, önálló véleményvel rendelkező újságalapítókat. Darling balszerencséje az volt, hogy ennek a sajtószabadságnak - nem egészen alaptalanul - ő lett az áldozata. Ralph Darling altábornagy, Ausztrália hetedik kormányzójának önefeje, kurtán katonás modora is nagyban hozzájárult a sajtó támadásaihoz, melyet még csak fokozott az 57. szerezred két katonájának brutális ítélete. Az 1826-os állapotokra jellemző, hogy két közkatona azzal az előre megfontolt szándékkal lopott egy üzletből, hogy ennek következtében a katonaságtól elbocsátva, mint fegyencek lényegesen jobb körülmények között élhessenek. A rájuk kiszabott 7 éves száműzetést Darling kormányzó elrettentő példaként vasban eltöltendő kemény munkával súlyosbította. Öt nappal a szükségtelenül kegyetlen büntetés megkezdése után az egyik, amúgy is beteges fogoly meghalt a börtönben. Erre aztán kirobbant a vihar a sydneyi sajtóban. A kormányzót a jogtalan ítélet miatt már-már gyilkossággal vádolták. Ezzel kapcsolatban egymást érték a becsületsértő és rágalmazási eljárások a Legfelsőbb Bíróságon. A hajthatatlanul nyakas katona erre a két újság szerkesztőjének a lecsukásával válaszolt, akik ezután a börtönből irányították tovább zabolátlan sajtóhadjáratukat. Végül maga a közvélemény is megunt meddő csatározásaikat. A közhangulat egyre jobban a kormányzó mellé állt, így a korabeli írkászok is - hogy ezt a 19. század elején divatos magyar kifejezést használjam - taktikát változtattak a kormányzó elleni hadjáratukban. Mennyi kísérteties hasonlatosság van ugyebár napjaink néha szertelen és felelőtlen sajtó túlkapásait figyelve és ezeket az 1826-os állapotokkal összehasonlítva.

Természetesen, mint mindennek az életben, ennek is két oldala lehetett. A magukat gyakran a társadalom fölébe helyező, véleményükben sokszor álhumanista, nagyképű és szenzációt hajhászó „írkászok” és riporterek jobban tennék, ha a fair play nemes elvét szem előtt tartva csupán annyi helyet és időt szentelnének az áldozatoknak, és azok hozzátartozóinak, mint amennyit keseregnek a vétségeket és bűncselekményeket elkövetők börtönben töltendő sanya-

rú állapotán. A fegyencidőkből ránk maradt, sokszor krokodilkönnyeket hullató álhumanista állásfoglalást úgy látszik nehezen lehet megváltoztatni. A véletlen csalfa játékaként például ugyanebben az időben Van Diemen földjén, Tasmániában megjelenő, Hobart város hivatalos lapjának újságírója, egy bizonyos Lathrop Murray, ugyancsak áldatlan sajtóháborúban állt az ottani kormányzóval. Mellesleg megjegyezve, Lathrop Murray urat bigámia elkövetéséért ítélték száműzésre.

Talán érdemes megjegyezni, hogy napjaink két jellegzetes rákfenéje is porondra lépett ezekben az években. 1828-ban történt az első pénzrablás, amikor földalatti alagutat ásva a gazemberek 20 ezer font sterlinget loptak. Mondanom sem kell, hogy a pénznek és a tetteseknek azóta is bottal ütik a nyomát. A rá következő év, 1829 méltán írta be nevét Ausztrália történetébe. Joggal vagy alaptalanul, ezt most már ne kutassuk, de ebben az évben jegyezték fel az első sztrájkot. Az Australian nevű lap betűszedőinek a nevéhez fűződik e kétes érdem. Az azóta eltelt 154 év, különösképpen az utolsó évtized persze alaposan megedzette idegeinket és türelmünket ezzel a ma már szinte napirenden lévő jelenséggel kapcsolatban. Kíváncsi várakozással tekinthetünk a talán nem egészen reménytelen jövőbe, amikor 12 gyönyörű, hosszú hónapon keresztül mentesek lehetünk majd „az alkalmazottak összehangolt munkamegtagadása valamely sérelem orvoslásával kapcsolatban” fenyegető rémétől. Megfelelő magyaros szó híján a sztrájknak ezt a hosszú lére eresztett magyarázatát az angol értelmező szótárból ástam ki.

Darling kormányzónak a sydneyi újságírókkal való hosszas csatározásain kívül azonban számos fontosabb esemény is történt a most már lassan Ausztráliának nevezett földrészen. 1829-ben a kontinens nyugati partján, a Swan folyó torkolatánál új települést alapítottak a mai Fremantle és Perth helyén. Ugyanebben az évben Charles Sturt három katonával és három fegyencel felfedező útra indult a Murrumbidge folyón. Ennek folyását követve hét nappal később egy több mint 100 méter széles, újabb folyó torkolatához érkeztek. Sturt ezzel megoldotta az eddig csupán részleteiben felfedezett folyók rejtélyét, melyek nagyjából kelet-nyugati irányban folytak. Ezt az új folyót, az ausztrál folyók atyját, Murray-nek keresztelte. A kis csapat tovább evezett a lassan folyó árral, amikor váratlanul körülbelül 600 főből álló harcias aborigin tömeg fenyegetően útjukat állta. Már-már úgy látszott, hogy végeznek a maroknyi fehér felfedezővel, amikor a folyó felsőbb folyásán Sturt által megismert barátságos bennszülöttek megjelenése lecsillapította a harcosokat. Sturt békés, megegyező politikája itt is hasznosnak bizonyult és így zavartalanul tovább folytathatták a folyó felderítését. Nem sokkal a biztos haláltól való megmenekülésük után ismét egy újabb méltóságos folyó, a Darling csatlakozott a még mindig nyugati irányú árhoz. Eltökélten tovább folytatták útjukat egészen a Murray torkolatáig, mely az Alexandrina tóban végződött. Képtelenek voltak a nehéz csónakot a tó kijáratát eltorlaszoló homokzátványon átvonszolni, így nem maradt más választásuk, mint hogy visszavezzenek több, mint 1600 kilométert ár ellenében. 63 napos emberfeletti erőfeszítés és szenvedés után a keresésükre küldött felmentő expedíció megmentette őket az éhhaláltól és a biztos pusztulástól. Sturt az elszenvedett gyötrelmek következtében megvakult és csak hosszú hónapok múlva nyerte vissza látását. Új hazánk ismeretlen belsejének kegyetlenül mostoha éghajlata és földrajzi adottságai még számos eltökélt felfedezőt tettek próbára, köztük a tragikus kimenetelű Burke és Wills expedíciót, három évtizeddel később.

Ne vágjunk azonban az események elé, mert tragédiában az 1830-as év sem szűkölködött. Van Diemen földjén, Tasmániában az ismételten fellángoló rablógyilkosok elleni hadjáratban a hírhedt Matthew Brady szökött fegyencet egy John Batman nevű fiatal szabad telepes elfogta. Emlékezzünk ennek a már Ausztráliában született John Batmannek a nevére, hiszen öt évvel később még találkozni fogunk vele, mint Melbourne város egyik megalapítójával. Matthew Brady elfogott rablóvezért aztán Hobart városában nyilvánosan kivégezték.

Az egyébként békeszerető taszmániai aboriginek is egyre több problémát okoztak a hatóságoknak. A feltartóztathatatlanul terjeszkedő fehér betolakodók 30 év alatt csaknem teljesen kiszorították az őslakókat törzsi vadászterületeikről. A megmaradt maroknyi bennszülött - érthetően - ellenségének nézett minden fehér embert. Az elszigetelten élő telepeseket és állataikat lemészárolták, vetéseiket elpusztították. A tragikus vég nem váratott magára sokáig. Több ezer telepes és katona láncot formálva megpróbálta a sziget egy sarkába szorítani a bennszülötteket. Az áthatolhatatlannak vélt háló olyan eredménytelennek bizonyult hogy a hajtóvadászat eredményeként csupán egy felnőtt és egy fiatal fiú került kézre. Nem sokkal ezután azonban a kétségbeesés és a fertőző betegségek befejezték azt, amit a nyers erőszak megoldani képtelen volt. Pár éven belül Van Diemen föld őslakossága szánalomra méltó 50 fő alá csökkent.

Ralph Darling altábornagy 6 éves kormányzósága alatt a kontinens fehér lakossága megközelítette a 75 ezret. Jóllehet évente még átlag 4000 fegyencet deportáltak, de az egyre nagyobb számban érkező szabad telepesek és az egyre emelkedő születési arányszám lassan, de biztosan megváltoztatta a lakosság összetételét. A több, mint negyven esztendővel azelőtti fegyenctelep fokozatosan a szabad telepesek országának jellegzetes képére alakult.

Nyugtalan évek

A Nyugtalan évek című fejezetnek a címe már csak azért is találó, mert az elkövetkezendő 1830-as évekre a kolónia terjeszkedése terén, a politikai jogok továbbfejlesztése terén és a szárazföldi felfedezések terén valóban a nyugtalanság nyomta rá bélyegét - nem mintha az Új Dél Wales-i kolónia első négy évtizede az egyhangú, csendes változatlanság jegyében zajlott volna le.

Nyugtatlanság és álmatlanság két egymást kiegészítő meghatározás, és ami az álmatlanságot illeti, ebben a kellemetlenül nyugtalan állapotban, az Új Dél Wales-i kolónia első kilenc kormányzójának - akarva-nem akarva - osztozniuk kellett. Kik is voltak ezek az első kormányzók, akiknek új hazánk megalapításában és fejlődésének első évtizedeiben olyan fontos szerepük volt? 1808-ig, a hírhedt „rum-lázadás”-ig az első négy kormányzó kizárólag a haditengerészet soraiból került ki. Kivétel nélkül mindegyiküknek súlyos problémát okozott az alájuk rendelt katonai egységeknek fegyelmetlenül önálló, kormányzói tekintélynek fittyet hányó, nem egy esetben lázadó magatartása. Az angol kormány ezért a következő időszakban a hadsereg tisztjeiből válogatta ki a jövőbeni kormányzókat, akik saját ezredeik élén érkeztek és ezekre támaszkodva próbáltak rendet teremteni. Csaknem egy évszázad múlt el, amíg ismét egy tengerésziszt került 1902-ben az Új Dél Wales-i kolónia élére.

Hivatásos tengerészek lévén ezek az első kormányzók természetesen az általuk jól ismert és otthonos tengeri látóhatárhoz szokva, tevékenységük jelentős részében a földrész partmenti felderítését és annak fejlesztését szorgalmazták. A szárazföld ismeretlen belsejének akadályokkal teleszórt horizontját nem szívesen próbálgatták. A Sydney és környékének települését elzáró Kék Hegyek meredek sziklafalait egyesek valóságos áldásnak tartották, amely ugyan akadályozta a földbirtokosokat a további terjeszkedésben, de ugyanakkor természetes, szinte áthatolhatatlan börtönfalat is biztosított az egyre nagyobb számban érkező fegyencek kordában tartására.

Nem így a hadsereg tisztjeiből kinevezett kormányzók, akik természetesen nem idegenkedtek a szárazföld belsejének feltárásától, nem mintha a korabeli lakosság nem félt volna el az eddig felfedezett partmenti sávon, de az egyre szaporodó birkanyájak és állatállomány tulajdonosai is további, ellenállhatatlan erővel próbálták áttörni, vagy megkerülni a terjeszkedésük útjában álló akadályokat. És áttörték és megkerülték a járhatatlannak vélt hegyeket, keresztülhatoltak köves, terméketlen sivatagokon, átúszattak az ismeretlen folyókon, egyre nagyobb és nagyobb legeltetésre alkalmas területek után kutatva.

Amint látjuk, a színpad tehát készen állt a „Nyugtalan évek” című történelmi dráma megkezdéséhez, amikor 1831. december 3-án Richard Bourke altábornagy, a kolónia 8. kormányzója megérkezett Sydney városába. Richard Bourke, ez az ír származású kiváló katona, végzett jogász, melegszívű, elbűvölő ember hírében állt, aki előző állomáshelyén, a Dél-Afrikan gyarmaton igaz emberbaráti és liberális elveket valló és gyakorló kormányzónak bizonyult. Első ténykedései között szerepelt a bírósági tárgyalásokon az esküdtszék bevezetése. Eltörölte a birkalopásért és hamisításért járó, idejétmúlt halálbüntetést. Még ezekkel az intézkedéseivel csak egyetértett volna a kolónia többsége, de már a földbirtok elosztás és az azok használatát engedélyező és szabályozó megszigorításaival szembekerült az általunk már jól ismert földbirtokos réteggel, az úgynevezett arisztokratákkal. Elkerülhetetlenné vált, hogy egyik legélesebb kritikus a ekkor már hatvanas éveiben járó John Macarthur lett. A még 1790-ben érkezett Macarthur zavaros elméjű, epés kitérőseiért aztán el kellett távolítani a Törvényhozó Tanácsból. Nem sokkal ezután elmebajos, eszelős örvéltté nyilvánították, és mint

ilyen halt meg 1834-ben. A kétdolláros, zöld bankjegyükön megörökített John Macarthur, a notórius kötekedő, mégis halhatatlanságot vívott ki magának. Jövendőlése, miszerint a kolóniában milliószámra legelnek majd az általa meghonosított merinó-birkák, kézzelfogható valósággá vált. Az ezeknek a birkáknak a hátán nőtt és világhírűvé lett merinó-gyapjút termelő nagybirtokosok rétege, mint említettem, nem nézte jó szemmel Bourke kormányzó rendelkezéseit. Az eddigi gyakorlat szerint ugyanis az állami földön, az úgynevezett koronabirtokokon önkényesen letelepült gazdálkodók - squatter-ek - minden korlátozás nélkül terjeszthették legelőik határait. Bourke ezt az „aki kapja marja területhasználatot az általa kiadott engedélyhez kötötte. Ugyancsak megszüntette az addig gyakorolt ingyenes földbirtokadományozásokat is és a koronabirtokokat ezután a legmagasabb árat ígérőnek adták el. Ez az ár kezdetben nem lehetett kevesebb mint 5 shilling angol holdanként (egy acre). Az idők folyamán ez az alapár 12 shillingre, majd 1842-ben 1 fontra emelkedett. Bourke kormányzó az így befolyt pénzből biztosította az Angliából önként kivándorló, szabad telepesek költségeit.

A kormányzó emberséges, liberális gondolkodásához híven őszintén támogatta a Legfelsőbb Bíróság elhatározását, mely teljes mértékben helyreállította a felszabadult fegyencek polgári jogait. Ebben a felvilágosult szellemben elfogadta és nyilvánosságra hozta az 1836-os Egyházi Törvényt, mely valamennyi vallásfelekezetnek egyenlő jogokat biztosított. A papok és lelkészek fizetéséhez, a templomok és paplakok építéséhez államilag, anyagilag is hozzájárult. Ugyanígy alapon a kormány pénzén állami iskolarendszert is tervezett, de ez az elképzelése a különböző vallásfelekezetek nézeteltérésein megbukott. A napjainkban olyan jelentős szerepet játszó és annyi jogtalan bírálatnak kitett egyházi iskolák viszont ezzel egyidőben léptek porondra. Sydney városában kettő, Parramattában pedig egy gimnázium nyitotta meg kapuit a kolónia tanulni vágyó ifjúságának a továbbképzésére, persze csak azoknak, akiknek anyagi helyzete ezt a fényűzést megengedte.

Bourke kormányzósága alatt, 1833-ban alakult meg Sydneyben az első szakszervezet, a műbútorasztalosoké, melyet gyors egymásutánban követett a szabók, sütőiparosok és kárposztosok szakszervezete. A kor általunk már megszokott iróniájához tartozott, hogy ezzel egyidőben a deportált fegyencek között hat Dorset-i mezőgazdasági munkást is találunk. Ezt a hat derék napszámost az angliai, anyaországi bíróságok azért ítélték deportálásra, mert közösen összebeszélve, volt bátorságuk heti 10 shilling munkabért követelni.

Ezeknek az éveknek említésre méltó eseménye még az Eliza Anne Fraser „minden jó, ha a vége jó, drámai fordulatokban gazdag, de nem kevésbé tragikus története. 1836-ban Mrs. Fraser hajótörést szenvedett a queenslandi korallzátonyokon. Az életben maradottak nyitott csónakban próbáltak partot érni. Négy nappal a szerencsétlenség után az állapotos asszonyt újabb tragédia érte. Nyílt tengeren világrahozta gyermekét, de a csecsemő azon nyomban meg is halt. Partot érve, a bennszülöttek férjét, a zátonyra futott hajó kapitányát, és négy társát megölték. A boldogtalan asszonyt a törzs nőtagjai vették - barátságosnak éppen nem nevezhető - pártfogásukba. Ruháit leszaggatták, majd számos megaláztatásban részesítették ezt a közéjük vetődő idegent, akit a természet torzszülött játékanak véltek, nyilván tőlük teljesen elütő fehér bőre és más különböző egyéb tulajdonságai miatt. Érdemes visszaemlékeznünk a nem egészen 65 évvel ezelőtt itt járt Cook kapitány véleményére az általa megismert aboriginekről, akiket ő békeszerető, jámbor emberekként jellemzett. Mrs. Fraser nyilvánvaló balszerencséje volt, hogy őt nem egy hasonló, jóindulatú törzsszel hozta össze balsorsa. De mint előbb említettem, minden jó, ha a vége jó, így Eliza Fraser végül is megszabadult rabtartóitól. Egy John Graham nevű szökött fegyenc, aki hat évig élt az aboriginek között, élete kockáztatásával megmentette. Ezért a bátor tettéért a hatóságok 10 font jutalomban részesítették és szabadságát is visszaadták. Mrs. Fraser azután egy másik tengerésziszt karján,

annak hitveseként tért vissza Angliába, feltehetően nem osztozva Cook kapitány véleményében a barátságos, békeszerető ausztrál bennszülöttekről.

Mindezt a meglehetősen érdekes és kétségkívül írók tollára kívánczó, majd napjainkban filmrendezők érdeklődését is felkeltő közjátékot túlszárnyalta egy másik, történelmi jelentőségében jóval nagyobb horderejű esemény. Azok a melbournei, Victoria államban élő olvasóink, akik némi joggal elégedetlenkedhetnek, hogy új hazánk második legnépesebb államát és városát a történelem megcáfolhatatlan tényei eddig háttérbe szorították, most némi elégtétellel vehetik tudomásul, hogy eljött az ő idejük is. Lassan, de biztosan színre lép majd a John Murray és Matthew Flinders által felfedezett Port Phillip öböl és környéke, mint a földrész fejlődésének jelentős tényezője. Arra még emlékszünk, hogyan hagyta sorsára 1803-ban, rövid próbálkozás után Collins alezredes a sikertelen és rövid életű első települést a Mornington félszigeten, a mai Sorrento közelében. Talán még arra is emlékeznek néhányan, hogy a Van Diemen földjén. Tasmániában garázdálkodó rablóvezért hogyan fogta el egy már Ausztráliában született John Batman nevű fiatal telepes 1830-ban. A vállalkozó szellemű Batman öt évvel később, 1835-ben áthajózott a Bass tengersizoron és a Port Phillip öböl északi részében lévő Yarra folyó partján egy jövődő falu helyét jelölte ki, melyet ma Melbourne világvárosának ismerünk, Kevéssel ezután az ugyancsak Tasmániából érkezett John Pascoe Fawcner, egy büntetését kitöltött és felszabadult fegyenc, kocsmáros és újságtulajdonos fia csatlakozott az úttörő telepesekhez. A távoli Sydneyben székelő Bourke kormányzó igen rossz szemmel nézte ezt az önkényes, minden törvényes formát nélkülöző területfoglalást. „Ezek az emberek törvénysértést követtek el és a tilosban járnak, amikor az én fennhatóságom alá tartozó koronabirtokot nyájaikkal megszállták.” Az életrevaló, nyakas telepesek bezzeg másként vélekedtek: „Ha a kormányzó ki akar bennünket ebrudalni, ám jöjjön és próbálja meg. Itt vagyunk és itt is maradunk!”

A területi adásvételi szerződésekben némi ismeretekkel rendelkező John Batman szokatlanul különös módon, a helyi bennszülöttek naivságát kihasználva, szerződést kötött velük, miszerint 600 ezer acre földet, csaknem 422 ezer katasztrális holdat megvásárolt tőlük a következő csereáruért: 40 pár pokróc, 130 kés, 42 balta, 18 ing, 40 tükör, 62 olló, 250 zsebkendő, 4 gyapjú kabát, 4 öltöny és 68 kg liszt. A szerződést kézjegyükkel ellátó aborigineknek természetesen fogalmuk sem volt az iromány jelentőségéről és a felajánlott csereáruat mohó türelmetlenséggel elfogadták. Bourke kormányzó végül is tudomásul vette a megváltoztathatatlan tényeket. 1836-ban William Lonsdale kapitányt bízta meg, hogy a települést ellenőrizze. A Yarra menti falu biztató virágzásnak indult, ahol ekkor már 200 telepes lakott csaknem 20 ezer birkát legeltetve. A rá következő évben aztán maga a kormányzó is megjelent, és a Yarra torkolatánál lévő Gellibrand fok környékét jelölte meg, mint a jövődő város hivatalos középpontját, melyet az uralkodó IV. Vilmos királyról Williamstown-nak nevezett el. A Batman által eredetileg megjelölt falu helyén, a lassú vizű Yarra partján ekkor már néhány ház és viskó állott, melyet Batman az angol miniszterelnökről Melbourne-nek keresztelt. A történelem, mint tudjuk, a fiatal Batmant igazolta. Williams-town falu maradt, míg Melbourne, a nyomorúságos kis falu, Victoria állam fővárosává, világvárossá nőtte ki magát.

Batman híres, vagy ha úgy tetszik hírhedt szerződését a sydneyi hatóságok tudomásul sem vették. Jóllehet mai szemmel nevetségesnek hat ez a bennszülöttekkel kötött primitív adásvétel, de ne felejtjük el, hogy ő legalább adott valami kárpótlást az aborigin törzsek képviselőinek, míg a többi úttörő telepesek egyszerűen elvették a földet anélkül, hogy bármit is adtak volna érte cserébe.

Melbourne város két megalapítójának nevét a Yarra folyó északi partján húzódó Batman Park és a hasonló nevű Batman Avenue, és a város egyik északi kerülete: Fawkner, valamint a South Yarra városrész nyugati határát képező Fawkner Park örökíti meg. A figyelmes gyalogjáró elgondolkodva szemlélheti a régi vámház előtti járdába helyezett emléktáblát, a Flinders Street és a William Street sarkán: „1835-ben itt szállt partra John Batman. - Ezen a helyen falu fog állni.” hirdetik a fénylő sárgaréz betűk a fiatal Batman prófétai jövődőlését. *(John Batman landed near this spot. June 1835. „This will be a place for a village.”)*

Amikor Bourke kormányzó 1837-ben állásáról lemondott, Új Dél Wales, Van Diemen földje - Tasmánia, és a harmadiknak megalapított Nyugat-Ausztrália után, amint láttuk, Victoria, vagy korabeli nevén a Port Phillip Öböl Környéke és ezt követően Dél-Ausztrália is megindult a nyugtalan fejlődés útján. Dél-Ausztrália első telepesei 1836-ban érkeztek és még ebben az évben, Light ezredes, mint kinevezett földmérnök, a Torrens folyó déli partján kijelölte a mai Adelaide város alapjait. Naplójában erről így emlékezett meg: „Nem tartom valószínűnek, hogy kortársaim megértik, és nyugodt hidegvérrel ítélik meg elhatározásom helyességét.” A hálás és jóakarátú utódok az emléket a nevét viselő térrel hálálták meg a város szívében, ahol földi maradványai is nyugszanak. Aki Adelaidebe, ebbe a bájos és kellemes városba kerül, ne mulasszon el a Montefiore Road melletti emelkedésen Light impozáns szobrának tövéből letekinteni az alatta elterülő városra. A látnoki földmérő ezredes remekműve 147 év távlatából is fényes tanújele elhatározása időtálló helyességének. Ez az új kolónia fogadta be a nagy számban letelepülő német lutheránusokat, akik vallásuk szabad gyakorlásának lehetőségét szorgalmas munkával és a ma már világhíres Barossa völgyi szőlészetek megalapításával hálálták meg.

A „Nyugtalan évek” fejezet következő kormányzójára, Sir George Gipps őrnagyra, mint a korai kormányzók egyik legrátermettebbjére emlékezhetünk. Mindjárt megérkezése után számos problémával kellett megküzdenie, melyhez az ismételten súlyos szárazság és az ezt követő gazdasági válság is hozzájárult. Gipps kormányzó elgondolkoztató módon nem további többeáramlásban, hanem a meglévő alapokra épített takarékoságban látta a bajok orvoslását. A takarékoság és a költségek arányos és időszerű megválasztása azóta is szinte napirenden lévő gazdasági problémánk. Gipps tovább folytatta a nagybirtokosok és a squatterek ellenállását kiváltó területadományozási megszorításokat és megszüntette a deportált fegyencek munkába költöztetését. Az ellenállás már-már forradalmi hangulatot öltött, hiszen ezzel megfosztotta a nagybirtokosokat az eddigi olcsó, úgyszólván rabszolga munkaerőtől.

Ezeknek az éveknek szárazföldi felfedezőit egyes történetírók „a felfedezők, akik nem találtak semmit nem egészen hízogó megállapításával illetik. Mi mégis tegyük kivételt Strzelecki Pál lengyel gróffal, aki 1840-ben keresztülhatolt a Snowy Mountains (Havas hegyek) rögzös vonulatán és hazája legendás szabadsághőséről, Kosciuszko Tádéről nevezte el a 2230 méter magas Kosciuszko csúcsot, új hazánk legmagasabb pontját.

Az aranyláz

Az előző fejezetnek Nyugtalan évek volt a címe. A most következő időszakra, mely nagyjából az 1847 és 1857 közötti évtizedet taglalja, nehéz lenne a nyugtalanság felsőfokát méltóképpen érzékeltető hasonlatot találni. A nyugtalanság és álmatlanság rendszerint lázzal is párosul. Nos, erre a következő, lázas évtizedre egy varázslatos szó nyomja rá bélyegét: arany. Emberemlékezet óta ez a szó, ennek a maradandó nemesfémnek, az aranynak a bágyadt csillogása lázba hozta mindazokat, akik vele kapcsolatba kerültek.

Az ausztráliai aranyláz, az arany forradalma, valóban forradalmi változásokat hozott új hazánk eddig sem valami álmosan unalmas életébe. Mi több, az arany felfedezésével megjelenik Ausztrália történetében az első, és remélhetőleg utolsó, véres kimenetelű, politikai jellegű felkelés is. De mielőtt ezzel részletesebben foglalkoznánk, vessünk egy rövid pillantást a földrész fejlődésének általános képére, amikor Sir Charles Fitzroy kormányzó 1846. augusztusában Sydneybe érkezett.

Kormányzósága alatt négy alapvető változás történt. Az első ezek közül az ausztrál kolóniák önkormányzati alapelveinek az elismerése volt. A fejlődésnek indult Port Phillip öböl környéke Victoria állam néven önálló kolónia lett és a harmadik jelentős változást az a tény hozta, hogy a földrész keleti partján fekvő kolóniákba megszűnt a fegyencek deportálása. Az 1842-ben Gipps kormányzó alatt életbeléptetett törvény, mely Új Dél Walesnek részbeni választott Törvényhozó Testületet engedélyezett, most Fitzroy alatt kibővült. 1850 augusztusában az Ausztrál Gyarmatok Kormányzási Törvénye biztosította, hogy mind az öt önálló kolónia Törvényhozó Testületének kétharmada választott legyen. Ezen túlmenően felhatalmazta őket, hogy Londontól függetlenül, teljesen önállóan fogalmazhassák meg alkotmányukat és kormányformájukat, valamint választójogukat. Az 1850-es törvény ezzel eltörölte a kormányzók eddigi egyeduralkodó hatáskörének utolsó maradványait is.

Ezeknek a messzemenő önkormányzati engedményeknek ellenére az anyaország kormánya vonakodott megszüntetni a további fegyencszállítványokat. Miután a Tasmaniát elárasztó rabok száma túllépett a sziget befogadóképességén, London úgy határozott, hogy újra megkezdje a keleti államokba az időközben megszüntetett deportálást. Amikor aztán 1849-ben két fegyencszállító hajó körülbelül 500 elítélttel a Port Phillip öbölbe érkezett, az önérzetes és nyakas melbournei telepesek készek voltak erőszakkal is megakadályozni kihajózásukat. Az így kiebudalt fegyenceket végül is Sydneyben tették partra, az ottani polgárok nem csekély tiltakozása ellenére.

A négy keleti állam azután eredményesen összefogott a további deportálások ellen olyannyira, hogy 1853-ig fokozatosan megszűnt a fegyencek érkezése. Nyugat-Ausztráliában még további 15 évig tartott ez a szomorú jelenség, mely idő alatt csaknem 10 ezer rabot fogadott be az Indiai Óceán partján elterülő kolónia. 1868. január 9-én a Hougomont nevű hajóról rakták partra Fremantleben az utolsó fegyenceket. Ezzel a 18. és 19. század angol igazságszolgáltatásának nem a legnagyobb dicsőséget szerző szégyenteljes deportálási politikája véget ért. Szeretném azt mondani, hogy véglegesen véget ért. A napjainkban nyilvánosságra került Angliából 1940-ben útnak indított Dunera nevű hajón uralkodó embertelen bánásmód, melyben a hitleri Németországból menekülteket részesítették, szomorú és sajnálatos utóregze ennek a korai angol gyarmatosító időkből visszamaradt fegyenc politikának.

Az 1840-es évek vége jelzi Sydneyben a Circular Quay forgalomba állítását és a rendszeres révhajó járatok kezdetét az öböl északi partjára. 1850-ben megalapítják a Sydney Egyetemet és

ugyanaz az év jelzi a Gaulburni vasútvonal építésének kezdetét is. Melbourne, Hobart, Adelaide és környékük fejlődik és gyarapodik, Sydney pedig - a 20. század végét jelképező világhírű Operaházhoz hasonlóan - mint összes vitorláját szélnek feszítő hajó halad a virágzó fellendülés útján. Lakossága elérte az 50 ezret, 223 malommal, 62 bőrcserző tímár műhellyel, 30 szappan és gyertya üzemmel, és a már úgy látszik akkoriban is meglehetősen szomjas és száraz ausztrál torkokat kielégítő 51 sörfőzdével. 1841 és 1850 között a 32 ezer fegyencen kívül 108 ezer szabad bevándorló telepes talált új hazát Ausztráliában. Ennek ellenére a squatterek, a nagygazdálkodók állandóan szűkében voltak az olcsó munkaerőnek. Eltökélten oda fordultak tehát, ahol ezt a problémát a legolcsóbban megoldhatónak vélték. 1847-ben két hajórakomány bennszülöttet raktak partra Új Dél Wales déli partján, a mai Eden nyaralóhely közelében a Twofold öbölben azzal az elképzeléssel, hogy ezekből az Új-Hebrida-i trópusi szigetlakókból majd birka- és marhapásztorokat faragnak. Nem sokkal ezután további 270 kínai kuli érkezett Sydneybe. Az Új-Hebrida-i bennszülöttek használhatatlannak bizonyultak, mint birkapásztorok és nagyrészüket vissza is küldték távoli szigeteikre. Az alkalmazkodni jobban tudó kínaiak maradtak.

Az 1840-es években új hazánk legmagasabb csúcsának felfedezője, a lengyel Strzelecki gróf és egy bizonyos Clarke nevű tiszteletes vándorlásaik során aranyat találtak. Amikor Clarke tiszteletes, ez az éles szemű geológus Gipps kormányzónak bemutatta az általa talált aranyrögöt, a kormányzó idegesen így válaszolt: „Tegye el Mr. Clarke, mert ha ez kitudódik, mindannyiunknak torkát metszik.” A nem egészen alaptalanul izgatott kormányzó nyilván attól tartott, hogy egy esetleges aranyláz beláthatatlan társadalmi felfordulást okozhat a különösen nagyszámú deportált fegyencek soraiban. Az 1850-es években azután a fegyencek egyre csökkenő és a szabad telepesek egyre növekvő aránya ezt a jogos aggodalomra adó okot alapjaiban megváltoztatta. Fitzroy kormányzó felismerte, hogy az esetleges arany felfedezésével a gazdasági helyzet lényeges javulása várható, ezért az arany utáni kutatást cselekvőleg is bátorította.

1849-ben a rövid téli nap estébe hajlott a kaliforniai aranymezőkön. Hideg, nyomorúságos kunyhójában egy elgondolkozó kincskereső a nem sok meleget adó tűz fölé hajolt és vágyakozva gondolt hazájára, a napsütéses Új Dél Walesre, ahonnan ide hajózott kalandot és gyors meggazdagodást remélve. A környező patakmeder kísértetiesen hasonlított ahhoz, amit Bathurst mellett otthagyt. Ha itt aranyat találnak, miért ne lehetne neki is szerencséje a Bathursttól kb. 40 kilométerre, északra húzódó Summer Hill patak sziklás völgyében? 1851. február 12-én Edward Hammond Hargraves, a volt kaliforniai kincskereső és fiatal társa valóban aranyat találtak az előbb említett patak medrében. Hargraves így kiáltott a legénysorban lévő Listernek: „hé fiú? Ez a nap emlékezetes marad Új Dél Wales történetében! Engem baronetté avatnak, téged meg lovaggá ütnek! Még öreg lovam is kitömve, üvegszekrénybe kerül a British Múzeumba!”

Mindez csupán 132 évvel ezelőtt történt, így a nem olyan régen közvetített televízió műsorban Bill Peach személyesen beszélgethetett Edward Hargraves unokájával és Lister dédunokájával, megvitatva az azóta is eldöntetlen kérdést, hogy tulajdonképpen melyikük őseit is illeti az első aranyrög megtalálásának dicsősége. Jóllehet Hargraves nem kapott báróságot és öreg lova sem díszleg még csak a melbournei múzeumban sem, az ott kitömött Phar Lap társaságában, de jogos vagy jogtalan jutalma nem maradt el. Új Dél Wales és Victoria kormányai 10 ezer, illetve 2300 fonttal díjazták a szerencsés aranyásót. Hogy Lister mit kapott fáradságáért, arról nem szól a krónika, hiszen még csak a keresztnévét sem sikerült kiböngészni. Egy azonban bizonyos: a lovagi cím őt is elkerülte. De az arany felfedezésének híre nem kerülte el a száz és száz kalandor kincskeresőt, akik lóháton vagy szekéren és hintóban, de főként gyalogosan, földi vagyonkájukat talicskában tolva özönlöttek az ígért földjére. Az arany csábító varázsa

minden társadalmi réteget és foglalkozási ágat egyaránt magával ragadott. Orvosok, jogászok, kereskedők és hivatalnokok, gazdálkodók, birkapásztorok és munkások egyaránt tódultak a gyors meggazdagodással kecsegtető aranymezők felé. A matrózok megszöktek hajóikról, a kereskedők becsukták boltjaikat és Sydney város eddig forgalmas utcái szinte máról-holnapra elnéptelenedtek. Melbourne, Hobart és Adelaide lakosai szintén tömegestől vándoroltak az Új Dél Wales-i Eldorádó felé.

A megrémült és megijedt melbournei városatyák aztán maguk is búsas jutalmat tűztek ki annak, aki a várostól 320 km-es körzeten belül aranyat talál. Heteken belül erre is sor került. Clunes és Castlemain közelében gazdag lelőhelyeket fedeztek fel, melyet augusztusban nyomon követett a mesébe illő Ballarati és novemberben a Bendigo-i aranymező híre. Rövid fél esztendő alatt, 1851 második felében Victoriában csaknem egy millió font értékű aranyat bányásztak. Ballaratban az egyik patakmedret „Ékszerészüzlet”-nek keresztelték. A szerencsés aranyásó már az első nap 1800 fontot érő aranyat mosott ki a rögökből. Egy másik helyen az egymást követő csoportok 50 ezer fonttal lettek gazdagabbak két hónapi munka után. A felületes szemlélőnek, a gyors meggazdagodást remélőknek, az ezreknek és tízezreknek, akik áradásként özönlöttek a victoriái aranymezőkre, azonban nem volt ilyen szerencsájük. Ma már jól tudjuk, hogy egy sikeres aranyásóra legalább másik ötven jutott, akik a megerőltető munkával éppen csak létminimumot kerestek, sokan még annyit sem. A munka nehéz, piszkos és sáros volt. A nyomorúságos életkörülmények - különösen a téli hónapokban - még a legelszántabb kalandorokat is próbára tették. A Ballarat feletti Sovereign Hill helyreállított bányászvárost esős, hűvös időben látogatók némi fogalmat kaphatnak az aranymezőkön uralkodó állapotokról. Ennek ellenére a nép állandóan özönlött és nyelte a port és taposta a sarat útbán Ballarat és Bendigo felé. A hajók, melyek eredetileg Sydneybe készültek, most tucatjával horgonyoztak Melbourne kikötőjében kapitány és legénység nélkül, akik mind az arany megszállottjai lettek. A csupasz hajóárbcok rengetege elhagyott erdőhöz hasonlított.

Egy év alatt Victoria 77 ezer lakosa megduplázódott. Három évvel később négyszeresére nőtt. A Yarra partján sebtében felvert sátorvárosok képtelenek voltak a népáradattal lépést tartani. A lakberek és az élelmiszerárak az egekig szárnyaltak. A közigazgatás felbomlott, az iskolák bezárták kapuikat. A bíróságok megszűntek működni, a kormányhivatalokban csupán néhány ember lézengett. Melbourne városában a közbiztonságot és a rendet öt rendőr látta el, a többi csatlakozott az aranyásókhoz. A bűnözés, a rablás és fosztogatás napirenden volt. Álarcos banditák az aranszállítmányt kísérő katonákból hármat agyonlőttek és a 7 ezer fontos zsákmánnyal eltűntek. Egy másik alkalommal a Nelson nevű hajót rabolták ki, 25 ezer font értékű aranyat találva. Ballaratban négy bandita fényes nappal 14 ezer fontot rabolt a helybeli bankból.

Jóllehet az aranyláz okozta bevándorlók a világ négy sarkából és csaknem minden nemzetiségből toborzódtak, túlnyomó többségük azonban az 1861-es népszámlálás adatai szerint 92.5 százalékban Ausztráliában született, illetve az Egyesült Királyságból vándorolt ide. Csupán 7.5 százalék volt az úgynevezett idegen ajkú és születésű. Csakúgy, mint a deportáltak között, a későbbi bevándorlók között is nagyszámú ír nemzetiségűt találhatunk. Ezek magukkal hozták hagyományos gyűlöletüket és üldözési mániájukat mindazzal szemben, ami angol, tehát a helyi közigazgatási és végrehajtó hatóságokkal szemben is. Ennek első jelét az 1804-es Toongabbie település környékén kirobbant fegyveres felkelésben találhatjuk. Távol álljon tőlem, hogy a victoriái aranymezőkön kirobbant véres, fegyveres felkelést kizárólag az abban résztvevő írek számlájára írjam. Vitán felül álló tény azonban, hogy vezetőjük és a felkelők 24 halottjának többsége ír nemzetiségű volt. Miért is robbant ki ez a szükségtelenül tragikus felkelés?

1854-ben, októberben egy ballarati aranyásót az Eureka kocsmá közelében részeges dulakodás közben megöltek. A gyilkossággal gyanúsított kétes hírű vendégfogadóst és három társát a megvesztegethetőnek ismert rendőrbíró felmentette. Az ez ellen tiltakozó tömeggyűlés erőszakosságra fajult. A kocsmát felgyújtották és a gyilkossággal gyanúsított tulajdonost hajsza-hiján meglincselték. A rendőrség közbelépett, néhány vezérkolompot letartóztattak és bebörtönöztek. Az ezt követő gyűlésen megalakult a Ballarat Reform Liga, melynek vezetői többek között az ír származású Peter Laler, a német Frederick Vern és az olasz Rafaello Carboni voltak. A gyűlés küldöttséget menesztett Melbourne-be a letartóztatott foglyok szabadon bocsátását követelve. Hotham kormányzó tiltakozott a „követel” szó használata ellen és közbenjárását megtagadta, de ígéretet tett a régen esedékes reformok bevezetésére az aranymezőkön. A bányászok régi sérelme volt az úgynevezett bányászengedélyekért fizetendő összeg, havi 30 shilling, másfél font. Ezt ugyan Victoriában havi egy fontra csökkentették, de a rendőrség zaklató módszere az engedélyek ellenőrzésével az amúgy is izzó hangulatot forrpontra hevítette. Nem beszélve arról, hogy az így, helyszínen kiszabott bírságok fele az ellenőrző rendőr zsebébe gazdagította. Tiltakozásul a bányászok nyilvánosan elégették engedélyeiket és erőszakkal ellenálltak az ezt követő rendőri razziának.

1854. december 1-én a Melbourne-Ballarati út mentén 500 bányász Peter Lalor vezetésével kb. egy acre területen farönkökből Eureka néven barikádot emelt és a Victoria Köztársaságot kihirdetve annak kék alapú fehér délkeresztes zászlaja alatt fegyveres csapatokat szerveztek. A hirtelen összeverődött bányászok között nem volt komoly fegyelem vagy szervezettség, így a felkelés előestéjén, december 2-án mindössze 150-en maradtak a barikádok mögött. Másnap, december 3-án, vasárnap hajnalban a kivezenyelt rendőrökből és a 12-es és 40-es ezredek katonáiból alakított, 276 főből álló különítmény megostromolta a szervezetlen, még alvó felkelőket. A vérrel áztatott barikádokon 6 katona és 24, nagyrészt ír származású bányász vesztette életét. Lalor, a karján súlyosan megsebesült felkelővezér elmenekült, de karját még aznap este amputálni kellett. Fejére a kormány 400 font díjat tűzött ki. Bujdosásában Alicia Dunn tanítónő ápolta, akit később feleségül is vett. A német Vern és George Black ugyancsak elmenekültek, de az olasz Carbonit, jóllehet a harcban nem vett részt, 120-ad magával letartóztatták. Végso fokon Carbonit 12 társával együtt árulásért vád alá helyezték, de valamennyiüket felmentették.

Az Eureka barikádok közelében álló emlékmű híven őrzi a véres kimenetelű ütközet bányász és katona áldozatainak a közös halálban megbékélt emlékét. Eureka tragédiájának nem lett volna szabad megtörténnie. Hotham kormányzó vizsgálata nyomán mindazokat a reformokat, melyekért a bányászok harcoltak, rövidesen törvényre emelték, Lalor és társai fejére kitűzött vérdíjat visszavonták. A fél karját elveszített Peter Lalor a felkelést követő év novemberében előjött rejtékhelyéről és a választások után, mint Ballarat egyik képviselője foglalta el helyét a Victoria-i Törvényhozó Testületben.

Az aranyláz évtizedének tragédiája nem csupán az eureka felkelésre szorítkozik. Tragikus és napjainkra kísértetiesen hasonlító erdőtüzek, majd az ezt követő árvizek is számos áldozatot követeltek. 1851. február 6-án, a „fekete csütörtökön”, a kolónia történetében addig legfélelmetesebb erdőtüzek ezer és ezer négyzetkilométernyi területet pusztítottak el, nagyszámú emberáldozatot követelve. Az 1852. júniusában a Murrumbidge folyón lezúduló víz pedig teljesen elpusztította Gundagai városát, 250 lakosából 89-et ragadott el a mindent elsőpró ár. Ennek a végzetes természeti csapásnak keserű megismétlődése a közelmúlt szárazsága, valamint az 1983. február 16-án, Hamvazószerdán, a 132 évvel ezelőtti „fekete csütörtök” pusztítását túlszárnyaló Victoria-i és Dél Ausztrália-i katasztrofális erdőtüzek, majd az ezeket követő árvizek. Ennek ellenére mi, új hazánk késői bevándorlói, az elmúlt rendkívüli szárazság

és „hamvazószerda” megriadt szemtanúi a költő szavaival tehetünk bizonyosságot a napsütötte föld szeretetéről:

*Szeretem e napsütötte földet.
A szárazságot és árvizes esőket,
A hegyvonulatok szaggatott erét,
Fennsíkjainak széles látkörét.
Szeretem távol horizontjait,
Az azúrkék tenger ékszerét.
A kegyetlent és a szépet benne,
E szomjas, barna földet, napsütöttet.*

Az általános jólét kezdete

Az aranyláz okozta fellendülés következtében az általunk ismert Ausztrália az 1856-os évek végén csaknem teljes mértékben átalakult. Ennek a drámai változásnak három fő okozója volt. Elsősorban és kétségen kívül a Victoriában kibányászott arany vásárló értéke, másodsorban a gyors és könnyű meggazdagodás reményében beözönlő vállalkozó szellemű emberáradat, és harmadsorban az így rohamosan szaporodó népesség mindennapi szükségleteit kielégítő ipar és kereskedelem szédületes fellendülése. Az arany és egyéb csábító lehetőségek hírére bevándorolt szabad telepesek és az eddigi fegyencek számaránya, mint tudjuk, rohamosan megváltozott. A nem is olyan régen még mindennapi látványt nyújtó láncra vert rabmunkások csapata lassan a feledés ködébe merült.

A négy keleti kolónia polgárai úgyszólván teljes önállóságban, a maguk választotta törvényhozó testületek irányítása alatt gyarapodtak, Londontól függetlenül. Az olyan sok viszontagságot megért kormányzók egykori hatalmának csupán az árnyéka maradt meg, akik akarva-nem akarva belátták, hogy jövőbeni feladatuk nem annyira az uralkodás, mint inkább a lakosságnak az önmaguk felett való uralkodáshoz való nevelése lett. Az önrendelkezéssel járó szabadságérzet szívet-lelket felfrissítő pezsgése járta át az egyre szaporodó és az anyagi jólétben egyre gyarapodó polgárokat.

1856-ban Victoria és Dél-Ausztrália az eddigi kézfeltartással jelzett módszer helyett bevezette a titkos választójogot. Egy évvel később Victoria, ezen túlmenően, minden felnőtt férfinak biztosította a választójogot, melyhez Új Dél Wales is csatlakozott, és 1859-ben Queensland is önállósította magát. Ausztrália lakossága ebben az időben érte el az egy milliót, melynek csaknem fele, 450 ezer ember élt az aranyláz okozta fellendülés következtében Victoriában. Új Dél Wales 350 ezer fővel a második helyre szorult, Dél-Ausztrália 100 ezer lakost számlált, ezt követte Tasmania és Nyugat-Ausztrália. A zömében Victoriában talált arany évenként 12 millió fonttal gyarapította az államháztartást. Ausztrália 20 millióra tehető birkaállománya, mint a mitológiai aranygyapjú, ugyancsak számottevő nemzeti jövedelmet biztosított, nem beszélve a 3 és fél millió vágómarháról.

Kellő számú munkás hiányában a squatterek, nagybirtokosok kénytelenek voltak legelőiket bekeríteni, ahol a békében legelésző állatállomány jelentékenyen gyarapodhatott mennyiségben és minőségben egyaránt. Ezzel egyidőben, a marokszedő-aratógép feltalálásával a kalászos gabonaneműek termesztése is nagyüzemi méreteket öltött, különösen Dél-Ausztráliában. Ne felejtjük el, hogy akárcsak napjainkban, ekkor is a rendkívül magas munkabérek miatt a tömeges munkaerőtől független gépésítés került előtérbe.

Az általános politikai önállósodás és gazdasági jólét útján erősödő kolóniák azonban nem mindig haladtak egységesen és főleg nem egy közös irányban. Adótörvényeik, a vámszabályok, a közoktatás, posta, bevándorlási törvények és a közlekedés szinte államonként változott. Ez az összehangolás nélküli, zűrzavaros fejlődés később számos súlyos problémát okozott. Vizsgáljuk meg mindjárt a közlekedés terén fellépő visszasságokat.

A gazdasági fejlődéssel karöltve az ipar és a kereskedelem létszükségletét jelentő szállításait kezdetben a partmenti hajózás, majd a Hunter és a Murray folyókon úszó, lapos fenekű folyami gőzbárkák, és természetesen a csigalassúsággal haladó ökrösfogatok bonyolították le. Az Európára jellemző és az azt átszelő hatalmas folyamok, mint a Rajna, a Duna és a Volga, teljesen hiányoznak Ausztrália térképéről. Az egyébként igen hosszú Darling és Murray folyók megbízhatatlan vízállása sem segítette elő az állandó jellegű folyami közlekedést. A gőzmozdony elterjedésével új hazánkban is megindult a vasúti hálózat építése. De itt mindjárt a

kezdetben súlyos hibákat követtek el nem valami messzelátó elődeink. A különböző államok ugyanis különböző nyomtávú vonalokhoz ragaszkodtak. Így Új Dél Wales a normál, Victoria és Dél-Ausztrália a széles, míg Queensland és Nyugat-Ausztrália, főleg takarékosági szempontból, a keskeny vágányú vasút mellett döntött. De a „minek csináljunk valamit egyszerűen, ha komplikáltan is lehet” jelszóval a transzkontinentális vasútvonalat, amely a dél-ausztráliai Port Augustát a nyugat-ausztráliai Kalgoorlievel kötötte össze, ismét a normál nyomtávval építették. A laikus szemlélő előtt is napnál is világosabb ennek a rövidlátóan nevetséges rendszernek a képtelensége. A korabeli utas és teherforgalomnak nem kevesebb, mint öt alkalommal kellett a különböző nyomtávok miatt kocsit cserélni, ha például Brisbanéből Perthbe vitte a balsorsa. Bizonyára jó néhány Melbourne és Sydney között utazott olvasónk emlékezetében él még a kellemesnek éppen nem mondható élmény, amikor az éjszaka közepén vonatot kellett váltaniuk az Albury állomáson. Ennek az egységes rendszert és törvényeket nélkülöző fejlődésnek érdekes vadhajtsa még a bevándorlási rendelkezések és a behozatali adók számos változata is.

Az aranymezőkön szerencsét próbálók között többek között körülbelül 42 ezer kínai munkást is találunk. Így talán ez az etnik csoport volt az első komoly és jelentős, nem angolszász származású bevándorló tömeg. Victoria állam hiába hozta az akkoriban igen nagy összegnek számító 10 font bevándorlási adót a kínai kulik bevándorlását megakadályozandó, amikor a szomszédos Dél-Ausztráliában partraszálltak mentesek voltak ettől. Erre aztán a kínaiak Dél-Ausztráliában hajóztak ki és onnan egyszerűen átszivárogtak a Bendigo-i és Ballarat-i aranymezőkre, majd később Új Dél Walesbe is. Az igénytelen, keményen dolgozó kínai munkásokkal szemben a haragos indulat egyre fokozódott, míg 1860-ban az Új Dél Walesi Lambing Flat környékén véres összecsapásra is sor került. A szorongatott kínaiak védelmére kirendelt külön rendőrség képtelenül ostoba és pipogya magatartása miatt a felizgatott tömeg számos kínaival kegyetlenkedett és néhányat meg is ölték. Talán nem véletlen, hogy a későbbi útonállók három legjelentősebbje, köztük a kétes hírnévre szert tett Ben Hall is részt vett a Lambing Flat-i lázongásban. A megelőző évtizedek szökött fegyenceiből toborzódott rablógyilkosokkal szemben ezek az új idők útonállói nagyrészt szegény kisgazdálkodók vakmerő, törvényt és tekintélyt nem tisztelő fiaiból kerültek ki, akiket nem egy esetben a jogtalanul vélt rendőri zaklatás sodort a rablás és gyilkolás útjára. Ezeket az erdős és bozótos ausztrál cserjésben felnőtt banditákat talán a mi betyárvilágunk szegénylegényeihez hasonlíthatjuk leginkább, akik köré, akárcsak Magyarországon is, a romantika hamis fényköre fonódott. Mindez nem mossa le róluk azt a tényt, hogy joggal vagy jogtalanul betyársorba kényszerítve, közönséges rablók és nem egy esetben hidegvérű gyilkosok voltak.

A másik komoly probléma az államok közös és egységes törvényeiben a védővámok kérdése volt. Az Ausztráliában előállított árukat és a helybeli termelés munkalehetőségeit behozatali adókkal akarták biztosítani a főleg Angliából származó kész termékekkel szemben. A Victoriába özönlött tömegek az arany fokozatos kibányászása után munka és kereset nélkül maradtak. A csalóka nemesfém okozta általános fellendülés és a magas kereseti lehetőségek miatt a munkásság nehezen szokott hozzá a gazdasági pangáshoz és a szűkebb esztendőkhöz. Nagy arányban hagyták el Victoriát és más államokban reméltek munkaalkalmat.

Új Dél Walesben a szabad kereskedelem pártján állók biztosították, hogy a kolóniába importált termékek védővám nélkül érkezhessenek, vagy csak igen alacsony adót szabtak ki. Ezzel szemben Victoria szigorúan a behozatali vámok politikáját folytatta, minek következtében itt az árak lényegesen emelkedtek. A szabad kereskedelem és a védővámok híveinek napjainkban is megoldatlan és oly égető problémáját, valamint a magas keresethez szoktatott, elkényeztetett munkásság egy részének önző magatartását kevésbé szerencsés, munkanélküli társaikkal szemben nem kell különösképpen hangsúlyozni. Az egységes behozatali vámok kérdése és az

ebből fakadó visszasságok is nagyban hozzájárultak a későbbi Ausztrál Államszövetség kialakulásához.

A vasúti nyomtávok, bevándorlási adók és védővámok után most forduljunk valami sokkal színesebb, érdekfeszítőbb, de tragikus kimenetelében a kor sokkal megrázóbb eseményéhez. A Victoria-i állami képtárat látogatók nagy része közömbösen halad el a kiállított, nagyméretű vászon előtt, melynek komoran sötét tónusából féhéren világít a hatalmas coolibah fa törzsébe vésett három tragikus betű: „Dig” - Áss. Az arany felfedezésével a leggazdagabbá és legnépesebbé előlépett Victoria szinte kötelezve érezte magát, hogy a földrész ismeretlen belsejének felfedezésében látványos módon vegye ki a részét. Költséget nem kímélve a kormány és Melbourne város közönsége 12 ezer fontot szavazott meg a vállalkozás fedezésére. Feladatul a Carpentaria öböl elérését tűzték ki. Az expedíció vezetőjének a 39 éves Robert O’Hara Burke ír származású, kalandos múltú rendőrfelügyelőt nevezték ki. Elvitathatatlan személyes bátorságán kívül Burke nem rendelkezett körültekintő tudományos és gyakorlati felkészültséggel, de türelmetlenül indulatos természete sem tette alkalmassá egy ilyen vállalkozás vezetésére.

Az expedíció 1860. augusztus 20-án hagyta el a Royal Park-i gyülekezőhelyet, cirkuszi parádénak is beillő látványosság és népünnepély közepette. Hosszú és fáradságos menetelés után érték el a Darling folyót, ahol Menindie volt a civilizáció utolsó állomása. Az eddigi időrablóan lassú haladás miatt Burke megosztotta az expedíciót és október 19-én nyolcadmagával indult tovább a csaknem ezer kilométerre, északra lévő Cooper’s Creek felé, azzal az utasítással, hogy a lemaradt málha beérkezése után azonnal kövessék. 23 nappal később érték el a Cooper’s Creeket, ahol a megfogyatkozott csapat ismét kettévált. Burke vezetésével innen már csupán négyen indultak a végső, legnehezebb útszakasznak. Oda és vissza 2400 kilométeres gyaloglás állt előttük az ismeretlen terepen. 1861. február 12-én a Flinders folyó járhatatlan, mocsaras, mangrove torkolatánál érték el a tengert anélkül, hogy az öböl nyílt vizét megpillanthatták volna. Ennyi szenvedés és megpróbáltatás után ezt az elégtételt megérdemelték volna, hiszen az igazi gyötrelmek csak akkor kezdődtek. Charles Gray volt az első, aki végelgyengülésben elpusztult.

A Cooper’s Creek-en visszamaradtak eközben hiába várták a további utánpótlást. Burke távozásakor legkevesebb 3 hónapot szabott meg, hogy rá várjanak, vagy ennek elteltével tartsanak ki addig, ameddig élelmük engedi. Immár négy hónapja tartott bizonytalan várakozásuk, de semmi hír sem a délről várt málháról, sem Burkeről és társairól. Április 21-én reggel, miután a megmaradt élelem felét a hatalmas coolibah-fa tövében elásták és az emlékeztető DIG-jelet bevésték a fa kérgébe, a betegségtől és a bennszülöttek zaklatásaitól legyengült kis csoport visszaindult Menindie felé. Ugyanaznap este, alig pár órával később Burke, Willis és King erejük utolsó megfeszítésével bevonszolták magukat az elhagyott táborba. Próbáljuk meg elképzelni kétségbeesett helyzetüket, amikor az élelmes ládát kiásva, megtudták a kegyetlen valóságot. A gödröt betemették és reménytelenül, céltalanul adták meg magukat sorsuknak. Nem egészen egy hónappal később a keresésükre küldött csapat két embere belovagolt a kísérteties táborba, ahol látszólag mindent úgy találtak, mint azt április 21-én hagyták. A tragikus véletlenek láncolataként, nem vették észre, hogy Burke és két társa időközben kiásta az élelmet, tehát valahol a közelben még életben voltak.

A szomorú történet befejező része a reménytelen, lassú pusztulás. Burke és Willis végelgyengülésben éhen haltak. A helybeli aboriginek segítségével egyedül a szívós, fiatal John King élte túl társait. Közvetlen halála előtt írhatta noteszébe Burke nehézkes, összefüggéstelen betűkkel a következő sorokat: „Az igazság, remélem kiderül. Miután végrehajtottuk feladatunkat, cserbenhagytak bennünket. Nem követtek, ahogy azt elvártuk, és a készletekre vigyázó csoport elhagyta őrhelyét. Robert O’Hara Burke, Cooper’s Creek, június 26.”

Az Ausztrál Államszövetség felé

Az aranylázat követő általános jólétnek megvolt az elengedhetetlen árnyékos oldala is, nevezetesen az aranylelő helyek kimerülése utáni nagyszámú felesleges munkáskéz és az evvel járó munkanélküliség. A volt aranyásók egy része a fejlődő iparban talált elhelyezkedést. Új Dél Wales kormánya pedig a kisgazdaságok létrehozásával próbált a helyzeten segíteni. Ezt a politikát később a többi állam is követte.

Az 1861-es „Robertson-törvény” jutányos anyagi feltételeket engedélyezett mindazoknak, akik 40-320 acre-n, azaz 30-230 katasztrális holdon szándékoztak gazdálkodni. A jelentkezők bárhol kiválaszthatták földjeiket, ahol ez a terület nem volt magánbirtokként nyilvántartva. A parlamenti törvény végrehajtása azonban mindjárt a kezdetben akadályokba ütközött. A nagybirtokos squatterek, akik legelőik nagy részét csupán bérelték a kormánytól, persze kézzel-lábbal tiltakoztak ez ellen a szabad birtokválasztás ellen. A kisbirtokosok álarcában rejtőzködő számos spekulánsnak persze eszük ágában sem volt a gazdálkodás, ők a törvény biztosította kiigényelt területeket aztán jó áron továbbadták a nyájaikat eddig is ott legeltető squattereknek. Az így kijátszott nagybirtokosok erre azzal válaszoltak, hogy megfizetett embereiket bízták meg a területigényléssel, akiktől aztán az előre kialkudott, jutányos áron vásárolták azt vissza. A spekulánsok két tábora között, amint láthatjuk, így a valóban gazdálkodni és termelni akarók húzták a rövidebbet. Az elkövetkezendő évtizedekben számos alkalommal kísérelték meg a kisbirtokos termelő réteg kialakítását. Ennek érdekében, és a nagybirtokok felosztását elősegítendő, később a terület nagyságával arányosan növekvő adót vezettek be. Előrelátó, fondorlatos elődeink úgy látszik már ezekben az években is gyakoroltak a napjainkban nem valami nagy népszerűségnek örvendő, Bottom of the Harbour néven közismert adó kibúvást. A nagybirtokosok családjukon belül, papíron megosztották birtokaikat, minek következtében lényegesen kevesebb adót fizettek.

Victoriában a munkanélküliség kérdését fokozott iparosítással s behozatali védővámokkal próbálták megoldani. Az államok közötti egységes rendszer és szövetség lelkes szószólója Henry Parkes volt, akinek javaslatára aztán 1870-ben előzetes vizsgálat is indult ennek előmozdítására.

A fennálló nehézségek és különbözőségek ellenére az általános fejlődés tovább folytatódott. Mint tudjuk, Új Dél Wales, Dél-Ausztrália és Nyugat-Ausztrália a kezdettől fogva önálló kolóniák voltak. Taszmánia, Victoria és Queensland Új Dél Wales szerves részeként jelentek meg a porondon, és csak később önállósultak. Ha Új Dél Walest az anyakolóniának nevezzük, úgy Taszmánia a legidősebb gyermek, míg Queensland, mint a család csecsemője lehetett ismeretes. Milyen hatalmas, erőteljes állammá fejlődött ez az egykori csecsemő! Nyugat-Ausztráliát kivéve, területre ma a legnagyobb az államszövetségben. Megalakulásakor, 1859-ben az állam kincstára ird és mondd hét és fél pennyvel rendelkezett, amikor Sir George Bowen, mint első kormányzó, Londonból megérkezett. Néhány nappal később egy vállalkozó szellemű betörő, abban a reményben, hogy a kormányzó jelentős összeget is hozott az új kolóniának, feltörte az államkasszáját. Képzeli el, milyen savanyú képet vágthatott a hét és fél penny megpillantva!

A cukornád ültetvényekkel, legeltetési állattenyésztéssel, a réz és ón bányászattal és a Rockhamptontól 32 kilométerre, délnyugatra fekvő Mount Morgan-i gazdag aranybányával aztán Queensland is erőteljesen a fejlődés útjára lépett. A cukornád ültetése, aratása és feldolgozása nagyszámú munkást igényelt. Olcsó fehér munkaerő hiányában az ültetvényesek nagyrészt Csendes Óceán-i szigetlakókat alkalmaztak. Ezeket a kanakasnak nevezték

bennszülötteket lelkiismeretlen hajóskapitányok valósággal elrabolták szigeteikről és eladták a queenslandi ültetvényeseknek, akik nyomorúságos körülmények között dolgoztatták őket. Az egész szégyenteljes rendszer alig palástolt rabszolgotartás volt, amíg a felháborodott közvélemény nyomására aztán emberibb elbánást biztosítottak ezeknek a trópusi szigetekről elrabolt bennszülötteknek. A cukornád ültetvényeken dolgozó kanakas színes munkások sorsát végül is csak 1901-ben oldották meg az Ausztrál Államszövetség megalakulásával. Az afrikai rabszolga-kereskedelemről terjesztett vérforraló történeteken felháborodóknak intő például szolgálhat, hogy színes bennszülöttek elrablása és rabszolga módon való dolgoztatása a queenslandi ausztrál ültetvényesek keze alatt mindennapos jelenség volt nem egészen száz évvel ezelőtt.

Az egyre terjedő, gyors iparosodás elkerülhetetlenné tette a munkások és munkaadók közötti nézeteltéréseket. A szakszervezeti mozgalom országsszerte erősödött. A kőművesek után a nyolc órás munkanap a többi iparágra is kiterjedt. Az első országos sztrájk 1878-ban tört ki az Ausztrál Gözhajózási Társaság alkalmazottjai között, az olcsó kínai munkások foglalkoztatása miatt, míg az egyébként jelentéktelen melbournei rakodómunkások sztrájkja azzal került történelmünkbe, mivel ez volt az első alkalom, amikor egy független döntőbíró határozatát fogadta el mindkét érdekelt fél.

1871-72-ben a korszakalkotó Adelaide-Darwin távíróvonal befejezésével megnyílt az út az anyaországgal való közvetlen kapcsolat felé. 1872 jelzi a Darwin-Djakarta közötti tengeralatti távíróvezeték lerakását. Ezen a vonalon keresztül továbbították az első táviratot Angliába. Az államok első egyidejű népszámlálása 1881-ben közel 3 milliólakost mutatott ki. Arthur Phillip első kormányzó látnoki elképzelése, amikor 100 évvel ezelőtt egy birodalom megvalósításáról álmodott, most a megvalósulás útján haladt. Az 1870 és 80-as évek alatt a vasútépítés csúcspontot ért el. Óriási területek kerültek ezáltal a tengerparti városokkal közvetlen összeköttetésbe. A kontinens területén csaknem 13 ezer kilométer hosszúságban fektették le a különböző nyomtávú vasútvonalakat.

A modern technika ezen vívmányainak fejlődésével azonban az ausztrál rablógyilkosok „hőskora” még korántsem ért véget. A Sydneyt Melbourne-vel összekötő Hume Highway melletti Benalla helységeen átutazó motorosnak akarva-nem akarva szembeötlik a fején szokatlan, vederszerű sisakot viselő, mellvérttel ellátott alak, kezében - a félreértések elkerülése végett - lővéssre kész revolvert szegezve a gyanútlan báméskodóra. Ha nem tudnák, kedves olvasóink, az ausztrál romantikus népi kultúra egyik rablógyilkosával néznek farkasszemet a bádorgvödör nyílásán.

Ned Kelly, aki a véletlennek nem egészen meglepő játékaként történetesen ír nemzetiségű volt, egy szegény özvegyasszony fiaként már 16 éves korában összeütközésbe került a törvénnyel. Három évet kapott, mivel egy lopott ló orgazdája volt. Ne felejtjük el, hogy ebben az időben a ló, akárcsak az amerikai vadnyugaton, úgy Ausztráliában is nagy becsben álló, gyakran életet vagy halált jelentő, létfontosságú közlekedési eszköz volt. Két évvel kiszabadulása után Ned öccsével, Dan Kelly-vel együtt jövedelmező lólopásnak adták magukat. A Victoriában lopott lovakat Új Dél Walesben értékesítették. 1878-ban a 17 éves Dant a rendőrök lólopás közben elfogták, de sikerült elmenekülnie, miután egy rendőrt megsebesített. A Kelly fiúk jelenlévő anyját fia bátorításáért és segítéséért, gyilkosság megkísérlésében való részesség címén vádolták, és a komolytalan, csekély bizonyítékok ellenére 3 évre ítélték. A két fiú ekkor a környező, vad, erdős hegyekbe vetette magát, és ott rejtőzködtek a hozzájuk csatlakozott Steve Hart-tal és John Byrne-vel egyetemben. Nem sokkal ezután Ned Kelly az üldöző rendőrök egy őrmesterét és két rendőrt agyonlőtt. A négy akasztófavirág bankokat rabolt, és a

rendőröket saját cellájukba zárva fosztotta ki egy másik helység egyetlen bankját. A fejükre kitűzött jutalom ellenére további 16 hónapig sikerült kijátszaniuk az őket üldöző rendőröket.

1880 júniusában Joe Byrne hidegvérrel agyonlőtte a besúgással gyanúsított Aaron Sheritt-et és a következő nap a banda a megfélemlített Glenrowan település lakóiból kb. harmincat a helybeli kocsmába zárt. Tervük, hogy a melbournei rendőrkülönítményt szállító vonat az éjszaka sötétjében kisiklatják, a helybeli tanító önfeláldozó éberségén meghiúsult. A rendőrök körülvették a túsokkal zsúfolt kocsmát és az ostrom egész éjjelen át tartott. Byrne, a hidegvérű gyilkos, egy eltévedt golyó áldozata lett, és a hajnali szürkület ködében látomásként bolyongó Ned Kelly, a maga készítette sisakban és mellvértben szabályos tűzpárbajt vívott a rendőrökkel. Védtelen lábán megsebesítve sikerült végül is leteperni. A tűzszünetet kihasználva, a túsok kimenekültek miután a kocsmát az ostromlók felgyújtották. Az üszkös romok alatt halva találták a két másik rablót, akik a biztos börtön és halál elől menekülve megmérgezték magukat. Négy hónappal később Ned Kellyt a Russel Street-i régi melbournei börtönben felakasztották. Minderről azért számoltam be ilyen részletesen, mert ennek a rablógyilkosnak álromantikával körülvett, hamis legendája még napjainkban is tartja magát. Sokan elnyomott nemzeti hősként és mártírként tisztelik. Mások vakmerő útonállóknak, ösztöneitől hajtott bűnözőnek és hidegvérű gyilkosnak tartják. Azt hiszem, túlságosan is megbocsátó, jó szívemre hallgatok, amikor azon a véleményen vagyok, hogy az igazság talán valahol a kettő között van végleg eltemetve.

De talán ne ezzel a sötét, nyomasztó eseménnyel fejezzük be az Ausztrál Államszövetség felé című fejezetünket, hanem valami vidámabb, kellemesebb történelmi ténnyel, hiszen ezekben az években tette lábát Ausztrália földjére az angol királyi családból származó első látogató, Albert herceg, Victoria királynő másodszülött fia. A lelkes ünneplésbe azonban hiba csúszott. 1868. március 16-án ugyanis a derék herceget egy O'Farrell nevű merénylő hátbalította. Kitalálták ugye kedves olvasóink, O'Farrell úr ír nemzetiségű volt, aki lángoló hazaszeretetét abban élte ki, hogy még csak szembe sem mert nézni áldozatával. Az általános népszerűségnek örvendő herceg csak felületes sebet kapott, O'Farrell viszont - Ned Kellyhez hasonlóan - a jól megérdemelt akasztófán végezte életét.

Egy nemzet születése

Az egymás után fokozatosan fejlődő kolóniák történetében Nyugat-Ausztráliáról, erről a legtávolabbi településről mindezideig kevés szó esett. Arra talán még emlékezünk, hogy a franciák gyarmatosító szándékát megelőzendő, hogyan alapították meg a rövid életű Sorrento települést, majd 1835-ben Melbourne városát Victoriában. Ugyancsak a franciáktól való félelem sarkallta azt a vállalkozást, mely 1839-ben Nyugat-Ausztrália és Perth város megalapítását eredményezte. Az anyakolóniától való távolság és az igen száraznak ismert óriási területek miatt itt a fejlődés meglehetősen vontatott és lassú volt. Nyugat-Ausztrália megalapítása kezdetén mentes volt a fegyencektől. A szabad telepéseknek hatalmas területeket juttattak, de ennek csak igen kis része került megművelésre. Az óriási távolságok és az összekötő folyami és szárazföldi utak teljes hiánya, nem kevésbé a mindennél súlyosabb munkáshiány voltak a legnagyobb nehézségek a kibontakozásban. Vállalkozó szellemű bevándorlók nagy összegeket fektettek be a jövőbeni siker reményében. Értékes bútorokat, zongorákat, kristály és porcelán készleteket, fogatokat raktak ki a Swan River, a Hattyú folyó torkolatánál csupán azért, hogy nem egy esetben a tengerparti fővényen korhadjanak, kitéve az eső, a szél, a napsütés pusztításának. Thomas Peel volt ezeknek a sikertelen, tönkrement vállalkozóknak talán legjellegzetesebb képviselője. Peel az akkori időkben hatalmas összegnek számító 50 ezer fontot fektetett be vállalkozásába abban a reményben, hogy 300 szolgájával, 176 ezer katasztrális holdon kezdi meg a gazdálkodást és az állattenyésztést. Peel nem volt sikeres úttörő ebben a fiatal kolóniában, az Indiai Óceán partján meghódításra váró kegyetlen földön. Állatállománya szétszéledt a vad bozótban, munkásai cserbenhagyták a magasabb bért kínáló ajánlataért, hiszen ez volt a sarjadó település rákfenéje, a munkaerő-hiány. Gazda munkás nélkül, bútorok, zongorák házak nélkül, értékes függönyök ablakok nélkül. Peel testileg és lelkileg megtörve tengette életét, értékes bútoraival a döngölt, agyagos padlón, zongorával, függönyökkel, ezüst étkészlettel és porcelánnal körülvéve egy ablaktalan, nyomorúságos kunyhóban.

A telepesek egy része, hogy mentse, ami menthető, a több reménnyel kecsegtető keleti partokra vándorolt, hiszen mi haszna a kétségtelenül jelenlévő természeti kincseknek, ha nincs elegendő munkáskéz ennek kitermeléséhez. Ebben a nehéz helyzetben a küszködő kolónia polgárai merész, elhatározó lépésre szánták el magukat. Megnyitották a kapukat a fegyencek előtt. Húsz évvel az alapítás után, 1850-ben megérkezett az első, rabokat szállító hajó, akkor, amikor a keleti államokban a deportálás fokozatosan megszűnt. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy az anyaországgal történt megállapodás szerint női rabokat nem engedtek be, és minden partra tett fegyencet egy, állami pénzzel támogatott szabad telepesnek kellett követni. Az így rendelkezésre álló munkaerővel aztán a fejlődés is megindult.

A keleti államokban ezalatt az általános jólét a századforduló utolsó évtizedéig tovább tartott. 1891-re a birkaállomány meghaladta a 100 milliót, több mint 10 millió vágómarha legelt, a gabonával bevetett terület 3 és fél millió katasztrális holdat tett ki. Mindez a bőség 3 millió 200 ezer ember jólétét szolgálta. A gyapjút, és egyéb mezőgazdasági termékeket jó áron sikerült tengerentúl eladni. A vasutak építése és számos egyéb közmunkák is bőséges munkaalkalmat biztosítottak a változatlanul nagy számban érkező bevándorló telepeseknek. De közben a gazdasági látóhatáron baljóslatú felhők gyülekeztek. A legelőkből és termőföldekből a legrövidebb idő alatt a legnagyobb hasznót kipréselő, felelőtlen legeltetési és gabonatermesztési politika következtében a korábban termékeny földek fokozatosan sivár pusztasággá változtak, kitéve a víz és a szél termőtalajt elhordó pusztításának. Az ellenállha-

tatlanul szaporodó mezei nyulak sokasága ellen nem használtak az úgynevezett „nyúlbiztos” drótkerítések sem, és az 1888-as, általános szárazsággal kezdődő csapadéktalan évek megtették a hatásukat. A gazdasági összeomlás aztán 1893-ban bekövetkezett. A mezőgazdasági és ásványi termékek tengerentúli ára egyre lejjebb zuhant. A hitel kimerült, a közmunkákat abba kellett hagyni és a munkanélküliség egyre nagyobb méreteket öltött. Mintha ezek a természeti csapások nem okoztak volna elég rombolást a gazdasági életben, az egyre ismétlődő sztrájkok is tovább nehezítették a kibontakozást. 1890-94 között több alkalommal is a helyi jellegűnek indult sztrájkok országos méretet öltöttek. Nem egy esetben a rendőrséget és a katonaságot is alkalmazni kellett a már-már polgárháborúval fenyegető elfajulások miatt. Számos sztrájk-vezetőt letartóztattak és bebörtönöztek. Mindebből végül is a szakszervezetek húzták a rövidebbet, hiszen több a csőd és a felbomlás szélén állott. Ennek ellenére, vagy talán ennek egyenes következményeként, a munkáspárt, mint szervezett politikai erő jelent meg a porondon, és nem kevesebb, mint 36 képviselővel szerepelt az 1891-es Új Dél Wales-i választások után a parlamentben. Ezt a sikert hasonló eredmények követték a többi államban is.

A kezdeti megpróbáltatásokkal küszködő Nyugat-Ausztráliát az előbb említett gazdasági nehézségek és zavarok nem érintették. Ausztrália eddigi mostohagyermeké, vagy ha úgy tetszik, hamupipőkéje, erőteljesen fejlődő, független állam lett. Nagyban hozzájárult ehhez a Perthtől 560 kilométerre, keletre lévő Coolgardie és Kalgoorlie-ben talált arany. Nagy hirtelen vasútvonalat építettek a forró, száraz, sivatagos belföldre, hogy így lássák el ivóvízzel a két bányászvárost. Mikor ez a megoldás elégtelennek bizonyult, 2 és fél millió fontos költséggel vízvezetékot raktak le, amely naponta 450 millió liter friss ivóvizet pumpált, több mint 500 kilométer távolságból. A századfordulóra ez a hamupipőke valószínű hercegkisasszonnyá változott. Lakossága megközelítette a 140 ezret.

A 90-es évek gazdasági válsága és az ipari munkások zavargásai egyre inkább megvilágították Ausztrália lakosai előtt azt a kétségbekonlatlan tény, hogy jóban-rosszban valamennyien egy és ugyanazon hatalmas országnak a polgárai, nem pedig számos különálló és egymástól független kolónia széthúzó egyedei. Ami kihatással volt az egyedre, az befolyásolta az összességet is. Az ausztrál államszövetségi gondolat fáradhatatlan apostola, az időközben lovaggá emelt Sir Henry Parkes ezekben az években már 80 éves aggastyán volt, és halálakor úgy nézett ki, hogy a nemes elképzelés vele együtt sírba szállt. A kezéből kihullott zászlót a fiatal jogász és államférfi, Edmund Barton vette át. Még így is két eredménytelen népszavazás sikertelensége kellett ahhoz, hogy végül Nyugat-Ausztrália is beadja derekát az egyesülés gondolatának. A fekete hattyú államának polgárai ügyes és eredményes alkudozónak bizonyultak, amikor feltételként a kontinentális vasútvonal megépítését szabták, mely Perth városát végül is összekötötte a keleti államokkal.

1900. július 9-én, Victoria királynő ellenjegyzésével törvényerőre emelte az ausztrál kolóniák egyesítését. A törvény szerint 1901. január 1-től a hat független állam Ausztrál Államszövetség néven egyesül. Az államok polgárai magukat már eddig is inkább ausztráloknak tekintették, mint átültetett telepéseknek, akiknek állampolgári hovatartozása többé nem az Egyesült Királysághoz, hanem az egyesült Ausztráliához tartozott. A sajtó egyes képviselői a nemzeti öntudatnak ezt a folyamatát az Angliától való teljes elszakadás gondolatáig szerették volna népszerűsíteni. A korabeli társadalom szélsőséges kisebbségétől eltekintve, ez az elgondolás nem talált visszhangra. Bizonyítja ezt az az általános nemzeti lelkesedés is, amellyel a nagyszámú ausztrál önkéntes a Dél-Afrikában megindult búr háború anyaországbeli seregéhez csatlakozott. Mikor 1902-ben a háború véget ért, 16.175 ausztrál katona harcolt a búrok ellen. Az 1400 sebesültből 518 volt a hősi halott. Az ausztrál különítmény kiemelkedő bátorságról tett tanúságot, amikor Transvaalban az Elands folyónál 500-ad magukkal hősiesen kitartottak

az őket támadó 3000 búr harcossal szemben, egészen a felmentő sereg beérkezéséig. Itt született meg az ausztrál katona világhírű harci szellemének a tradíciója. Bátorságuk kézzelfogható bizonyítéka a hat Victoria-kereszt, a legmagasabb angol hadikitüntetés, melyet Dél-Afrikából hazahoztak.

Míg az ausztrál katonák tengerentúl szereztek maguknak hírnevet, addig az ausztrál sportolók is kitettek magukért. A századfordulót megelőző évtizedben az ország krikett-csapata 18 mérkőzésből tízet nyert meg Anglia ellen. Az ausztrál szabályok szerint játszott futball is ekkor indult hódító útjára, főleg a déli államokban. Az 1896-ban Athénben rendezett első modern Olimpián a 800 és 1500 méteres síkfutásban E.H. Flack két aranyérmet szerzett. Párizsban a második Olimpián a 200 méteres úszásban Lane nyert elsőséget. A női nem elvitathatatlan és egyre növekvő egyenjogúságának és egyenértékének fényes bizonyítékai Mrs. Mackenzie, Ausztrália első női golfbajnoka és Mrs. MacDonald, akit valóságos nemzeti hősként ünnepeltek, miután 1899-ben hét nap alatt kerékpározott Sydneyből Melbourne-be.

Ennek a nemzeti öntudatra ébredés korának jeles költői közül hadd említsem meg a két legismertebbet, Henry Lawson-t és A.B. „Benjo” Peterson-t. Lawson meggyőződéses szocialista volt, aki mindig az elnyomott kisebbség pártján állott, és a híressé vált ausztrál közös sorsú cimboraságnak, a „mateship”-nek volt szenvedélyes szószólója.

„Benjo” Peterson korai költeményeiben, mint például a Man from the Snowy River-ben is balladai stílusban énekli a távoli, elhagyott ausztrál tájak szépségét. És ha már „Benjo” Peterson költészeténél tartunk, meg kell hogy említsem az általa írt és a világon talán legismertebb ausztrál dalt, új hazánk félhivatalos nemzeti himnuszát, a Waltzing Matilda-t.

Gyermekkor

131 évvel azután, hogy Cook kapitány felfedezte a keleti partokat és 113 évre, hogy az első települést megalakították, Phillips kormányzó látnoki elképzelése egy életképes, szabad nemzetről megvalósult. 1901. január 1-én, annyi vajúdas után a történelmi nap végre elérkezett. Az Ausztrál Államszövetség kinyilvánításával egyidőben, az első főkormányzó, gróf Hopetown, felesküdt a sydneyi Centennial Parkban rendezett ünnepségen. Ezt követően május 9-én a melbournei Exhibition Hallban György yorki herceg, a későbbi V. György angol király, hivatalosan is megnyitotta az első ausztrál parlamentet. Az államszövetség első miniszterelnöke Edmund Barton lett, az általunk korábban megismert államférfi, akinek Canberrában felállított életnagyságú bronzszobrát 1983. június 11-én leplezte le Hawke miniszterelnök.

A megállapodás szerint addig is, amíg a jövőd főváros végleges helyét kijelölik, a képviselők és a kormány Melbourneben ülésezett. Hosszú évekig tehát Melbourne volt az ország tulajdonképpeni fővárosa, hiszen Canberra felmérése csak 1913-ban történt. Felállították a Legfelsőbb Bíróságot, közös és egységes vámrendszert, külpolitikai, hadügyi, posta és bevándorlási törvényeket léptettek életbe. Az ekkor megfogalmazott bevándorlási törvénynek jelentős következménye a színes bevándorlók kirekesztése volt, amelynek alapján a napjainkban is gyakran vitatott úgynevezett „fehér Ausztrália” politika vált közismertté.

A hűtőhajók megjelenésével a tejtermékek, gyümölcs és a fagyasztott hús kivitele révén az ország összkivitelének értéke jóval meghaladta a behozatalét. Az 1903-ban lemondott Barton után Alfred Deakin második miniszterelnök rövid megszakításokkal hét éven át irányította az ország gazdasági és politikai életét. 1904-ben az igen rövidéletű J.C. Watson vezette munkáskormány legfontosabb ténykedése a kanakas, színes munkásokat szinte rabszolgasorsban tartó szégyenteljes gyakorlat megszüntetése volt. 1907-ben azután valamennyi, erőszakkal elrabolt színes munkást visszatelepítették a Csendes Óceán-i szigeteikre.

Az államközi és független Döntőbíróság egyik legfontosabb ténykedésével leszögezte a minimális heti munkabér alapelvét. A központi kormány ezen túlmenően garantálta az öregségi és rokkantsági nyugdíjat, heti 10 shillinget. Az Edward király korabeli Ausztráliában az életkörülmények általában igen kedvezően alakultak. Az időnként megismétlődő szárazságok ellenére a munkabérek megfelelőek voltak, nem volt munkanélküliség, és az emberek eddig nem tapasztalt kényelmet élvezhettek. A gyors és modern személyszállító gőzhajók rekordidőben, 5-6 hét alatt tették meg az Angliából való utat. Emlékezzünk csak vissza a nem egészen 120 évvel ezelőtti Első Flotta 8 hónapig tartó nyomorúságos tengeri utazására. A Csendes Óceán fenekén lerakott, Kanadán áthaladó kábelvezeték is tovább csökkentette az elszigeteltség érzését. Britannia volt az ausztrál termékek fő felvásárlója és a behozott ipari áruk nagy része ugyancsak az anyaországból származott. Az ország külpolitikája csaknem automatikusan függvénye volt a londoni elképzeléseknek.

Az évszázad elejére esik Nellie Melba, világhírű ausztrál operaénekesnő diadalmas hazai hangversenykörútja. Az ausztrál sportolók is további hírnevet szereztek, és sorra döntötték az úszórekordokat. A kor leghíresebb úszónője, Anette Kellerman gyermekkori bénulását legyőzve került az élre. A Thames folyón 27 kilométeres távot úszott, de a La Manche csatornával kétszeri próbálkozás után sem tudott megbirkózni. Később amerikai filmsztár lett, és a testhez simuló, egyrészes fürdőruha népszerűsítője. Sokan kedves olvasóink közül talán még emlékeznek a tengerparti strandok felügyelőire, akik vonalzóval mérték a bikini megengedett nagyságát, helyesebben kicsiségét. A napjaink sokszor díszsebkendőnek is kicsiny,

női bájakat el nem takaró frivolitásán megbotránkozók, vagy azokban gyönyörködők kedvéért megemlítem, hogy 1902-ig a tenger hullámainak élvezése a nappali órákban büntetendő cselekmény volt. Mr. Goucher volt a neve a gátlás nélküli halandónak, aki a törvényt megszegve, a Manly tengerpart ma már világhíres homokján fényes nappal nem átalította magát belemártani a Csendes Óceán hús hullámaiba. Mivel az előírt büntetése elmaradt, rövidesen százak és ezrek követték példáját. Igaz ugyan, hogy jó darabig a férfi és női hullámlovagokat és sellőket kötélkordon választotta el egymástól. Bent a vízben azonban nem használt a kötélkordon sem és hamarosan már a parton is felbomlott a társadalom rendje, amikor a két nem egymás mellett fekve süttette magát a nappal.

Az 1911-es népszámlálás szerint 4 millió 455 ezer és 5 lelket tartottak nyilván, ami az elmúlt tíz év alatt több mint egy és egynegyedmillió szaporulatot jelentett. A hatalmas ipari óriás, a BHP, Broken Hill Propriety, ekkor kezdte meg terjedelmes vas- és acélműveit Newcastle és Port Kembla környékén. 1909-ben végre sikerült megállapodni a jövőendő főváros helyében, melyet először még máig is ismeretlen okokból Shakespeare-nek, majd Cookvárosnak akartak elnevezni. Végül is Canberra, az aboriginal név mellett döntöttek, mely gyülekező helyet jelent. A városterv versenypályázatán a 37 éves amerikai Walter Burley Griffin nyerte el a pálmát, akinek korát megelőző várostervében és elképzeléseiben ma is gyönyörködnek a fővárost látogatók. 1913-ban verték földbe a város helyét kijelölő első cöveket és március 12-én a főkormányzó felesége hivatalos ünnepségen Canberrának keresztelte új hazánk fővárosának akkor még csupán kiterjedt füves legelőkből álló területét. Az országszerte nyilvánvaló fejlődés és jólét csalóka felszíne alatt azonban már gyülekeztek a világot lángba borító háború felhői. Amikor 1914. augusztus 4-én Nagy Britannia hadat üzent a császári Németországnak, Ausztrália automatikusan csatlakozott az első világháborút vívó hadviselő felekhez az anyaország oldalán. A kor háborús lelkesedésére jellemzően a miniszterelnök kijelentette, hogy az anyaországot „az utolsó emberig és shillingig támogatjuk”.

Bridges brigádtábornok haladéktalanul megkezdte az önkéntesek szervezését és kiképzését tengerentúli szolgálatra. A zászlók alá özönlés a legmerészebb elképzelést is túlszárnyalta. Három hónapon belül az AIF, az Ausztrál Birodalmi Haderő 20 ezer emberből álló, részben kiképzett hadosztálya behajózásra készen volt. A hadosztályhoz csatlakozott még két Új-Zéland-i brigád és az egyesült erők a nyugat-ausztráliai Albanyból, 38 csapatszállító hajóból és a kísérő hadihajókból álló hajókaravánnal Anglia felé indultak. A felső vezetés megváltozott tervei alapján a csapatokat Egyiptomban hajózták ki, ahol befejezték harci kiképzésüket. Itt további ausztrál és új zélandi egységekkel megerősítve, mint az Ausztrál és Új-Zéland Hadsereg Csoport, az ANZAC szervezkedtek. 1915-ben a szövetségesek a Dardanellákon keresztül próbálták Oroszországot megsegíteni. Az angol Admirális akkori Első Lordjának Winston Churchillnek az elgondolása szerint hadihajókkal kísérelték meg a tengerzárát áttörni. Ez a vállalkozás a török partvédő ütegek megsemmisítő tüzében súlyos veszteséggel összeomlott. Ezután a tengeri kudarc után a szövetséges haderők a Gallipolli félszigeten szálltak partra, itt kísérve meg az áttörést. A már előre riadóztatott és a magaslaton védőállásban lévő török csapatok felkészülve várták az 1915. április 25-én hajókról partra dobott ANZAC egységeket. Az első nap hősies és véres harcainak káosza után az ANZAC erők beásták magukat a sziklás, bozótos lejtőn. A következő hónapok elkeseredett harcaiban mindkét fél súlyos veszteségeket szenvedett. A kezdettől fogva reménytelen vállalkozás sikerelensége miatt végül is a felsőbb vezetés a csapatok visszavonását határozta el. Azok az olvasóink, akik némileg jártasak a hadviselés alapelemeiben, megértik és értékelik az ANZAC csapatok félelmet nem ismerő, önfeláldozó bátorságát, nem kevésbé csodálatraméltó leleményességüket, amivel ezt a legnehezebb katonai feladatot végrehajtották. Az ellenséget megtévesztve, és annak orra előtt sikerült a védőállásokat kiüríteniük és az éj sötétjében a

várakozó csapatszállító hajókat elérniük. Január 8-án az utolsó szövetséges katona is biztonságban volt a hajók fedélzetén.

Ebben a nyolc hónapig tartó értelmetlen és felesleges mészárlásban az ausztrálok 8587 halottat és 19367 sebesültet veszítettek, a Gallipolli véres vereségből és veszteségből született meg az ANZAC legenda, melyre évente április 25-én emlékezünk. A keserves megpróbáltatások ellenére sem vesztették el a Gallipolli félszigeten bevetett csapatok keserűen gúnyos, agresszív ausztrál humorukat, amikor Egyiptomba visszatérve dacosan énekelték:

*Vert, rongyos sereg vagyunk mi,
Az ANZAC,
Célba nem találunk, nem is szalutálunk,
Bizony vajmi kevés hasznot hajtunk mi.*

Az Ausztráliából időközben érkezett utánpótlással a megtizedelt sorokat feltöltötték és az 1915-ös Gallipolli partraszállás évfordulójára Franciaországban 4 gyalog-, és a Közép-Keleten 2 könnyűlovas-hadosztályt vetettek be, itt elsősorban a Szezei-csatorna védelmére.

Annak ellenére, hogy a nem egészen 5 milliós lakosságból már eddig is 200 ezer önkéntes jelentkező szolgált, a tervezett és népszavazásra bocsátott általános hadkötelezettség törvényjavaslata két ízben is megbukott. A nyugati front mészárszékre emlékeztető, súlyos csatáiban az ANZAC csapatok derekasan kivették részüket. Poziers - Bapaume, - Bullecourt - Ypres - Passchendale - hősiességüknek örök dicsőséggel övezett, véráztatta csatateret. Palesztinában a lovas egységek Beersheba-i nagyszerű lovasrohama megtörte a törökök ellenállását és nem sokkal ezután Jeruzsálem is a szövetségesek kezére került. A hazai újságok szinte végtelennek tűnő veszteséglistái fokozatosan növelték a háborúban megfáradt háttérország kiábrándult hangulatát. Az adók és az árak emelkedésével a lakosság keresetének vásárlóértéke egyre csökkent.

A szénbányászok, a kikötői és vasúti rakodómunkások országos sztrájkjai katasztrofális mértéket öltöttek. Akkor, amikor az ország katonái súlyos és döntő harcokat vívtak a távoli csatatereteken, 4 és fél millió munkanap esett ki a termelésből ezeknek a sztrájkoknak következtében. Az ausztrál jellem érdekes, szinte egyedülálló, önmagát elpusztítani képes megnyilvánulása súlyos, nehéz időkben úgy látszik nem csak napjaink elgondolkodtató és elszomorító jelensége, 1918. tizenegyedik havának tizenegyedik napján délelőtt tizenegy órakor elhallgattak a fegyverek és a fegyverszünet aláírásával az első világháború, amely „minden háborúk végét volt hivatva jelezni”, a szövetségesek győzelmével véget ért. Hogy ez a győzelem és az azt követő rövidlátóan ostoba és igazságtalan békeszerződések egy új világégés csíráját hordozták magukban, az akkor, a győzelem mámorában persze még nem volt nyilvánvaló. De a győztesek oldalán harcolt ausztrál véráldozat is elképesztő számokról tanúskodik. A 330 ezer tengerentúlon bevetett ausztrál katonából a háborús veszteség megdöbbentő 220 ezerre emelkedett, melyből 60 ezer volt az eltűnt és hősi halott. Összehasonlításképpen a 68 és fél százalékos ausztrál veszteséggel, Új Zealand 58 százalékos, Nagy Britannia 52 és fél százalékos, Kanada pedig 51 százalékos véráldozattal járult hozzá a kétes győzelemhez.

„A minden háborúk végét jelentő nagy háború” emberéletben meghozott ausztrál áldozata valóban nagyonak bizonyult.

Serdülőkor

Az első világháború befejezése után Ausztráliára a gazdasági fellendülés, talán mondhatjuk azt is, hogy a konjunktúra évei következtek. A hosszú háborúban a nyersanyagokban és élelemben kiéhezett anyaország és a kontinens elsőrendű felvevő piacnak bizonyult. Ahogy a hadiszállításoktól felszabadult hajótér ismét rendelkezésre állott, megindult a nagyméretű bevándorlás is, leginkább persze Nagy Britanniából. Maguk a londoni bankházak is készségesen támogatták az ambiciózus ipari és mezőgazdasági fejlődést szerte az országban. A háborúból visszatért katonákat a kormány igyekezett az újonnan alakított, úgynevezett „katona-farmokon” letelepíteni. A Broken Hill Propriety, a BHP fokozatosan Ausztrália ipari óriásává nőtte ki magát. Erre az időre esik a Victoria-i és az Új Dél Wales-i nagy vízgyűjtő és öntözési rendszer alapjainak a lerakása.

A háború alatt megindult hazai ipari termelés biztosítására a védővámokat továbbra is fenntartották és erősítették. Az emelkedő munkabérek, az egyre költségesebb hajószállítások és a mezőgazdasági termékek egyre csökkenő tengerentúli árának ellensúlyozására a farmereket állami támogatásban részesítették. Ennek következtében a londoni háziasszonyok olcsóbban jutottak hozzá az Ausztráliából hozott alapvető élelmiszerekhez, (hús, vaj, cukor), mint az itteni családok. Ebben az általános konjunktúrában a munkakörülmények minden eddiginél magasabb szintet értek el, a munkabérek állandóan emelkedtek és a munkanélküliség szinte ismeretlen fogalom volt. Mint már a háború alatt, ezúttal is jelentkezett azonban az ausztrál jellem különös, szinte öncsonkító furcsasága. Az 1920-as években gyakoriak voltak az elkeseredett sztrájkok és ezek a gazdasági életre súlyos terheket róttak. Talán nem véletlenül, a kikötői rakodómunkások, bányászok, fakitermelő munkások és a közlekedési és szállítómunkások jártak élen a nemzetgazdaságot nyomorító, évi egymillió elveszett munkanap rekordjával. Mindezek tetejébe 1923-ban a melbournei rendőrség is megtagadta a közbiztonság fenntartását.

Ennek eredménye a csaknem egy hétig tartó utcai lázongások és fosztogatások szégyenteljes anarchiája volt. Végül is a rendőrség egyharmadát a kormány kidobta állásából és rendkívüli törvényjavaslattal külön rendőröket soroztak.

A túlságosan is derűlátó, sokszor a felelőtlenségig nemtörődöm ausztrál jellemet azonban mindezek nem gátolták meg abban a lelkesedésben és ünneplésben, amellyel a lakosság az 1920-ban ide látogató trónörökös, Edward walesi herceget, majd az 1927-ben a canberrai parlament „ideiglenes” épületét megnyitó György yorki herceget, a későbbi VI. György angol királyt és feleségét fogadta. A parlamentre alkalmazott „ideiglenes” jelzőt nem tévedésből használtam, kedves olvasóim, hiszen ezt a kor honatyái valóban csupán átmeneti megoldásnak tekintették. Ki gondolta volna akkor, hogy ez az átmeneti állapot immár 56 éve tart, és majd csak az 1988-ra tervezett új épület megnyitásával kerül a törvényhozó testület végleges fedél alá. Természetesen csak akkor, ha ezt a történelmi aktust a költségek további csillagászati emelkedése vagy a bérekkel és életkörülményeikkel elégedetlen munkások sztrájkjai meg nem akadályozzák.

1928. júniusában Charles Kingford Smith és Charles Ulm a Dél keresztje nevű Fokker repülőgéppel Californiából, Honolulu és Fiji érintésével 36 óra alatt repültek Brisbane-be. Az óriási belföldi távolságokat legyőző polgári repülés mellett az autók is rendkívüli népszerűségnek örvendtek. 1929-re az országban 650 ezer gépjárművet tartottak nyilván. A gazdaság minden ágában a szaporodást milliókban fejezték ki, 100 millió birka, 12 millió szarvasmarha, 12 millió tonna szén hirdette a 6 és fél millióra nőtt lakosság gazdagságát. A

látszólagos jólét vékony falain azonban megjelentek ez első repedések. A nemzeti adósság és az erre fizetendő kamat félelmetes méreteket öltött, akkor, amikor a nemzetközi piac árai egyre lejjebb zuhantak és a hazai munkások ezzel ellentétben egyre magasabb béreket követeltek. Ugye, milyen kísérteties a hasonlóság napjaink és a múlt periodikusan ismétlődő eseményei között? A politikai életben is nyugtalanító bizonytalanság uralkodott. A nemrég alakult Parasztpárt (Country Party) és a Nemzeti Párt koalíciója az 1929-es választásokat elvesztette és a Scullin vezette Munkáspárt alakított kormányt. A rohamosan közeledő nemzetközi gazdasági katasztrófát persze ők sem tudták megállítani és mikor a világgazdaság csődje bekövetkezett, Ausztráliát szinte alapjaiban rázta meg. A külföldi piacok és a hitelkeret máról holnapra összeomlott. Az üzleti vállalkozások ezrei mentek tönkre és a keresetből élők egyharmada került az utcára.

Beláthatatlan sorokban álltak a munkanélküli segélyért, de voltak olyanok is, akik dacos büszkeséggel visszautasították ezt a számukra megalázó alamizsnát. Napjainkban azt hiszem, nem sokan tartják ilyen magasra a mércét, hiszen a sok, valóban jobb sorsra érdemes munkanélküli mellett hány esetről hallunk, amikor a felajánlott munkalehetőséget visszautasítják azzal, hogy túl messze, 10-15 kilométerre kellene utazgatni. Máskor meg a hivatalos munkanélküli segélyt nem tartják érdemesnek a felajánlott heti 200 dolláros állásért felcserélni.

Azt tartja a közmondás, hogy semmi sem új a nap alatt. Az 1975-ben olyan óriási botrányt és közfelháborodást kiváltó Whitlam kormány jogos vagy jogtalan felfüggesztése sem áll példa nélkül új hazánk történelmében. Amikor a nagy gazdasági válság alatt John Lang, Új Dél Wales miniszterelnöke megtagadta az államadósság kamatainak a fizetését és az Állami Bank készleteihez akart nyúlni, Új Dél Wales kormányzója a miniszterelnököt elmozdította hivatalából. Ugyancsak kevesen tudják kedves olvasóink közül, hogy a sziklaszilárdnak vélt ausztrál fontot ezekben a súlyos időkben a kormány 25 százalékkal leértékelte.

A gazdasági válság Scullin vezette munkáskormányának nemcsak gazdasági problémákkal kellett megbirkóznia, de a párt és a kormány belső ellentéteivel is. Lyons munkáspárti miniszter kilépett a pártból és az ellenzékhez csatlakozva az Egyesült Ausztrália Párt néven, az 1932-es választáson túlnyomó többséggel hatalomra jutott. Fokozatosan a világválság hullámai is elültek és az érdeklődés középpontjába más, hétköznapiabb események kerültek. A sport terén most, a változatosság kedvéért egy négylábú bálványt, Phar Lap-et, a híres versenylovat ünnepelték. A sydneyiek népszerű öngyilkossági helye is megváltozott. A híres kikötő hídjának, a Harbour Bridge-nek, becenevén a „Ruhaakasztó”-nak elkészülte után most már innen ugráltak az életunt polgárok az alattuk tátongó mélységbe. 1934-ben Melbourne alapításának 100. évfordulóját avval ünnepelték, hogy a Cook kapitány által épített yorkshirei házat kövenként és darabonként szétszedve, Angliából ideszállítva a Fitzroy Parkban állítottak fel, ahol ma is a város egyik nevezetessége. Az ország legnagyobb vízgyűjtője, a Hume víztározó is elkészült 1936-ra. Ezután lassan kezdetét vette a második világháború előjátéka. Abesszínia olasz megszállása, a spanyol polgárháború és a hírhedt müncheni találkozók sikertelensége ráébresztette a nemzetet szálnalmas védtelenségére. A beteg és agyondolgozott Lyons miniszterelnök halála után Robert Gordon Menzies vette át az ország vezetését, amikor 1939. szeptember 3-án kitört a második világháború. Azonnali hatállyal életbe léptették a kötelező katonai szolgálatot azzal a fenntartással, hogy az így besorozottakat csakis Ausztráliában és a hozzá tartozó területeken lehet bevetni.

Az önkéntes jelentkezőkből felállított Második Ausztrál Birodalmi Haderő három gyaloghadosztálya a Középkeleten fejezte be katonai kiképzését, és itt estek át a tűzkeresztségen az észak-afrikai harcokban, előbb az olaszok, majd a Rommel vezette Afrika hadtest német katonái ellen. Az ugyancsak veszélyeztetett Görögország megsegítésére az egyik hadosztályt

ott tették partra, mely végül is Kréta szigetének sikertelen védelme után, Egyiptomba hajózott vissza. A hátszág frontján is folytatódtak közben a politikai csatározások. Menzies a parasztpárti Fadden váltotta fel és két hónapra rá John Curtin vezetésével ismét munkáskormány állott az ország élén. Az amerikai Pearl Harbor bombázásával 1941 december 7-én a háború képe Ausztrália számára is gyökeresen megváltozott. Alig két hónappal később a bevehetetlennek hitt Singapore erődjén a felkelő nap zászlaját lengette a trópusi szél, és az ott fogságba esett ausztrál és szövetséges katonákra és polgári személyekre, asszonyokra és gyermekekre is, a következő három és fél év szörnyű megpróbáltatásokat hozott a brutálisan kegyetlen japán hadifogságban és a Burma-vasútvonal építésénél. A háború borzalmi kényelmetlenül egyre közelebb kerültek új hazánk partjaihoz. 1942. február 19-én Darwint és tíz nappal később a nyugat ausztráliai Broome-t ért japán légitámadások jóval nagyobb pánikot okoztak, mintsem anyagi és emberéletbeni kárt. Világossá vált Anglia tehetetlensége és ezzel az ország kiszolgáltatottsága. Curtin miniszterelnök a válságos helyzettel reálsan szembenézve kijelentette, hogy Ausztrália a jövőben az Egyesült Államokhoz, és nem az anyaországhoz fordul szorongatott helyzetében. Mert a helyzet valóban szorongatott volt. 1942. május 31-én japán törpe-tengeralattjárók behatoltak a sydneyi öbölbe és ott nagy riadalmat okoztak. Ennél jóval komolyabb és veszélyesebb volt a helyzet Új-Guineában, ahol az ausztrál csapatok elkeseredett, véres harcok után a vad őserdőben, a járhatatlan hegyek közötti Kokoda ösvény mentén megállították a japán előretörést. Az időközben beérkezett amerikai erősítés, Douglas MacArthur tábornok parancsnoksága alatt, aztán megkezdhetette az ellenség szigetről-szigetre való fokozatos visszaszorítását.

Az észak-afrikai hadszíntéren Montgomery angol tábornok sikeres áttörésében és végső győzelmében a parancsnoksága alatt harcoló ausztrál egységek derekasan megállták a helyüket. Jóllehet a háború végéig még valamennyi arcvonalon sok és véres harc folyt, de a végső eredmény nem lehetett kétséges. A nyugati fronton 1945 májusában megszűnt a német ellenállás, és a Japánra ledobott atombomba hatására az egész világon elhallgattak a fegyverek. Az annyira várt és áhított béke elérkezett. Mai tapasztalataink birtokában ugye milyen hamisan és álszenten csengenek ezek a nagy szavak? A fegyverek elhallgattak és az áhított béke végre elérkezett! De kinek érkezett el? Mert azoknak a millióknak, akik a béke következtében hontalanná váltak, és azoknak a százmillióknak, akik e béke következtében soha nem tapasztalt szellemi és fizikai rabszolgaságba kerültek, azoknak ugyebár a béke keserű csalódást és helyrehozhatatlan igazságtalanságot jelentett.

Az első világháború véráldozataival összehasonlítva Ausztrália jelenlegi veszteségei szinte szerénynek mondhatók. 21 ezer hősi halott és 58 ezer sebesült. A nemzetre gyakorolt lélektani hatás viszont jóval maradandóbb volt. Az elmúlt serdülőkor függőségéből új hazánk ezzel belépett a nagykorúság felelősséggel járó életkorába. Ennek a kornak pedig már jómagunk is történelmet formáló és alkotó, hasznos ausztrál állampolgáraivá váltunk.

Nagykorúság

A második világháború döntő változásokat hozott Ausztrália életében. Ezeknek a változásoknak jó része kézzelfogható, fizikai jelenséggént mutatkozott új repülőterek, kikötők, utak, gyárak formájában. Mindezeknél fontosabb volt azonban az ausztrál gondolkodásmód folyamatos átalakulása. A közelmúlt világot romboló és nem minden esetben „bátor, új világot” formáló eseményei bebizonyították, hogy a jövőben sem számíthatnak sem Nagy Britannia katonai, tengeri és gazdasági hatalmára, sem az ausztrál kontinens földrajzi elszigeteltségére. Az anyaország és Európa, mely sokak szemében eddig a világ közepét jelentette, most fokozatosan eltávolodott és jelentőségét veszítette. Akarva-nem akarva tudomásul kellett venniük, hogy az ausztrál kontinens földrajzilag Délkelet-Ázsia leszakadt nyúlványa és jóban-rosszban a Csendes-óceáni népek érdekkörébe tartozik. Még azoknak is, akiknek a Brit Államszövetség köldökzsinórja eddig létkérdés volt, el kellett fogadniuk a megváltozott helyzetet, miszerint Ausztrália természetes és legmegbízhatóbb szövetségese az Észak-amerikai Egyesült Államok lett. Jóllehet a győztes Amerika a világ leghatalmasabb erejét képviselte, de ennek fenntartás nélküli védelmében bízni és nemzeti jövőnkét erre alapozni szintén olyan önámítás lenne, mint az anyaország csorbíthatlan hatalmának tömjénezése.

A XX. század második felének és a XXI. század majdani Ausztráliájának a saját lábán kell megállnia, erősödni elsősorban iparilag és a szinte felmérhetetlen természeti kincseink kihasználásával, végül, de nem utolsósorban, mint megbízható, határidőre szállító és azt betartó kereskedelmi partnernek a világpiacra, új gazdasági és politikai szövetségesek után kutatva. Ennek a felismerésnek a megvalósításához elsősorban emberekre, dolgozó munkásokra volt szükség, százazrekekre, milliókra.

Curtin munkáspárti miniszterelnök röviddel a császári Japán kapitulációja előtt meghalt. Utódja, Chifley több-kevesebb sikerrel folytatta elődje politikáját, de amikor szocialista elvei alapján a bankok államosításával próbálkozott, a szavazók megvonták bizalmukat. 1949-ben a liberális-country párt koalíciója Robert Menzies vezetésével került uralomra. A később lovaggá avatott Sir Robert 16 éven át irányította az ország sorsát, meggyőződéses és következetes kommunista ellenes politikával, a szabad vállalkozás, az egyéni kezdeményezés gazdasági filozófiájának szellemében. Ezek voltak azok az évek, kedves olvasóink, amikor az újság ára 3 penny, a kenyér 1 shilling, egy pohár sör 6 penny, a levélbélyeg 3 penny, vagy az átlagos távolságú heti vonatbérlet 34 shilling volt, és maradt hosszú éveken át.

1972. decemberében 21 évi ellenzéki várakozás után a Whitlam vezette munkáspárt „Itt az ideje” jelszóval megnyerte a szavazatok többségét. Lázasan tempóban, sokszor meggondolatlan gyorsasággal kezdtek reformjaik végrehajtásához. Számos vezető minisztert elhamarkodott cselekedeteikért a kormányfő lemondásra kellett kényszerítsen. A Whitlam kormány pénzügy-miniszteréhez fűződik a sokunk számára baljóslatú kijelentés, hogy a tőkehiány legegyszerűbb megoldása csupán a bankóprések kérdése. 1975-ben a költségvetés elfogadását megtagadó liberális-country pártkoalíció felsőházi többségének magatartása, és Whitlam miniszterelnök hajthatatlansága súlyos helyzet elé állította az országot. Mindannyian jól emlékszünk a Whitlam-kormány hivatalból való elbocsátására, az ezt követő, pattanásig feszült napokra, majd a koalíciós pártok elsöprő választási győzelmére. Malcolm Fraser, az új miniszterelnök hét évig állt a kormány élén, amikor az 1983. márciusi választások ismét munkáspárti kormányt eredményeztek, Bob Hawke miniszterelnökségével.

Mindezek nekünk persze ma még a jelen pillanat eseményeit, a mindennapok személyi és politikai botrányait jelképezik csakúgy, mint annak idején az első évtizedek szemtanúinak az Új

Dél Wales-i különítmény tisztjeinek a kilengései, vagy Bligh kormányzó letartóztatása és fogvatartása is a fiatal kolónia szenzációs, botrányos napi eseményeit jelentették. Miniszterelnökök elmozdítása a kormányzók által, a kormányzó letartóztatása lázadó alattvalói által, az Euréka lázadás aranybányászainak fegyveres felkelése, mindezek nem állították meg új hazánk hol eredményes, hol kimondottan önmagát elpusztítani képes fejlődését az elmúlt két évszázad alatt.

A második világháborút követő haladásnak valamennyien alkotó részesei voltunk és vagyunk. A szemünk előtt lejátsszódott változások számadatainak özönéből most csupán a lakosság növekedését vizsgáljuk meg. Az 1947-es népszámlálás még 7 és fél milliót tartott számon, míg ez 1967-ben 12 millióra, 1976-ban 13 millió 600 ezerre emelkedett és jelenleg a 14 millió körül mozog. A statisztikusok az évszázad végére, azaz 17 éven belül 17 és fél millióra jósolják a lakosság szaporodását. A háborút követően csaknem 3 és fél millió bevándorló érkezett több mint 100 különböző országból. Hogy ennek milyen gyökeres és maradandó hatása volt új hazánk gazdasági, kulturális és művészeti életére, azt önöknek, kedves olvasóim, nem kell bővebben magyaráznom.

Az élet tele van ellentmondásokkal. Ez az általam leszögezett rövid, nem éppen eredeti, de időtállóan bölcs megállapítás nagymértékben vonatkozik új hazánk történetének jelenlegi fejezetére is. A II. világháború Ausztráliára gyakorolt lélektani hatására a serdülőkorból nagykorúságot elért nemzet megindult azon az úton, amelyre mi is, kedves olvasók, 25-30 évvel ezelőtt, mint újonnan érkezettek, félve és óvatosan megtettük bevándorló-csecsemő éveink első, ingatag lépéseit. A nagykorúságot elért nemzet és a sok esetben megriadt, szorongással és aggodalommal telt több mint 100 különböző országból bevándoroltak sokasága az elmúlt, előttünk lezajlott évtizedekben aztán közös erőfeszítéssel, kölcsönös egymásrahatással megkezdték egy valóban új társadalom, - bízunk benne - egy „bátor, új világ” kialakítását. Mi, akik ennek a folyamatnak bizony sok esetben szenvedő, de alapjában nyertes résztvevői és haszonélvezői voltunk és vagyunk, a végső kifejlődést már nem érjük meg. De nem is ez a döntő tényező. Gyermekeink és unokáink lesznek az igazán nyertes, boldog örökösei az elkövetkezendő évtizedek, a küszöbön álló XXI. század Ausztráliájának.

(Vége)

Utószó a XV. részhez.

Amikor az 1984-ben ezer példányban megjelent könyvem szinte hetek alatt elfogyott, bizony magam se gondolhattam arra hogy azóta is rendszeres az érdeklődés szerény munkám iránt... A Magyarországon kiadott könyvek közönségsikerét a tízezres, vagy annak szorzószámaival mérik, ezzel szemben az emigrációban kiadott és meg is vásárolt könyv ezer példánya bármennyire is szerény eredmény, de arányaiban mégiscsak elgondolkoztató.

Nem jártam messze a valóságtól, amikor 17 és fél milliós Ausztráliáról beszéltem az új évezred, a harmadik millennium kezdetén.

Közben lezajlott és befejeződött a vietnami háború is, melyben az ausztrál katonák ismét megállták a helyüket. Mint az Egyesült Államokban, úgy itt is a céltalannak vélt távoli háborúnak egyre több és egyre hangosabb ellenzője akadt. A vereség utáni hangulat olyan forró volt, hogy a hazatérő, Sydneyben felvonuló ausztrál katonákat a fékevesztett tömeg egy részének a gyűlölete fogadta, amikor piros festékekkel öntöttek le a menetelőket. Csaknem két évtizednek kellett eltelti, hogy ezeket a besorozott katonákat a megérdemelt nemzeti elismerés és megbecsülés vegye körül.

Megtörtént, és megértük, hogy a kezdetben szinte elsőprő népszerűségnek örvendő Bob Hawke munkáspárti miniszterelnököt végül is saját pártja mozdította el állásából. Őt követte a nép széles tömegei előtt már kevésbé népszerű, esetenként kimondottan beképzelt, öntelt Paul Keating. A korábbi Gough Whitlamhez hasonlóan Hawke és Keating is a kimondottan baloldali, szinte egyeduralommal rendelkező, hatékonyan véleményformáló sajtó-kommentárjai túlnyomó részének ez a három munkáspárti miniszterelnöke, hibát el nem követő, csálhatatlan kedvence és példaképe volt. Amikor aztán, a Keating szerint „elveszthetetlennek tűnő” 1996-os választás eredményeként John Howard vezetésével ismét a konzervatív, liberális-nemzeti pártok koalíciója került kormányra.

Az elmúlt 17 évben a nagyrészt Ázsiából, és a Közel-keletről bevándoroltak számottevő tömege tette még változatosabbá az ausztrál lakosság már eddig is színes palettáját.

Gazdaságilag - pártállásra való tekintet nélkül - mind a munkáspárt, mind a koalíciós konzervatív pártok folyamatosan az egész világot átfogó és irányító „globalizáció” apostolaivá váltak, hogy ez a gazdasági elmélet az eddigieknél jobban vagy rosszabbul fog kibontakozni, az meg a jövő kérdése.

Az új évezreddel, az egyre tartó széles-skálájú bevándorlási politikával és a bennszülött aboriginek egyre hangosabb követeléseivel a múltban őket ért sérelmek miatt, - látszólagos ellentmondásként - az ausztrál nemzeti szellem új erőre kapott. Mi sem bizonyítja ezt jobban mint az évről évre ismétlődő tény, amikor április 25-re, az ANZAC DAY-re emlékezve az ausztrál fiatalok több ezres tömegben zarándokolnak a távoli Gallipolli kopár tengerparti csataterére, ahol apáik, nagyapáik és dédapáik véreztek. Egymás mellett és egymással megbékélve pihennek itt a hazájukat védő török hősi halottakkal együtt ausztrál elődeink. Ugyancsak ezt a közös ausztrál nemzeti tudat felébredését sugározta a 2000 szeptemberében Sydneyben rendezett 27. modern olimpia is. Ezen az olimpiai hetek lázában magam is fáradhatatlanul követtem a TV adásait, a lélegzetállító rendezés méltán érdemelte ki a „Minden idők eddigi legjobb olimpiája” jelzőt. Engem különösen az ragadott meg, ahogy az aranyérmes versenyzők és a megnyitó és záró ünnepségek kétszer 110 ezres nézőközönsége az ausztrál zászlóra és a nemzeti himnuszra reagált. Azt hiszem mi magyarok kevesen ismerjük a „Fejlődj szép Ausztrália”, az „Advance Australia fair” szövegét. Ezt a hiányt szeretném most pótolni nemzeti himnuszunk először angol, majd magyar szavaival:

Australians all let us rejoice,
for we are young and free,
We've golden soil and wealth for toil
Australians all let us rejoice,
for we are young and free,
We've golden soil and wealth for toil
our home is girt by sea.
Our land abounds in nature's gifts
of beauty reach and rare
In history's page let every stage
Advance Australia fair,
In joyful strains then let us sing
Advance Australia fair.
Australia.

Most minden Ausztrál ünnepel,
az ifjú és a vén,
Földünk arany, országunk szép,
Most minden Ausztrál ünnepel,
az ifjú és a vén,
Földünk arany, országunk szép,
tengerrel övezvén.
Minden kincssel meg van áldva
békén növekedvén
Napról napra ezután is
fejlődj Ausztrália,
Erősödjél még sokáig,
hazánk.
Ausztrália.